

T.C.
BANDIRMA ONYEDİ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI

Yüksek Lisans Tezi

TÜRKİYE’DE DOĞRUDAN YABANCI
YATIRIMLARIN EKONOMİK BÜYÜME VE
İSTİHDAMA ETKİSİ

Perihan Ezgi BALLI
165011020

Tez Danışmanı:

Doç. Dr. Ahmet AYDIN

BANDIRMA 2019

T.C
BANDIRMA ONYEDİ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI

Yüksek Lisans Tezi

TÜRKİYE'DE DOĞRUDAN YABANCI
YATIRIMLARIN EKONOMİK BÜYÜME VE
İSTİHDAMA ETKİSİ

Perihan Ezgi BALLI
165011020

Tez Danışmanı:

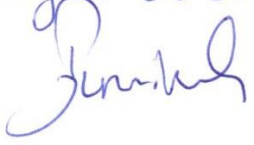
Doç. Dr. Ahmet AYDIN

Bandırma 2019

YÜKSEK LİSANS TEZİ ONAYI

Bandırma Onyedli Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, İktisat programında Tezli Yüksek Lisans öğrencisi Perihan Ezgi BALLI tarafından Doç. Dr. Ahmet AYDIN'ın danışmanlığında hazırlanan "TÜRKİYE'DE DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARIN EKONOMİK BÜYÜME VE İSTİHDAMA ETKİSİ" başlıklı tez aşağıdaki jüri üyeleri tarafından, 02/07/2019 tarihinde yapılan Tez Savunma Sınavında oyçokluğu/oybirliği ile başarılı bulunmuş ve Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

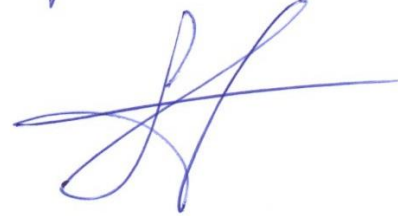
Jüri Başkanı

Dr. Öğr. Üyesi Evren İPEK

Jüri-Danışman

Sos. Dr. Ahmet Aydın

Jüri Üyesi

Dr. Öğr. Üyesi Cefar UFAK

ETİK BEYAN

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
BANDIRMA ONYEDİ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ**

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik ilkelere uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim. (02/07/2019)

Perihan Ezgi BALLI

ÖZET

TÜRKİYE'DE DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARIN EKONOMİK BÜYÜME VE İSTİHDAMA ETKİSİ

Perihan Ezgi BALLI

Küreselleşmeyle birlikte güç kazanan doğrudan yabancı yatırımlar, ev sahibi ülkelere pek çok açıdan katkı sağlamaktadır. Doğrudan yabancı yatırımların, özellikle tasarruf-yatırım açığı sorunu yaşayan gelişmekte olan ülkelere etkisi oldukça büyüktür. Bu yatırımlar, ülkelere sermaye kaynağı olmalarının yanında makroekonomik değişkenleri uzun vadede etkilemektedir.

Bu çalışmada, Türkiye'de doğrudan yabancı yatırımların ekonomik büyüme ve istihdama etkisi incelenmiştir. Bu amaçla 2006: Q1-2018: Q4 dönemi verileri kullanılarak, ARDL analizi ve Toda-Yamamoto nedensellik testi uygulanmıştır. Doğrudan yabancı yatırımlar ve ekonomik büyüme için yapılan ampirik analizler sonucunda, doğrudan yabancı yatırımların ekonomik büyümeyi uzun dönemde pozitif etkilediği, nedensellik ilişkisinin ise çift yönlü olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Doğrudan yabancı yatırımlar ve istihdam için yapılan analizlerde ise, doğrudan yabancı yatırımların istihdamı uzun dönemde pozitif etkilediği ve değişkenler arasında nedensellik ilişkisi olmadığı tespit edilmiştir. Ekonometrik analiz bulguları genel olarak değerlendirildiğinde, Türkiye ekonomisinde doğrudan yabancı yatırımların, ekonomik büyüme ve istihdamı artırdığı fakat yetersiz kaldığı söylenebilmektedir. Bu katkının sürdürülebilmesi için, doğrudan yabancı yatırımların, üretim yaratılabilen imalat sektörüne çekilmesinin faydalı olacağı düşünülmektedir. Ayrıca istihdamda artışın sağlanması için; yatırımların, yeni yatırımlar şeklinde gerçekleşmesi gerektiği düşünülmektedir.

Anahtar Sözcükler: Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Ekonomik Büyüme, İstihdam, ARDL Analizi, Toda-Yamamoto Nedensellik Testi.

ABSTRACT

THE IMPACT OF FOREIGN DIRECT INVESTMENT ON ECONOMIC GROWTH AND EMPLOYMENT IN TURKEY

Perihan Ezgi BALLI

Foreign direct investments, which have gained strength with globalization, have contributed to host countries in many ways. Foreign direct investment has a significant impact on developing countries, especially those experiencing a saving-investment deficit problem. In addition to being a source of capital for countries, these investments effect macroeconomic variables in the long term.

In this study, in Turkey the impact of foreign direct investment for economic growth and employment were examined. For this purpose, ARDL analysis and Toda-Yamamoto causality test were applied by using data for the period of 2006: Q1-2018: Q4. As a result of the empirical analyzes for foreign direct investments and economic growth, it was concluded that foreign direct investment had a positive effect on economic growth in the long run. In addition there is a bi-directional causality relationship between variables. In the analyzes conducted for foreign direct investments and employment, it was determined that foreign direct investment on employment had a positive effect in the long run and had no causal relationship between variables. When the findings of the econometric analysis are evaluated in general, it can be said that foreign direct investment in Turkey's economy, increase economic growth and employment but are insufficient. In order to maintain this contribution, it is considered that it would be beneficial to attract foreign direct investments to the manufacturing sector which can be created. In addition, in order to increase employment, it is considered that investments should be made in the form of new investments.

Keywords: Foreign Direct Investment, Economic Growth, Employment, ARDL Analysis, Toda-Yamamoto Causality Test.

ÖNSÖZ

Doğrudan yabancı yatırımlar, hemen hemen her ülkenin ihtiyaç duyduğu ve ülkesine çekmek istediği bir yatırım türüdür. Doğrudan yabancı yatırımların geldiği ülkedeki pek çok ekonomik alana önemli etkileri bulunmaktadır. Dolayısıyla ülkelerdeki ekonomik büyüme ve istihdam da doğrudan yabancı yatırımlardan en çok etkilenen makroekonomik büyüklüklerdir.

Bu çalışmada Türkiye ekonomisinin 2006-2018 dönemi için, doğrudan yabancı yatırımların ekonomik büyüme ve istihdama etkisi çeyreklik veriler kullanılarak ekonometrik analizlerle araştırılmıştır.

Bu çalışmanın konusunun belirlenmesi ve hazırlanma sürecinde destek, tavsiye ve eleştirileriyle bana yol gösteren, değerli bilgilerini ve zamanını esirgemeyen danışmanım Doç Dr. Ahmet AYDIN'a teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca katkıları için değerli hocalarım Dr. Öğr. Üyesi Evren İPEK ve Dr. Öğr. Üyesi Sefer UÇAK'a teşekkürlerimi sunarım. Bununla birlikte eğitim öğretim hayatım boyunca beni hep destekleyen sevgili annem Nihal BALLI ve sevgili kardeşim Gülce Sıla BALLI'ya teşekkür ederim.

Perihan Ezgi BALLI

Bandırma 2019

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	ii
ETİK BEYAN SAYFASI	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
ÖNSÖZ	vi
İÇİNDEKİLER	vii
TABLolar	xi
GRAFİKLER	xii
ŞEKİLLER	xiii
KISALTMALAR	xiv
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1. DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR	3
1.1. Doğrudan Yabancı Yatırımların Tanımı.....	3
1.2. Doğrudan Yabancı Yatırımların Türleri	4
1.2.1. Yapılan Yatırımın Mülkiyet Durumuna Göre Doğrudan Yabancı Yatırımlar	5
1.2.2. Yapılan Yatırımın Yeni İşletme Yaratmasına Göre Doğrudan Yabancı Yatırımlar	6
1.2.3. Yapılan Yatırımın Üretim Zincirindeki Yerine Göre Doğrudan Yabancı Yatırımlar	6
1.2.4. Yapılan Yatırımın Amacına Göre Doğrudan Yabancı Yatırımlar	7
1.3. Doğrudan Yabancı Yatırımların Belirleyicileri.....	9
1.4. Doğrudan Yabancı Yatırımların Ekonomik Etkileri	13

1.4.1. Ekonomik Büyüme.....	13
1.4.2. Ödemeler Dengesi	15
1.4.3. İstihdam	16
1.4.4. Teknoloji.....	17
1.5. Doğrudan Yabancı Yatırımları Açıklayan Teoriler.....	17
1.5.1. Ürün Dönemleri Teorisi.....	18
1.5.2. İçselleştirme Teorisi	18
1.5.3. Eklektik Teori (OLI Paradigması).....	19
1.5.4. Oligopolistik Tepki Teorisi.....	20
2. EKONOMİK BÜYÜME.....	21
2.1. Ekonomik Büyümenin Tanımı ve Hesaplanması.....	21
2.2. Ekonomik Büyüme Teorileri.....	22
3. İSTİHDAM.....	24
3.1. İstihdamın Tanımı	24
3.2. İstihdam Teorileri	24

İKİNCİ BÖLÜM

DÜNYADA VE TÜRKİYE'DE DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR

1. DÜNYADA DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR	27
1.1. Gelişmiş Ülkelerde Doğrudan Yabancı Yatırımlar	32
1.2. Gelişmekte Olan Ülkelerde Doğrudan Yabancı Yatırımlar	34
1.3. Geçiş Ekonomilerinde Doğrudan Yabancı Yatırımlar	36
2. TÜRKİYE'DE DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR.....	37
2.1. Doğrudan Yabancı Yatırımların Sektörel Dağılımı	45
2.2. Doğrudan Yabancı Yatırımların Ülkelere Göre Dağılımı	47

2.3. Türkiye'nin Yurtdışı Yatırımları	49

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARIN EKONOMİK BÜYÜME VE İSTİHDAMA ETKİSİNİN EKONOMETRİK ANALİZİ

1. LİTERATÜR TARAMASI	52
1.1. Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Ekonomik Büyüme ve İstihdam İlişkisini Türkiye İçin Araştıran Çalışmalar	52
1.2. Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Ekonomik Büyüme ve İstihdam İlişkisini Yabancı Ülkeler İçin Araştıran Çalışmalar	59
2. VERİ SETİ VE MODEL	66
3. EKONOMETRİK ANALİZ YÖNTEMLERİ	69
3.1 Birim Kök Testleri	69
3.1.1. Gecikmesi Artırılmış Dickey-Fuller (ADF) Birim Kök Testi	71
3.1.2. Phillips-Perron Birim Kök Testi	72
3.1.3. Ng-Perron Birim Kök Testi	72
3.2. Eşbütünleşme Analizi: ARDL (AutoRegressive Distributed Lag) Sınır Testi Yaklaşımı	74
3.3. ARDL Modeli	76
3.4. Nedensellik Analizi: Toda-Yamamoto Nedensellik Testi	77
4. EKONOMETRİK ANALİZLERDEN ELDE EDİLEN SONUÇLAR	78
4.1. Birim Kök Testlerinden Elde Edilen Sonuçlar	78
4.2. Model 1'e Uygulanan ARDL Modeli ve Toda-Yamamoto Nedensellik Testi'nden Elde Edilen Sonuçlar	79
4.3. Model 2'ye Uygulanan ARDL Modeli ve Toda-Yamamoto Nedensellik Testi'nden Elde Edilen Sonuçlar	83
5. BULGULAR VE TARTIŞMA	87

SONUÇ VE ÖNERİLER	91
KAYNAKÇA	94
ÖZGEÇMİŞ	107

TABLolar

Tablo 1.1 : Yatırımın Amacına Göre DYY Türlerinin Ev Sahibi Ülkeye Katkıları.....	8
Tablo 1.2 : DYY'nin Ev Sahibi Ülke Belirleyicileri	10
Tablo 1.3 : Ürün Dönemleri Teorisi Aşamaları.....	18
Tablo 2.1 : Gelişmişlik Düzeyine Göre Ülke Gruplarında DYY Girişleri (Milyar \$)..	30
Tablo 2.2 : Gelişmişlik Düzeyine Göre Ülke Gruplarında DYY Çıkışları (Milyar \$) .	30
Tablo 2.3 : En Çok Yatırım Alan / Yatırım Yapan Ülkeler (2017)	32
Tablo 2.4 : Gelişmiş Ülkelerde DYY Akımları (2006-2017) (Milyar Dolar)	33
Tablo 2.5 : Gelişmekte Olan Ülkelerde DYY Akımları (2006-2017) (Milyar Dolar)..	35
Tablo 2.6 : Geçiş Ekonomilerinde DYY Akımları (2006-2017) (Milyar Dolar)	37
Tablo 2.7 : Türkiye'de Doğrudan Yabancı Yatırım Girişleri (1980-2005).....	39
Tablo 2.8 : Türkiye'de DYY Bileşenleri (2006-2018) (Milyon Dolar).....	40
Tablo 2.9 : Türkiye'nin Doğrudan Yabancı Yatırım Çekme Durumu.....	43
Tablo 2.10 : Kuruluş Türlerine Göre Yabancı Sermayeli Şirketler (2017-Ekim 2018) .	44
Tablo 2.11 : Yabancı Sermayeli Şirketlerin İllere Göre Dağılımı (İlk 10 İl).....	44
Tablo 2.12 : Sektörler Bazında Doğrudan Yabancı Yatırımlar (Milyon Dolar)	46
Tablo 2.13 : Doğrudan Yabancı Yatırımların Ülkeler İtibariyle Dağılımı	48
Tablo 2.14 : Türkiye'nin Yurtdışına DYY Bileşenleri (2006-2018) (Milyon Dolar)	49
Tablo 3.1 : DYY ve Ekonomik Büyüme İlişkisini Türkiye İçin Araştıran Çalışmalar	55
Tablo 3.2 : DYY ve İstihdam İlişkisini Türkiye İçin Araştıran Çalışmalar	56
Tablo 3.3 : DYY ve Büyüme İlişkisini Yabancı Ülkeler İçin Araştıran Çalışmalar	61
Tablo 3.4 : DYY ve İstihdam İlişkisini Yabancı Ülkeler İçin Araştıran Çalışmalar	64
Tablo 3.5 : Değişken Açıklamaları	67
Tablo 3.6 : ADF, PP ve NG-Perron Birim Kök Testlerinin Sonuçları	79
Tablo 3.7 : Sınır Testi için Uygun Gecikme Uzunluğunun Belirlenmesi	80
Tablo 3.8 : Sınır Testi Sonuçları	80
Tablo 3.9 : ARDL (6,8) Modelinden Elde Edilen Uzun Dönem Katsayıları	81
Tablo 3.10 : Hata Düzeltme Modeli Sonuçları.....	82
Tablo 3.11 : VAR Modeli İçin Uygun Gecikme Uzunluğunun Belirlenmesi.....	83
Tablo 3.12 : Toda Yamamoto Nedensellik Analizi Sonuçları	83
Tablo 3.13 : Sınır Testi için Uygun Gecikme Uzunluğunun Belirlenmesi.....	84
Tablo 3.14 : Sınır Testi Sonuçları.....	84
Tablo 3.15 : ARDL (5,2) Modelinden Elde Edilen Uzun Dönem Katsayıları	85
Tablo 3.16 : Hata Düzeltme Modeli Sonuçları.....	86
Tablo 3.17 : VAR Modeli İçin Uygun Gecikme Uzunluğunun Belirlenmesi.....	86
Tablo 3.18 : Toda Yamamoto Nedensellik Analizi Sonuçları	87
Tablo 3.19 : Analiz Bulgularından Beklenen Etki ve Ulaşılan Sonuç.....	89

GRAFİKLER

Grafik 2.1 : Gelişmişlik Düzeyine Göre Ülke Gruplarında DYY Akımları	28
Grafik 2.2 : Küresel Sermaye Akışları (2014-2017) (GSYİH'nın yüzdesi)	31
Grafik 2.3 : Doğrudan Yabancı Yatırımların GSYİH ve GSSSO ile Oranlanması	42
Grafik 2.4 : Türkiye'nin Doğrudan Yabancı Yatırım Çekme Durumu	43
Grafik 2.5 : Türkiye'de Sektörlere Göre Doğrudan Yabancı Yatırım Girişleri	45
Grafik 2.6 : Sektörler Bazında Doğrudan Yabancı Yatırımların Payları.....	46
Grafik 2.7 : 2018 Yılında Bölgelere Göre Doğrudan Yabancı Yatırım Girişleri.....	47
Grafik 2.8 : Doğrudan Yabancı Yatırımların Ülkeler İtibariyle Dağılımı	48
Grafik 2.9 : Türkiye'nin Yurtdışına DYY'lerinin Sektörlere Göre Dağılımı	50
Grafik 2.10 : Türkiye'nin Sektörler Bazında Yurtdışına DYY Payları	51
Grafik 2.11 : Türkiye'nin Yurtdışı DYY'lerinin Bölgelere Göre Dağılımı	51

ŞEKİLLER

Şekil 1 : Doğrudan Yabancı Yatırım Türleri.....5

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ADF	: Genişletilmiş Dickey Fuller
AGÜ	: Az Gelişmiş Ülke
AIC	: Akaike Bilgi Kriteri
ARDL	: Gecikmesi Dağıtılmış Otoregresif Model
AR-GE	: Araştırma ve Geliştirme
BDT	: Bağımsız Devletler Topluluğu
ÇUŞ	: Çok Uluslu Şirket
DYY	: Doğrudan Yabancı Yatırımlar
ECT	: Hata Düzeltme Terimi
EKK	: En Küçük Kareler
EVDS	: Elektronik Veri Dağıtım Sistemi
GOÜ	: Gelişmekte Olan Ülke
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
GSSSO	: Gayri Safi Sabit Sermaye Oluşumu
GSYİH	: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
GÜ	: Gelişmiş Ülke
IMF	: Uluslararası Para Fonu
MA	: Moving Average
MIC	: Modified Information Criteria
PP	: Phillips Perron
SIC	: Schwartz Bilgi Kriteri
SUR	: Seeming Unrelated Regressions
TCMB	: Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası
UECM	: Kısıtlanmamış Hata Düzeltme Modeli
UNCTAD	: Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı
VAR	: Vektör Otoregresyon

GİRİŞ

Bir ülkeden diğerine, bir piyasa işlemi olmadan sermaye transfer etme şeklinde gerçekleşen doğrudan yabancı yatırımlar, uluslararası sermaye yatırımları arasında ülke ekonomilerine en çok katkı sağlayan ve direkt etkiye sahip olan tür olması sebebiyle oldukça önemlidir.

Doğrudan yabancı yatırımların ilk varoluşu 1800'lü yıllardaki sömürgecilik dönemine dayanmaktadır. Fakat ülkeler arasında yaygınlaşmaya İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra başlamış ve 1980'li yıllardan itibaren küreselleşme ile güç kazanmıştır. Küreselleşmenin etkisiyle yatırımlar, dünya genelinde serbestçe dolaşmaya başlamıştır.

Yatırımcıların yabancı ülkeye yatırım yaparken ana amaçları üretim maliyetini düşürme, üretim kapasitesini artırma, uluslararası piyasalara ulaşma ve kaynak ile müşteriyle yakın olma şeklinde sıralanabilmektedir. Kar maksimizasyonu amacıyla hareket eden yatırımcılar, serbestliğin verdiği kolaylık sayesinde, amaçları doğrultusunda en verimli sonuç alacakları şekilde yatırım yapmak için uygun ülke arayışı içerisine girmektedirler. Bu sayede hem yatırımcı kar maksimizasyonu sağlayabilmekte, hem de yatırım yaptığı ülkeye birçok açıdan fayda sağlayabilmektedir.

Doğrudan yabancı yatırımlar, geldiği ülkeye; teknoloji transferi, ekonomik büyüme, istihdam artışı, cari açığın finansmanı, yönetim bilgisi getirme ve ülke içindeki rekabeti arttırma gibi faydalar sağlamaktadır. Bu sebeple hem gelişmiş ülkeler hem de gelişmekte olan ülkeler, ülkelere doğrudan yabancı yatırımları çekmek istemektedir. Özellikle gelişmekte olan ülke ekonomileri, karşılaştıkları ekonomik ve politik sorunlar nedeniyle tasarruf açığı ile karşı karşıya kalmakta, bu yüzden de yabancı sermayeye ihtiyaç duymaktadırlar. Bu noktada doğrudan yabancı yatırımlar, gelişmekte olan ülkelerin sermaye ihtiyacına önemli ölçüde katkı sağlamaktadır. Bir gelişmekte olan ülke olarak Türkiye'de de, ülkeye doğrudan yabancı yatırım çekmek için birçok teşvik edici düzenleme yapılmıştır.

Bu çalışmanın amacı, Türkiye'ye gelen doğrudan yabancı yatırımların ekonomik büyüme ve istihdam üzerindeki etkilerini ortaya koymak ve etki var ise bu etkinin yönünü belirlemektir. Bu doğrultuda, çalışmada hem ülkeye gelen doğrudan

yabancı yatırımlar incelenmiş, hem de ekonomik büyüme ve istihdama olan etkisi araştırılmıştır.

Çalışmanın birinci bölümünde doğrudan yabancı yatırım, ekonomik büyüme ve istihdam kavramsal olarak ele alınmıştır. Doğrudan yabancı yatırımlarının tanımının yapılmasının ardından türleri, belirleyicileri, ekonomik etkileri ve doğrudan yabancı yatırımları ele alan teoriler incelenmiştir. Sonrasında ekonomik büyüme ve istihdamın tanımı yapılmış ve bu kavramları açıklamaya yönelik teorilere yer verilmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde, ilk olarak doğrudan yabancı yatırımlar dünya geneli çerçevesinde incelenmiştir. Dünyada tarihsel olarak nasıl seyrettiği açıklanmış, sonrasında gelişmiş ülkelerde, gelişmekte olan ülkelerde, az gelişmiş ülkelerde ve geçiş ekonomilerindeki gelişimi incelenmiştir. Ayrıca gelişmiş, gelişmekte olan ve geçiş ekonomilerinde seçilmiş bazı ülkelerin doğrudan yabancı yatırımları da tarihsel olarak incelenmiştir. Bu bölümde doğrudan yabancı yatırımların dünyadaki seyrinin ardından Türkiye’de nasıl geliştiği incelenmiştir. Osmanlı döneminden itibaren gerçekleştirilen yatırımlar ve teşvikler, sermayenin illere, sektörlerle ve ülkelere göre dağılımı ele alınan konular arasındadır. Son olarak da Türkiye’nin yurtdışına gerçekleştirdiği doğrudan yabancı yatırımlar, hem genel olarak, hem de sektörlerle ve bölgelere göre dağılımı açısından incelenmiştir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde, Türkiye’de doğrudan yabancı yatırımların ekonomik büyüme ve istihdama olan etkileri, 2006-2018 yılları için çeyrek dönemlik veriler kullanılarak analiz edilmiştir. Bu araştırma çerçevesinde ilk olarak literatürde yapılan çalışmalar incelenerek farklı görüşlerden söz edilmiştir. Ardından yöntem açıklanmış ve kullanılacak modellere yer verilmiştir. Bu çalışmada uygulanan ampirik analiz, birim kök testleri (ADF, PP ve Ng-Perron), ARDL sınır testi ve Toda-Yamamoto nedensellik testi yardımıyla yapılmıştır. Sonuç ve öneriler bölümünde ise uygulanan analize ilişkin sonuçlar değerlendirilmiş ve bu doğrultuda öneriler sunulmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Çalışmanın ilk bölümü olan bu bölümde doğrudan yabancı yatırımlar, ekonomik büyüme ve istihdam kavramları genel bir çerçevede incelenecektir.

1. DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR

Bu bölümde, doğrudan yabancı yatırımların tanımı yapıp, doğrudan yabancı yatırımların türleri, belirleyicileri, ekonomik etkileri ve doğrudan yabancı yatırımları açıklayan teoriler incelenecektir.

1.1. Doğrudan Yabancı Yatırımların Tanımı

Doğrudan yabancı yatırımlar (DYY) en geniş tanımıyla, “maddi ve maddi olmayan varlıkların, bir ülkeden başka bir ülkeye uzun dönemli kazanç elde etme amacıyla transfer edilmesidir”. Ayrıca DYY, yatırımcı ile ev sahibi ülkedeki işletme arasındaki ilişkiyi oluşturan ilk işlemi ve hem kendi aralarında, hem de bağlı kuruluşlar arasındaki sonraki tüm sermaye işlemlerini içermektedir (Duce, 2003: 2). Yani, ülkeler arasında bir sermaye transferi söz konusudur. Bu sermaye transferi, yatırımcıların diğer ülkeye sermayelerini, bilgi ve tecrübelerini ve teknolojilerini aktarmaları ile gerçekleşmektedir.

Yabancı bir ülkede yeni bir tesis kurma, ortaklık oluşturma veya bir tesisi satın alma gibi çeşitli şekillerde DYY gerçekleştirilebilir (Ergül, 2004: 147). Yani DYY, yeni kurulan ya da satın alınan şirketi yönetmeyi veya yönetimine katılmayı içermektedir. Dolayısıyla DYY'nin amacı, portföy yatırımlarından biraz farklıdır. Portföy yatırımları, “bir şirketin hisse senetlerinin, yabancı ülkedekiler tarafından satın alınmasıdır” ve yalnızca döviz girişi sağlamaktadır. Yani portföy yatırımlarında amaç, şirket yönetimine dahil olmadan yatırımdan getiri sağlamaktır (Komiya ve Wakasugi, 1991: 49). Ayrıca yatırımcının yabancı şirkete gerçekleştirdiği yatırım üzerinde en az %10 oranında söz hakkına sahip olması durumunda DYY'den söz edilebilir (Kahveci, 2016: 5).

Yabancı ülkede edinilen şirket, ana şirketin teknolojisi, ticari sırları, yönetim bilgileri, ticaret unvanı ve sahip olduğu kolaylıklardan yararlanma olanağına sahipken

kazanılan kârlar kısmen veya tamamen ana şirkete kalmaktadır. DYY gerçekleştirilmesiyle yabancı ülkedeki fiziki sermayeye sahip olan ve işleten şirkete Çokuluslu Şirket (ÇUŞ) denmektedir (Bayraktar, 2003: 5).

Uluslararası ekonomik entegrasyonun temel itici gücü olarak tasvir edilen DYY, doğru politika ile finansal istikrar sağlayabilir, ekonomik gelişmeyi teşvik edebilir ve toplumların refahını artırabilir. 1980'lerden sonra hızla gelişen uluslararası ekonomik entegrasyonda DYY kilit unsurdur. Ekonomiler arasında doğrudan, istikrarlı ve uzun ömürlü bağlantılar oluşturmak için bir araç görevi görürken, doğru politika ortamı altında, yerel girişim gelişimi için önemli bir araç olarak hizmet edebilir ve aynı zamanda hem alıcı (ev sahibi) hem de yatırım ekonomisinin rekabetçi konumunu geliştirmeye yardımcı olabilir. Ayrıca, ev sahibi ekonominin ürünlerini uluslararası pazarlarda daha yaygın bir şekilde tanıtması için bir fırsat sunmaktadır. DYY, uluslararası ticaretin gelişimi üzerindeki olumlu etkisine ek olarak, bir dizi ev sahibi ekonomi için önemli bir sermaye kaynağıdır (OECD, 2008: 3-14).

Dünya geneline bakıldığında, her devletin en önemli ekonomik amacı, hep daha fazla ekonomik büyüme sağlamak ve halkının refah düzeyini yükseltmektir. Birçok sosyal, ekonomik, idari ve politik sorunla karşı karşıya olan gelişmekte olan ülkeler de bu sebeplerden dolayı, ekonomik gelişimi hızlandırmayı amaçlamaktadır. Araştırmalar, gelişmekte olan ülkelerin özellikle tasarruf-yatırım açığı sorunuyla karşı karşıya kaldığını göstermektedir. DYY bu noktada bu açığı kapatarak, ekonomik büyüme sürecini önemli ölçüde etkilemektedir. Bu sayede ülkedeki yaşam standardında da bir artış görülmektedir (Azam, İbrahim ve Bakhtyar, 2014: 59).

1.2. Doğrudan Yabancı Yatırımların Türleri

ÇUŞ, yabancı bir ülkede yatırım yapmaya karar verdiğinde, stratejik olarak iki önemli kararlar karşı karşıya kalmaktadır. İlk olarak, sıfırdan yabancı bir şirket kurmayı veya bir satın alım işlemine katılmayı tercih edebilir. İkinci olarak da satın alım işlemi tek başına yapmayı veya buna yerel bir ortak dahil etmeyi tercih edebilir (Dikova ve Witteloostuijn, 2007: 1013).

DYY, mülkiyet durumuna, yatırımın yeni işletme yaratmasına, üretim zincirindeki yerine ve yapılan yatırımın amacına göre olmak üzere 4 başlık altında Şekil 1’de gösterildiği gibi sınıflandırılabilir.

Şekil 1. Doğrudan Yabancı Yatırım Türleri

Kaynak: Literatürdeki çalışmalardan yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

1.2.1. Yapılan Yatırımın Mülkiyet Durumuna Göre Doğrudan Yabancı Yatırımlar

Mülkiyet durumuna göre doğrudan yabancı yatırımlar; ortak girişim, şirketler arası birleşmeler ve devralmalar ve stratejik birleşmelerden oluşmaktadır.

Ortak Girişim: Bu DYY türünde, iki ya da daha çok şirketin birlikte yeni bir şirket kurması söz konusudur. Şirketlerin bilgi, teknoloji ve sermayelerini birleştirerek, birlikte yatırım yapmaları sayesinde şirketlerin finansal yükü azalır, firmalar gelişir ve finansal kaynaklardan daha fazla yararlanılmasına olanak sağlanır (Aydıntan, 2003: 137).

Şirketler Arası Birleşmeler ve Satın Almalar: Şirketler arası birleşmeler, iki ya da daha fazla şirketin, ekonomik amaçlar nedeniyle mevcut kaynaklarını birleştirerek, birlikte yeni bir şirket olmalarını ifade etmektedir (Kurtaran, 2007: 368). Devralmalar ise bir şirketin kendi ülkesi dışındaki bir ülkede varlık ve ekonomik faaliyet edinmesi şeklinde gerçekleşen yatırımları ifade etmektedir. Birleşme ve satın almalar şeklinde gerçekleştirilen DYY, yatırım yapan firmaya teknolojiyi içsel olarak

geliştirme yerine daha düşük maliyetle mevcut teknolojiye ulaşma ve satın alınan firmanın sahip olduğu iç ve dış pazar payından faydalanma olanağı sağlamaktadır. Uzun dönemde, sağlayacağı yeni yatırım ve üretim yöntemleri ile ev sahibi ülkeye katkılar sağlamaktadır (Ekonomi Bakanlığı, 2018: 9).

Stratejik Birleşmeler: Sınır ötesi yatırımlardan yaygın olarak kullanılan stratejik birleşmeler, iki şirketin hisse senetlerinin bir bölümünü birbirleriyle değiştirmeleri ve ortak bir girişim kurmaları ya da beraber bir hizmet ve pazarlama anlaşması yapılarak, şirketlerden birinin diğer şirketi belirli piyasalarda temsil etmesi yoluyla gerçekleşmektedir (Kurtaran, 2007: 368).

1.2.2. Yapılan Yatırımın Yeni İşletme Yaratmasına Göre Doğrudan Yabancı Yatırımlar

Yeni işletme yaratmasına göre doğrudan yabancı yatırımlar, yeşil alan yatırımları ve kahverengi alan yatırımları olmak üzere ikiye ayrılır. Yeni işletme yaratan yatırımlarının ev sahibi ülkeye üretim birimlerinin sayısının artması, teknoloji aktarımının gerçekleşmesi ve rekabet koşullarının iyileşmesi gibi faydaları vardır (Mucuk, 2011: 16).

Yeşil Alan Yatırımları: Yeşil alan yatırımları, yatırımcının yabancı bir ülkede sıfırdan yeni bir fabrika ya da tesis kurması ile gerçekleşmektedir (Dikova ve Witteloostuijn, 2007: 1013).

Kahverengi Alan Yatırımları: Bu yatırım türünde bir şirketin satın alımı söz konusudur. Ancak satın alınan şirket, iki kuruluş arasındaki uyumsuzluğun aşılması için derin bir yeniden yapılandırma gerektirebilmektedir. Özellikle gelişmekte olan ülke pazarlarında yeniden yapılandırma oldukça geniştir. Bu sebeple kahverengi alan yatırımları, yeşil alan yatırımlarına benzemektedir (Meyer ve Estrin, 2001: 575).

1.2.3. Yapılan Yatırımın Üretim Zincirindeki Yerine Göre Doğrudan Yabancı Yatırımlar

Yatırımın üretim zincirindeki yerine göre doğrudan yabancı yatırımlar, yatay ve dikey yatırımlardan oluşmaktadır.

Yatay Yatırımlar: Yatay yatırımlarda, bir ülkedeki firma, üretimini yaptığı mal ve hizmetleri, bir başka ülkede de gerçekleştirmek üzere yatırım yapmaktadır. Buna örnek olarak BMW'nin Almanya dışında Rusya, Tayland ve ABD'de de araçlarının montajını gerçekleştirmesi gösterilebilir (Mucuk, 2011: 17). Burada amaç, üretimi yerel pazara yönelik yapmak ve bu sırada ortaya çıkan üretim maliyetlerini azaltmaktır. Aynı zamanda yerel pazarda meydana gelen şart ve tercihlerin değişimine göre davranarak rekabetçiliği artırmak istenmektedir (Lim, 2001: 11).

Dikey Yatırımlar: Bu yatırım türünde, DYY düşük maliyetli girdi amacıyla gerçekleştirilmektedir. Aynı ürünün üretiminin aşamaları, farklı aşamalarda uzmanlaşan farklı ülkeler tarafından gerçekleştirilmektedir. Bu sayede uluslararası üretim artmakta ve farklı aşamalarda üretilen ürünler nihai mal aşamasına gelene kadar diğer ülkelerdeki üretim birimlerine taşındığı için dikey yatırımlar uluslararası ticareti artırmaktadır (Aytemiz, 2009: 192). Dikey yatırımlar, ülkeler arasındaki farklı gelişmişlik düzeyindeki teknolojilerden ve hammaddelerin fiyat ve miktar farklılıklarından etkilenmektedir (Özcan ve Arı, 2010: 72).

1.2.4. Yapılan Yatırımın Amacına Göre Doğrudan Yabancı Yatırımlar

Doğrudan yabancı yatırımlar amacına göre sınıflandırıldığında bu sınıflandırma; kaynak arayan, pazar arayan, etkinlik arayan ve stratejik aktif arayan yatırımlar olarak yapılabilmektedir.

Kaynak Arayan Yatırımlar: Dünya üzerindeki doğal kaynakların coğrafi nedenlerle ülkelerde çeşitlilik göstermesinden dolayı, genellikle gelişmiş ülkelerdeki şirketler, üretim için ihtiyacı olan hammaddeye sahip ülkeye yatırımda bulunmaktadır (Ayaz, 2018: 32). Kaynak arayan yatırım yapan ÇUŞ'lar kendi ülkelerindeki sıkı çevre standartlarının da itmesiyle genellikle çevre hareketinin baskın olmadığı az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkeleri tercih etmektedir. Yatırımı gerçekleştirdikleri ülkede aradıkları özellikler ise, genellikle hammadde ve ucuz işgücüdür (Reyhan ve Mutlu, 2012: 398).

Pazar Arayan Yatırımlar: Bu yatırım türünde ÇUŞ'un amacı yeni pazarlar keşfetmek ya da mevcut pazarlarını korumaktır. Bu yatırım türü için belirleyici unsurlar, piyasanın büyüklüğü, piyasanın gelişme hızı, nüfusun gelir düzeyi ve ev sahibi

ülkenin büyüme oranıdır. Ayrıca ÇUŞ, bu yatırım türüyle ev sahibi ülkenin üçüncü ülke pazarlarına da kolayca erişimi amaçlamaktadır (Ekonomi Bakanlığı, 2018: 10).

Etkinlik Arayan Yatırımlar: ÇUŞ'ların, ölçek ekonomilerinin ve ortak mülkiyetin avantajlarından yararlanarak verimliliklerinin artacağını umduğu yatırım türüdür (Dutta, 2009: 270). Burada amaç, düşük maliyetle üretimdir.

Stratejik Aktif Arayan Yatırımlar: Bu tür yatırımlar, yabancı firmanın sahip olduğu fiziki veya fiziki olmayan varlıklarının, rekabet amacıyla satın alınmasıdır. Bu varlıklar genellikle firmanın sahip olduğu bilgi teknolojilerini, yani, iş kültürünü, ilişkilerini, itibarını, beyin gücünü ve işletme ve öğrenme becerilerini kapsar (Karluk, 2001: 100-101).

Farklı doğrudan yabancı yatırımların türlerinin ev sahibi ülkelerin rekabet edebilirliğinin arttırılmasına bazı önemli katkıları bulunmaktadır. Bu katkılar Tablo 1.1'de görülmektedir.

Tablo 1.1. Yatırımın Amacına Göre DYY Türlerinin Ev Sahibi Ülkeye Katkıları

Kaynak Arayan Yatırımlar	Tamamlayıcı varlıklar sağlar (teknoloji, yönetim ve örgütsel yeterlilik).	Pazar Arayan Yatırımlar	Tamamlayıcı varlıklar sağlar (teknoloji, yönetim ve örgütsel yeterlilik).
	Dış pazarlara erişim sağlar.		Yerli rakiplerin yerel tüketici beklentilerini artırır.
	Ürün kalitesi standartlarını yükseltir.		Ürün kalitesi standartlarını yükseltir.
	Kaynaklara bağlı faaliyetlerin kümelerini destekleyebilir.		Yerel girişimcilik ve rekabeti teşvik eder.
Etkinlik Arayan Yatırımlar	Uluslararası işbölümü ve sınır ötesi ağ oluşumunu geliştirir.	Stratejik Aktif Arayan Yatırımlar	Yeni finansman sermayesi ve tamamlayıcı varlıklar sağlar.
	Dış pazarlara ve tedarik kaynaklarına erişim sağlar.		Dış pazarlara erişim sağlar.
	Ürün kalitesi standartlarını yükseltir.		Yerel girişimcilik ve rekabeti teşvik eder.
	Yapısal düzeltime yardımcı olur.		Uluslararası işbölümü ve sınır ötesi ağ oluşumunu geliştirir.

Kaynak: John H. Dunning, "Re-Evaluating the Benefits of Foreign Direct Investment", UNCTAD *Transnational Corporations*, Volume 3, Issue 1, 1994.

1.3. Doğrudan Yabancı Yatırımların Belirleyicileri

Çok uluslu şirketler doğrudan yabancı yatırımları gerçekleştirirken, yatırım yaptığı ülkedeki faydanın, kendi ülkesindeki faydadan yüksek olmasına önem vermektedir. Bu sebeple en çok getiri ve faydayı sağlayacağı ekonomiyi araştırmakta ve karlarını maksimize edebilmek için en uygun yatırım ortamını sağlayan ülke ve sektörü seçmektedirler (Kılıç Görmezöz, 2007: 22-23).

Doğrudan yabancı yatırımları etkileyen faktörler yatırımcı ülke açısından değerlendirilirse, yabancı yatırımcıyı yatırım yapmaya iten temel faktörün, elde edileceği beklenen kar ve onun devamlılığı olduğu söylenebilir. Yatırımcıyı yatırım yapmaya teşvik eden diğer faktörler ise ölçek ekonomileri, ucuz işgücü ve ucuz enerji sayesinde gerçekleşecek maliyet minimizasyonu, ev sahibi ülkenin geniş bir pazara sahip olması, hammadde sağlanması, rekabetçi gücün artırılması, tarife ve kotalardan kaçınma ve yatırımları uluslararası çeşitlendirme şeklinde sıralanabilir (Candemir, 2009: 661-663).

Doğrudan yabancı yatırımları inceleyen araştırmacılar, ev sahibi ülkeye gelen doğrudan yabancı yatırımın ülkenin sosyoekonomik ve teknolojik gelişmelerinde önemli rol oynadığını iddia etmektedir. Doğrudan yabancı yatırım girişleri, yerli yatırımlar için sermaye sağlarken, ev sahibi ülke sermaye girişi ile artan ekonomik faaliyetler sayesinde vergi gelirlerinden de yararlanmaktadır. Yapılan pek çok çalışmanın neticesinde, doğrudan yabancı yatırımların belirleyicilerinin başında ekonomik büyüme, ekonomik özgürlük derecesi ve piyasa büyüklüğü gibi faktörlerin olduğu görülmektedir (Pearson, Nyonna ve Kim, 2012: 141). Ayrıca uluslararası literatür, DYY akışlarının belirleyicisi olarak politik ve kurumsal faktörlerde, ülkeye özgü farklılıkların önemini kabul etmektedir (Globerman ve Shapiro, 2003: 19).

Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı (UNCTAD)'nın 1998 yılı Dünya Yatırım Raporu'nda ayrıntılı olarak incelenen DYY belirleyicileri Tablo 1.2'de sunulmuştur.

Tablo 1.2. DYY'nin Ev Sahibi Ülke Belirleyicileri

FAKTÖR GRUPLARI	FAKTÖRLER	
Politik Faktörler	- Ekonomik, politik ve sosyal istikrar- Giriş ve işlemlerle ilgili kurallar- Piyasaların işleyişi ve yapısı ile ilgili politikalar (özellikle rekabet ve birleşme ve satın alma politikaları)- Uluslararası doğrudan yatırım sözleşmeleri- Özelleştirme politikası- Ticaret politikası ve DYY tutarlılığı- Vergi politikası	
İş Ortamına İlişkin Faktörler	- Yatırımların promosyonu (imaj oluşturma ve yatırım geliştirme faaliyetleri, yatırım kolaylaştırma hizmetleri)- Yatırım teşvikleri- Maliyetler (yolsuzluk, idari verimlilik vb. ile ilgili)- Sosyal imkanlar (iki dilli okullar, yaşam kalitesi vb.)- Yatırım sonrası hizmetler	
Ekonomik Faktörler	Yatırım Stratejileri	Faktörler
	Pazara Yönelik	- Pazar büyüklüğü ve kişi başına düşen gelir- Pazar büyümesi- Bölgesel ve küresel pazarlara erişim- Ülkeye özgü tüketici tercihleri- Piyasaların yapısı
	Kaynağa/ Varlığa Yönelik	- Hammadde potansiyeli- Düşük maliyetli vasıfsız işgücü- Vasıflı işgücü- Teknolojik, yenilikçi ve diğer yaratılmış varlıklar (marka adları)- Fiziksel altyapı (limanlar, yollar, telekomünikasyon vb.)
	Etkinliğe Yönelik	- İşgücü kaynakları ve üretkenliğin kaynak ve varlık maliyeti- Diğer girdi maliyetleri (ulaşım, iletişim ve diğer ara ürünlerin maliyetleri)- Bölgesel kurumsal ağların kurulmasına elverişli bir bölgesel entegrasyon anlaşması üyeliği

Kaynak: UNCTAD, "Word Investment Report 1998: Trends and Determinants", New York and Geneva, United Nations, 1998, s.91.

Tablo 1.2’de görüldüğü gibi, belirleyiciler, politik faktörler, iş ortamına ilişkin faktörler ve ekonomik faktörler olarak üç grupta ele alınmıştır. Bu üç grubun ayrıntılı olarak incelenmesi güç olacağından, öne çıkan faktörler incelenecektir.

Piyasa Büyüklüğü: Yerel pazar hacminin büyük olması, şirketlerin, satışlarını artırmayı ve yeni pazarlar ele geçirmeyi hedeflediklerinden dolayı DYY’yi etkileyen en önemli faktördür ve yatırımcı için pazar hacmi büyük olan ekonomi çekicidir. Geniş pazar, ölçek ekonomilerine imkan sağlayarak üretimi etkinleştirir. Ayrıca geniş pazar yeterli derecede pazarlama ve üretim uzmanlığına da sahiptir (Özcan ve Arı, 2010: 70). Bu nedenlerden dolayı büyük piyasalara sahip ekonomiler, yatırımcılar için tercih sebebidir.

İşgücü Maliyetleri: Her şirketin amacı, maksimum kar sağlamaktır. İşgücü maliyetleri, şirketin maliyetlerini minimum düzeye indirebilmesi için oldukça önemlidir. Ücret düzeyi düşük olan ülkeler, üretim maliyetlerinin azaltılabiliyor olması sebebiyle yatırımcılar tarafından daha çok tercih edilmektedir (Alper ve Oransay, 2015). Yani yüksek ücret seviyeleri, DYY kararlarını olumsuz yönde etkilemektedir. Çünkü ücretler yüksek olduğu zaman üretilen mal ve hizmetlerin fiyatları da yüksek olacaktır ve bu da ilgili mal veya hizmetin, ulusal ve uluslararası piyasalarda rekabet gücünün düşük olmasına yol açacaktır (Batmaz ve Tekeli, 2009: 21-22).

Ekonomik Büyüme: Ekonomik büyüme kavramı, bir ülkenin üretkenlik ve gelişmişlik seviyesini gösterdiğinden, yatırım kararları açısından önemli bir belirleyicidir. Yüksek oranlarda ekonomik büyüme gerçekleştiren ülkelere yapılacak yatırım, getiri sağlayacağı imajı verdiği için yatırımcılar bu ülkeleri tercih etmektedir.

Döviz Kuru ve Enflasyon: Yabancı yatırım yapan ÇUŞ’lar birçok çeşitte ve yüksek miktarda döviz ile çalıştıklarından, kurlarda meydana gelen ufak bir farklılık bile ÇUŞ’lar için, toplam rakamda düşünüldüğünde, büyük anlamlar ifade etmektedir. Kurlarda meydana gelen bu hareketlilik, hareketliliğin sonucuna veya şirketin durumu ve çıkarına göre büyük bir sorun olabilirken, şirket için bir fırsat da yaratabilir (Mutlu, 2011: 21). Bu belirsizliklerden ve yatırım için bir risk söz konusu olduğundan dolayı yatırımcı, yatırım yapacağı ülkede döviz kurunun istikrarlı bir yapıda olmasını tercih edecektir. Fakat eğer ÇUŞ’un amacı, ticari engellerle piyasaya girişin engellendiği yerel

piyasada yatırımını gerçekleştirmek ise, DYY ile ticaret ikame edilir ve değerlendirilen ulusal para tüketicinin satın alma gücünü artırarak doğrudan yabancı yatırımı da artırır. Ayrıca ev sahibi ekonomideki yüksek enflasyon ekonomide belirsizlik yaratacağından yatırımcı için bir risk faktörüdür ve bu faktör DYY'yi azaltabilir. Çünkü yüksek enflasyon düzeyi, fiili sermaye kaybına neden olabilmektedir (Batmaz ve Tekeli, 2009: 23).

Vergiler: Ülkeler için önemli bir politika aracı olan vergiler, kötü bir biçimde yapılmışsa doğrudan yabancı yatırım girişlerini olumsuz şekilde etkilemektedir. Fakat ülkenin vergi sistemi iyi biçimde yapılmış; modern ve istikrarlı ise, yatırımcılar açısından ülkeyi çekici kılmaktadır. Çünkü yatırımcılar, hem kendi ülkelerindeki ağır vergi yükünden kurtulmak, hem de düşük yatırım maliyeti ile kar maksimizasyonunu sağlama amacıyla, düşük vergi uygulamalarına sahip olan ülkelerde yatırım yapmayı tercih etmektedirler (Agun, 2008: 212). Aynı zamanda yüksek doğrudan yabancı yatırım girişi olan ülkelerin vergi uygulamalarına düşük tarifeler, vergi erteleme, yatırım indirimi ya da vergi taksitlendirmeleri gibi düzenlemeler getirmeleri doğrudan yabancı yatırım girişlerini önemli ölçüde etkilemektedir (Akıncı, 2010: 40).

Dışa Açıklık: Bir ülkenin dış ticaret hacmi/GSMH oranı ile ölçülen dışa açıklık seviyesi, doğrudan yabancı yatırımları etkileyen bir diğer faktördür. Dışa açıklık oranı yüksek olan ekonomiler, daha çok ticaret edilebilir sektörlere sahip olduğundan, yatırımcılar için çekici olacaktır (Candemir, 2009: 669).

Ekonomik ve Politik İstikrar: Kısa vadeli yatırımlar, olası bir kriz anında yatırımlarını hızlıca ülkeden çekebilirken, uzun vadeli yatırımlar olan doğrudan yabancı yatırımlar, bunu gerçekleştirememekte ve yatırımcılar istikrarsızlıktan büyük ölçüde etkilenmektedirler. Ev sahibi ülke ekonomisinin istikrar durumu, yatırımcıların yatırım kararını büyük ölçüde etkilemektedir. Aynı zamanda politik darbeler ve terör olayları gibi politik istikrarsızlığı işaret eden faktörler de, bir ülkeye doğrudan yabancı yatırım girişlerini olumsuz yönde etkilemektedir (Aras, 2012: 27-28).

Altyapı: Ev sahibi ülkenin iyi bir fiziki altyapısının olması, ulaşım, haberleşme ve enerji ihtiyacını karşılama açısından yatırımcı firmaya kolaylık ve maliyet avantajı

sağlayacağından doğrudan yabancı yatırım kararlarını olumlu yönde etkilemektedir (Ekonomi Bakanlığı, 2018: 12).

1.4. Doğrudan Yabancı Yatırımların Ekonomik Etkileri

Küreselleşme eğilimlerin artması ve buna bağlı olarak ticarete ve sermaye dolaşımında liberalleşmeyle birlikte, tüm dünyaya doğrudan yabancı yatırımlar yayılmış ve önem kazanmıştır. Doğrudan yabancı yatırımlar, uzun vadeli bir yatırım çeşidi olması sebebiyle, giriş yaptığı ülkeyi birçok alanda olumlu ya da olumsuz şekilde etkilemektedir ve bu etkiler ev sahibi ülkedeki koşullara bağlıdır. Bu başlık altında, doğrudan yabancı yatırımların etkileri genel çerçevede açıklanmaya çalışılmıştır.

1.4.1. Ekonomik Büyüme

Küreselleşmenin etkisiyle dünyada ülkeler arasındaki ekonomik sınırlar ortadan kalkmış ve dünya tek bir pazar haline dönüşmüştür. Liberal ekonomik düzeni benimseyen gelişmiş ülkeler, ülkeler arası fon alışverişine sıcak bakmakta, gelişmekte olan ülkeler ise uluslararası piyasalarla bütünleşmek istemektedir. Az gelişmiş ülkeler de sermaye birikimini gerçekleştiremediklerinden ekonomik kalkınmanın sağlanabilmesi için doğrudan yabancı yatırımlara ihtiyaç duymaktadır. Çünkü doğrudan yabancı yatırımlar, geldikleri ekonominin reel üretim kapasitesini artırmaktadır (Keskin Benli ve Yenisu, 2017: 52).

Ekonomik büyüme ile DYY arasındaki teorik ilişki şu şekilde açıklanabilir (Ayanwale, 2007):

İlk olarak sermaye stokunun, yerli ve yabancı sermaye stoku olmak üzere iki bileşenden oluştuğu varsayılmaktadır.

$$K_t = K_{dt} + K_{ft} \quad (1.1)$$

K_t , toplam sermaye stokunu; K_{dt} yerli sermaye stokunu; K_{ft} , yabancı sermaye stokunu göstermektedir.

Solow büyüme modeline göre ekonomik büyümeyi etkileyen faktörlere sermaye stoku, emek, beşeri sermaye ve verimlilik eklenerek Cobb-Douglas üretim fonksiyonu

çerçevesinde, bu faktörler ve ulusal çıktı miktarı arasındaki ilişkiyi gösteren denklem şu şekilde yazılabilir:

$$Y_{it} = A_{it} K_{dit}^{\alpha} K_{fit}^{\lambda} L_{it}^{\beta} H_{it}^{\gamma} \quad (1.2)$$

Burada Y çıktı miktarı, K_{dt} yerli sermaye stoku, K_{ft} yabancı sermaye stoku, L emek, H beşeri sermaye ve A toplam faktör verimliliğidir. Denklem (1.2)'deki değişkenlerin logaritma ve türevleri alınarak elde edilen büyüme denklemi şu şekilde yazılabilir:

$$y_{it} = a_{it} + \alpha k_{dit} + \lambda k_{fit} + \beta l_{it} + \gamma h_{it} \quad (1.3)$$

Burada y ulusal çıktıdaki, k_d yerli sermaye stokundaki, k_f yabancı sermaye stokundaki, l emekteki, h beşeri sermayedeki büyüme oranlarını; α , λ , β ve γ ise sırasıyla yerli sermaye stoku, yabancı sermaye stoku, emek ve beşeri sermaye için çıktı elastikiyetini göstermektedir. Teorik açıdan bakıldığında α , β ve γ 'nin pozitif işaretli olması beklenir. l 'nin işareti ise rekabet gücü, bağlantı etkileri ve DYY'nin gelişim sürecindeki diğer dışsallıkların göreceli kuvvetine bağlı olacaktır.

K_d ve K_f , sermaye stokunun ölçülmesindeki sorunlardan dolayı sırasıyla yurtiçi yatırımların GSYİH'a (Gayri Safi Yurtiçi Hasıla) oranı (I_d) ve DYY'nin GSYİH'a oranı (I_f) şeklinde hesaplanmaktadır. Denklem son hali şu şekilde yazılabilir:

$$y_{it} = a_{it} + \alpha I_{dit} + \lambda I_{fit} + \gamma h_{it} + \varepsilon_{it} \quad (1.4)$$

ε_{it} , hata terimini göstermektedir.

Doğrudan yabancı yatırımlar pek çok ülkenin dünya ile ekonomik entegrasyonunu ve ekonominin modernizasyonunu sağlamış, ayrıca üretimini artırmıştır. DYY sermaye stoku sağlayarak, ulusal çıktı düzeyini doğrudan etkilerken, teknoloji, beşeri sermaye ve verimliliği de dolaylı olarak etkilemektedir. Literatür ve ampirik çalışmalar incelendiğinde, bazı az sayıda çalışmada doğrudan yabancı yatırımların ekonomik büyüme üzerinde etkisiz olduğu tespit edilirken, DYY'nin çoğu çalışmada ekonomik büyümeyi artırıcı etkisi olduğu görülmüştür.

1.4.2. Ödemeler Dengesi

Doğrudan yabancı yatırım girişleri, ödemeler bilançosunun finans hesabına kaydedilmektedir. Bir ekonomide cari açık ortaya çıktığında bu açık ilk olarak finans hesabı ile kapatılmaya çalışılmakta, finans hesabının bu açığı kapatamadığı durumlarda sırasıyla portföy yatırımları ve rezerv varlıklarla finanse edilmeye çalışılmaktadır. Portföy yatırımlarının kısa vadeli yatırımlar olması sebebiyle ülke ekonomisini olası bir kriz anında hızlıca terk edebilmesi ve rezerv varlıkların da ülkenin kriz dönemleri için sakladığı varlıklar olması sebebiyle cari açığın finansmanında bu iki yol sağlıklı değildir. Cari açığın finansman kalitesi açısından en güvenilir kaynak, borç yaratmayan bir hesap kalemi olmasının etkisiyle doğrudan yabancı yatırımlardır. Buna örnek olarak Türkiye ekonomisinde 2006-2007 ve 2011 dönemlerinde meydana gelen cari açığın sırasıyla %50 ve %20 oranlarında DYY ile finanse edildiği verilebilir (Göçer, 2013: 48).

Doğrudan yabancı yatırımların ödemeler dengesine yaptığı etki denklemsel olarak şu şekilde ifade edilebilmektedir (Batmaz ve Tekeli, 2009: 44):

$$\text{Ödemeler dengesine katkı} = K + X + İK \quad (1.5)$$

Burada K, ev sahibi ülkeye gerçekleştirilen ilk sermaye akışını; X, bağlı şirket tarafından yapılan ihracatı; İK ise yaratılan ithal ikameyi ifade etmektedir. Aynı şekilde ödemeler dengesine olan maliyet de şu şekilde yazılabilir;

$$\text{Ödemeler dengesine maliyet} = (T + P) + (M + UM) + GT \quad (1.6)$$

Burada T, ülkeden çıkarılan kar transferlerini; P, yabancı üretim faktörlerine yapılan tüm ödemeleri; M, ithal mal girdilerini; UM, marjinal tüketim eğilimine bağlı olarak yüksek gelir tarafından uyarılmış ithalatı ve GT ise yatırımda meydana gelebilecek herhangi bir çözüme, yani yabancı sermaye payının geriye transferini temsil etmektedir. Bu denklemlerden hareketle DYY'nin ev sahibi ekonominin ödemeler dengesi net fayda/maliyet oranı şu şekilde yazılabilmektedir:

$$\text{Net Fayda/Maliyet Oranı} = \frac{K+X+İK}{(T+P)+(M+UM+GT)} \quad (1.7)$$

Denklem (1.7)'de ifade edilen net fayda/maliyet oranı 1'den büyük ise DYY'nin ev sahibi ülkenin ödemeler dengesine olan etkisi pozitif, 1'den küçükse negatif olduğu kabul edilmektedir.

Doğrudan yabancı yatırımların ödemeler dengesi üzerindeki etkisini, uzun dönemde, milli gelir etkisiyle beraber ele almak gerekirse, denklemsel olarak şu şekilde ifade edilebilir (Batmaz ve Tekeli, 2009: 45):

$$X - M = \text{GSMH} - (C + I + G) \quad (1.8)$$

Denklemden X, ihracatı; M, ithalatı; GSMH, gayri safi milli hasılayı; C, tüketim harcamalarını; I, yatırım harcamalarını ve G devlet harcamalarını temsil etmektedir. Bu denkleme göre, ihracat ithalattan fazla ise, GSMH mal ve hizmet harcamalarından ihracat fazlası kadar büyüktür. Kısaca bu denkleme göre, doğrudan yabancı yatırımlar, GSMH'daki artış etkisinin eşit ya da daha büyük miktarlarda yurtiçi harcamalarla dengelenmediği durumlarda ödemeler dengesini düzeltecektir.

1.4.3. İstihdam

Doğrudan yabancı yatırımların, genellikle, geldiği ülkede istihdamı arttırması beklenmektedir. Doğrudan yabancı yatırımlar şeklinde yatırım yapan ÇUŞ, ev sahibi ülkenin vatandaşlarını istihdam edebilmektedir. Örneğin, en büyük DYY alıcılarından biri olan Çin'in işgücü piyasası, yabancı sermaye girişinden büyük ölçüde olumlu etkilenmiştir (Grahovac ve Softić, 2017: 67). Fakat dünya geneline bakıldığında, DYY'nin istihdama olan etkisi tartışmalıdır.

Yapılan pek çok araştırmada, DYY'nin istihdama etkisinin, yatırım şekline bağlı olduğu kabul edilmiştir. Örneğin, yeşil alan yatırımları şeklinde gerçekleşen DYY istihdam yaratırken, birleşme ve devralmalar şeklinde gerçekleşen DYY istihdam yaratmamaktadır. Ayrıca yatırım ülkeye bu şekilde geldiğinde, firma çalışanlarının yeniden yapılandırılması ile iş kayıpları yaşanabilmektedir. Yani DYY girişi, bir firmayı satın alma şeklinde gerçekleştiğinde, istihdam üzerinde genellikle küçük etkiler yapabilmekte hatta istihdamı olumsuz etkileyebilmektedir. Bununla birlikte, DYY yeşil alan veya kahverengi alan yatırımı şeklinde geldiğinde de istihdama etkisi, sektörün emek/sermaye yoğunluğuna bağlıdır. Emek yoğun sektörler gelen DYY, istihdamı

sermaye yoğun sektöre gelen yatırımlardan daha yüksek oranda olumlu etkilemektedir (Hisarcıklılar, Gültekin-Karakaş ve Aşıcı, 2014).

Doğrudan yabancı yatırımları gerçekleştiren ÇUŞ'ların ev sahibi ülkenin istihdamına olumlu katkısı 2000'li yıllarda tersine dönmeye başlamıştır. Bunun nedenleri olarak sanayi ülkelerindeki durgunluk, maliyetlerin minimize edilmeye çalışılması, emek yoğun yatırımların yerini sermaye yoğun yatırımların alması ve gelişen teknolojinin işgücü ihtiyacını azaltması sayılabilir (Yapraklı, 2010: 47).

1.4.4. Teknoloji

Gelişmiş teknolojilerin transferinin, gelişmiş ülkelere gelişmekte olan ülkelere yayılmasında, çok uluslu şirketler en önemli araçtır. ÇUŞ'un küresel kar amaçlı operasyonlarının bir parçası olan DYY; sermaye, teknoloji ve bilgi birikiminin ev sahibi ülkeye transferini sağlamaktadır. Bu sayede ev sahibi ülkede daha iyi teknolojilerin kullanılması, üretkenliğin artışıyla birlikte ekonomik büyüme ve gelişimin artması da sağlanmaktadır (Stein ve Daude, 2001: 15).

Birçok ülkede, özellikle de az gelişmiş ülkelerde, kendi yerli ürün reklam süreci teknolojisini geliştirme için gereken Ar-Ge (araştırma ve geliştirme) kaynakları ve becerileri bulunmamaktadır. Bu sebeplerle DYY, gelişmiş teknolojiye erişmenin önemli bir yoludur (Skenderi, 2012: 33).

Bunun yanı sıra, teknolojinin ülkeler arasındaki akışı farklı şekillerde gerçekleşebilmektedir. Örneğin uluslararası ticaretle yatırım malları ve donanımının yeni türlerini içeren mallar transfer edilerek teknoloji aktarımı sağlanabilir ya da lisans verme gibi anlaşmalarla fikri mülkiyet ticareti ile teknoloji transferi gerçekleşebilmektedir (Mucuk, 2011: 59-60).

1.5. Doğrudan Yabancı Yatırımları Açıklayan Teoriler

Küreselleşmeyle beraber özellikle gelişmekte olan ülkelere önem kazanan doğrudan yabancı yatırımların nasıl ve ne için yapıldığı hakkında birçok teori ortaya konulmuştur. Çalışmanın bu bölümünde doğrudan yabancı yatırımları açıklamaya yönelik teorilere yer verilecektir. Bu teoriler; ürün dönemleri teorisi, içselleştirme teorisi, eklektik teori ve oligopolistik tepki teorisidir.

1.5.1. Ürün Dönemleri Teorisi

1979 yılında Krugman tarafından ilk biçimsel modeli oluşturulan ürün dönemleri teorisi, teknoloji kabiliyetinin analize dahil edilmesiyle 1996 yılında Raymond Vernon tarafından geliştirilmiştir. Bu teori bir ürünün ortaya çıkışından ölümüne kadar geçirdiği süreci aşamalı olarak incelemektedir (Kaya Kanlı, 2015: 13). Söz konusu aşamalar Tablo 1.3'te gösterilmektedir.

Tablo 1.3. Ürün Dönemleri Teorisi Aşamaları

Aşama	Özellikler
1. Yeni Ürün	-Ürünü keşfeden ve geliştiren firma tekeli bir güce sahiptir.-Ürün, üretici ülkenin piyasasında yoğundur, diğer ülke tüketicilerinin üründen haberi yoktur.- Tüketiciler tarafından üründe aranan temel özellik fiyatından ziyade kalitesidir.- Üretimin yapısı karmaşıktır.
2. Gelişme	- Ürünün teknolojisi diğer ülkeler tarafından öğrenilmiştir ve ürün diğer ülkelerde de bilinir ve tüketilir hale gelmiştir.- Ürünün üretimi, ÇUŞ'lar aracılığı ile tüketimin fazla olduğu ülkelere kaymıştır ve ürünün fiyatı daha önemli hale gelmiştir.
3. Olgunlaşma	- Ürünün tüketimi tüm dünyada yaygınlaşmıştır.- Ürünün üretim teknolojisi standart hale gelmiş ve üretim ücretin daha düşük olduğu ülkelere kaymıştır. Ürünün ilk üreten ülkenin tekeli gücü zayıflamıştır.- Ürünün fiyatı artık en önemli unsurdur.
4. Gerileme	- Teknolojide ve tüketicilerin tercihlerinde meydana gelen farklılıklar ürünün standardize oluşunun önüne geçmeye başlamıştır.- İlk üretilen ürünün farklılaştırılmış bir versiyonu yüksek teknolojiye sahip ülkelerde üretilmeye başlanmıştır.- Yeniliği gerçekleştiren ülke kendi yerel piyasasında da tamamen devre dışı bırakılır ve böylece ürün dönemleri tamamlanmış olur.

Kaynak: Asım Kayan, "Doğrudan Yabancı Yatırımın Belirleyicilerinden Biri Olarak Yerli Ortağın Etkinliği", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Sakarya Üniversitesi S.B.E.**, Sakarya, 2006, s.30.

1.5.2. İçselleştirme Teorisi

Buckley ve Casson tarafından 1976 yılında ortaya atılan içselleştirme teorisi, firmaların kar maksimizasyonuna yöneldiği ve eksik rekabet piyasasının var olduğu varsayımına dayanmaktadır. Bu yaklaşıma göre firmaların doğrudan yabancı yatırım yapmasındaki amaç, uluslararası piyasadaki risk, belirsizlik, piyasa aksaklıkları gibi

faktörlerden doğan işlem maliyetlerini giderme ve buradan kazanç sağlamaktır (Yapraklı, 2010: 15). Firmalar, ağır rekabet şartlarının var olduğu ticaret ortamında avantajlı bir konuma sahip olma amacıyla, farklı ülkelerde faaliyet gösterip kendisine üretim sürecinde kullanmak zorunda olduğu ara malları arz eden firmaları kendi bünyesinde toplayarak içselleştirme yoluna gitmektedir. Bu teoriye göre, birbirinden tamamen ayrı faaliyet gösteren firmalar arasındaki işlem maliyetlerinden dolayı içselleştirmeye gidilmesi, hem firmanın daha etkin çalışmasını sağlayacak hem de uluslararası ara mal piyasasının tek bünyede toplanması karlılığı artıracaktır (Mucuk, 2011: 25-26).

Teoriye göre ulaştırma maliyetleri ve ticari vergiler gibi piyasa maliyetlerinin önüne, firmanın içselleştirilmesi ile geçilebilir. Firmalar piyasalarda var olan belirsizlik ve olumsuzluk gibi risklerden, üretim süreçlerindeki Ar-Ge, pazarlama, yönetim, organizasyon ve finansman gibi destek fonksiyonlarını bünyesinde barındırarak yani içselleştirerek korunabilir ve maliyetlerini düşürebilirler (Kaya Kanlı, 2015: 15).

Piyasa aksaklıkları nedeniyle bazı işlemleri pazara dahil olarak gerçekleştirmek yerine firma içinde içselleştirmenin daha etkin olacağını savunan bu görüşe göre içselleştirmeye neden olan ana sebepler şunlardır (Batmaz ve Tekeli, 2009: 33):

- Kaynakların kontrolünün uzun vadede gerekli olması
- Firmanın pazar gücünü kendi çıkarlarına göre kullanmak istemesi
- Gayri maddi varlıkların fiyatının belirlenmesinde sorun yaşanması
- Uluslararası piyasalarda hükümet müdahalelerinden kaçınmak istenmesi

1.5.3. Eklektik Teori (OLI Paradigması)

Dunning'in geliştirdiği OLI paradigması, DYY yapılması için gereken koşulları en kapsamlı biçimde açıklayan çalışmadır. OLI paradigması, ÇUŞ'un yatırımlarının coğrafi ve endüstriyel kompozisyonunun kapsamının, birbirleriyle bağlantılı üç değişkenin etkileşimi ile belirlendiğini kabul etmektedir. Yani Dunning'e göre bir ÇUŞ, DYY gerçekleştirebilmesi için üç avantaja sahip olmalıdır. Bu avantajların baş harfleri aynı zamanda modelin ismini oluşturmaktadır. Bu avantajlar sırasıyla sahiplik üstünlüğü (ownership), konum üstünlüğü (location) ve içselleştirme üstünlüğüdür (internalization) (Dunning, 2000: 163-164).

Eklektik teoriye göre var olması gereken avantajlar şu şekilde açıklanabilir (Tunca, 2005: 45-46; Batmaz ve Tekeli, 2009: 36-37; Uzun, 2010: 100-101):

- **Sahiplik üstünlüğü:** DYY faaliyetinde bulunacak firmanın diğer firmalara göre ölçek ekonomilerine ulaşmış olma, patent, ticari markalar, ticari sır, teknolojik üstünlükler, finans ve yönetim yetenekleri, organizasyon yapısı, beşeri sermaye, yenilik kapasitesi, tekelci güç ve dağıtım kanalları gibi avantajlara sahip olması gerekir.
- **Konum üstünlüğü:** Yatırım yerinin sağlayacağı avantajlardır ve DYY'nin gerçekleşeceği ülkeyi belirler. Bu avantajlar, faktör maliyetleri ve verimliliği, iki ülke arasındaki mesafe, pazar genişliği, doğal kaynak miktarının bol olması, gümrük tarifeleri, girdi fiyatları, vergiler, altyapı yeterliliği, politik, sosyal ve kültürel yapı gibi unsurlardır.
- **İçselleştirme üstünlüğü:** ÇUŞ'ların elinde bulundurduğu varlıkları ev sahibi ülkedeki firmalara franchising ya da lisans verme yerine kendine ait birimlerle yerel piyasada faaliyette bulunmasıdır. Avantajları, ÇUŞ'un sözleşme maliyetlerinden kaçınmak, belirsizliği telafi etmek ve gidermek, piyasalardaki fiyat farklılaşmalarına imkan vermemek ve üretimde kullanılan girdilerin satışını kontrol edebilmek gibi unsurlardır.

1.5.4. Oligopolistik Tepki Teorisi

Knickerbocker (1973)'ın geliştirdiği teori, "Lideri İzleme Kuramı" olarak da adlandırılmaktadır. Bu teoriye göre, oligopolistik bir endüstride, bir firmanın yatırım yapması, rakip reaksiyonlara yol açacaktır (Altomonte ve Pennings, 2003: 2).

Oligopolistik piyasalarda, bilindiği üzere, az sayıda firma bulunmaktadır. Bu nedenle firmalar birbiriyle etkileşim içindedir ve firmalardan herhangi birinin fiyat, satış, yatırım vb. hakkında aldığı kararlar, piyasadaki diğer firmaları da ilgilendirmektedir (Yıldırım, 2010: 25). Bu teoriye göre, lider bir firma bir piyasada doğrudan yabancı yatırıma giriştiğinde, rakip firma da tepki olarak bu piyasaya "savunma yatırımı" yapacaktır. Rakip firmaların buradaki amacı, dış pazarlarını kaybetmemek ve pazar paylarını artırmaktır. Ayrıca ölçek ekonomilerinden kaynaklanan rekabetçi avantajlarını da devam ettirmek istemektedirler (Uzun, 2010:

104). Bu duruma örnek olarak, Coca Cola'nın ihracatçı olduğu piyasaya, Pepsi'nin yatırım yapmasıyla, Coca Cola'nın da yatırım yapmaya karar vermesi verilebilir (Aydın, 2015: 12).

2. EKONOMİK BÜYÜME

Çalışmanın bu bölümünde ekonomik büyüme kavramının tanımı ve hesaplanması açıklanmaya çalışılıp, büyüme teorileri incelenecektir.

2.1. Ekonomik Büyümenin Tanımı ve Hesaplanması

En genel tanımıyla ekonomik büyüme, “bir ülkede üretilen mal ve hizmet miktarının zaman içinde sürekli reel bir artış göstermesi, başka bir deyişle ekonominin üretim olanakları eğrisinin sağa doğru kaymasıdır”. Ekonomik büyüme, reel GSYİH'ın ortalama büyüme hızıyla ölçülür. Ortalama büyüme hızı aşağıdaki formülle hesaplanır (Ünsal, 2013: 14):

$$g = \left(\frac{\text{Dönem sonundaki reel GSYİH}}{\text{Dönem başındaki reel GSYİH}} \right)^{1/n} - 1 \quad (1.9)$$

Burada g büyüme hızını, n zaman aralığını temsil etmektedir.

Ekonomik büyüme iki şekilde gerçekleşebilmektedir. İlki, ekonomide gerçekleşen o anlık bir üretim artışıyla meydana gelen kısa vadeli büyüme durumudur. İkinci durum ise, yeni faktör girdileri ve teknolojik gelişim sayesinde meydana gelen orta ve uzun dönemli büyüme yaşanmasıdır (Uğurlu Yazıcı, 2018: 5-6).

Ekonomik büyümenin ortaya çıkmasında başrol oynayan unsur, ilgili ekonomideki yatırımların artmasıdır. Yatırımların artması, tasarrufların artmasıyla gerçekleşeceğinden, diğer koşullar sabitken, tasarruf artışı yatırımların oluşmasını sağlayacak ve bu sayede ekonomik büyüme oranı yüksek olacaktır (Dinler, 2003: 538). Ülkenin sahip olduğu doğal faktörler, ülkenin zenginliği, fiziki ve beşeri sermaye birikimi ve ülkenin teknolojik gelişmişliği ve verimliliği, ekonomik büyüme üzerinde belirleyici olan faktörlerdir (İspiroğlu, 2018: 36).

Bir ülkede yaşayan insanların refahını artırmanın tek yolu ekonomik büyüme meydana gelecek artışlar olması sebebiyle, tüm ekonomilerin temel makro hedefi hızlı ve sürdürülebilir bir ekonomik büyümedir.

2.2. Ekonomik Büyüme Teorileri

Pek çok iktisatçı, bir ekonomideki büyümenin nasıl gerçekleştiği hakkında teoriler ortaya koymuşlardır. Çalışmanın bu kısmında, iktisatçıların ekonomik büyümenin nasıl gerçekleştiği ve büyümeyi belirleyen unsurların neler olduğu konusundaki görüşlerine yer verilecek, sırasıyla klasik, Harrod-Domar, neo-klasik ve içsel büyüme teorileri açıklanmaya çalışılacaktır.

- **Klasik Büyüme Teorisi:** Klasik iktisatçılara göre ekonomik büyüme başlangıçta yatırım ve tasarruflardan etkilenmektedir ve ekonomik büyümenin bir sonu vardır. Tasarruf, yani sermaye birikimini uyaran kar güdüsüdür. Ekonomide tasarrufların artmasıyla yatırımlar artar ancak sermaye azalan verim koşullarında üretime katıldığı için durağan durum dengesi oluşur. Yani tasarruf birikimiyle ekonomik büyümenin sürekliliği sağlanamaz. Çünkü tarımdaki azalan verim sebebiyle üretim hızı gitgide düşer ve yatırımlar azalır, sonuç olarak ekonomi durgunluğa girer (Aksaç, 2016: 153). Adam Smith'e göre, kar haddi düştüğünde büyümenin de sınırına gelinerek durgunluk başlar ve bu durgunluk döneminde yeni yatırımlar yoktur. Ricardo'ya göre ise yüksek kar kapitalistleri tasarrufa yöneltir, bu dönemde ücret haddi yüksekse tasarrufun artmasıyla ücret fonu büyür ve ücret haddini daha da artırır. Ücret haddi arttığında nüfus artar ve gıda maddelerinin fiyatında artışa sebep olur. Bunun sonucu olarak nakit ücretler de artacak, kar haddi düşecek ve ekonomi durgunluğa girecektir (Erim, 2007: 65). Sonuç olarak klasik iktisatçılara göre toprak sabittir ve nüfus sürekli olarak artacak ve yatırımlar azalacaktır. Bu da ekonomik büyümenin durmasına yol açacaktır (Uğurlu Yazıcı, 2018: 12).
- **Harrod-Domar Büyüme Modeli:** J.M. Keynes'in gelir teorisine dayanan model, Roy Harrod ve Evsey D. Domar tarafından birbirlerinden bağımsız olarak geliştirilmiştir. Keynes'in aksine Harrod-Domar modeli, yatırımların kapasite artırıcı etkisini dikkate almış ve dengeli bir ekonomik büyüme için

gereken şartları analizleriyle ortaya koymuşlardır. Hem Harrod hem Domar'ın modelinde ekonomik büyüme için merkezde yatırımlar vardır. Modelde Keynes'in ifadesiyle aynı şekilde ekonomide eksik istihdam dengesinden, tam istihdama doğru sürekli bir hareketlilik söz konusudur. Ayrıca Keynes, ekonomik büyüme sorununu statik açıdan incelerken, bu model dinamik açıdan inlemiştir. Sonuç olarak Harrod-Domar modelinde tasarruflar, ekonomik büyüme için anahtar roldür ve yatırımlar gelir ve kapasite yaratmaları sebebiyle ekonomik büyümenin en önemli kaynağıdır (Yılmaz, 2008: 55-56).

- **Neo-klasik Büyüme Teorisi:** Neo-klasik büyüme teorisinin temelinde Solow ve Swan (1956)'nın çalışması yer almaktadır. Neo-klasik büyüme teorisinde, üretim fonksiyonunun ölçeğe göre azalan getiriye sahip olduğu, nüfus artış hızının sabit ve dışsal olduğu ve teknolojik gelişmenin dışsal olduğu varsayılmaktadır. Tasarruf oranındaki artış durağan büyüme hızına etki etmemektedir ve beşeri sermayedeki üretkenlik değişiklikleri dikkate alınmamaktadır. Ayrıca kapalı ekonomi varsayımı bulunmaktadır. Bu varsayımlara dayalı modelde fert başına gelir artışı ve büyüme oranı artışını sağlayan temel unsurlar, dışsal olarak modele alınan nüfus artışı ve teknolojik gelişmedir (Atamtürk, 2007: 91). Neo-klasik büyüme teorisinin, ekonomik büyümenin nasıl meydana geldiği konusundaki açıklamaları yetersiz bulunduğundan oldukça eleştiri almıştır.
- **İçsel Büyüme Teorisi:** 1980'li yıllarda Neo-Klasik büyüme teorisinin eksikliklerinden dolayı ortaya çıkan içsel büyüme modellerine göre ekonomik büyüme, ekonominin içindeki unsurların ürünüdür. Bu modellerde ölçeğe göre artan getiri vurgulanmış ve teknolojinin içsel bir değişken olduğunu söylemişlerdir. İçsel büyüme modellerine göre büyümenin motoru Ar-Ge sektörüdür. Ekonominin uzun dönemde devamlı büyüme etkisine sahip olması, ekonominin Ar-Ge sektörüne aktardığı araştırmacı sayısına bağlıdır. Bu modellere göre ekonomi bu girdilere ne kadar çok sahipse ve bu girdileri ne derecede Ar-Ge sektörüne aktarıyorsa, o derecede bir ekonomik büyümeye sahip olacaktır (Genç ve Atasoy, 2010: 28).

3. İSTİHDAM

Çalışmanın bu bölümünde istihdamın tanımı yapıp, istihdam teorileri açıklanmaya çalışılacaktır.

3.1. İstihdamın Tanımı

Kelime anlamına bakıldığında istihdam, “çalıştırmak ve hizmet almak” demek iken, ekonomik açıdan ele alındığında, “gelir elde etmek amacıyla işçileri belli bir ücret karşılığında çalıştırarak üretim faktörlerine dahil etmek” olarak tanımlanabilmektedir. Ayrıca istihdamı, “üretimin bütün aşamalarında emek faktörünün kullanılması” olarak da tanımlamak mümkündür (Baltan, 2017: 57)

İstihdam kavramı dar ve geniş anlamda ele alınabilmektedir. Geniş anlamda bakıldığında, bir ekonomide tüm üretim faktörlerinin kullanılması, o ekonominin maksimum üretim düzeyine eriştiğini göstermektedir. Bu durumda ekonomi, tam istihdam düzeyindedir. Fakat üretim faktörlerinin tamamı kullanılmıyorsa bu durumda eksik istihdam düzeyinden söz edilir. İstihdama dar anlamda bakıldığında ise, sadece emek faktörü ve emeğin üretime dahil edilmesi söz konusudur. Eğer ekonomi, tam istihdam düzeyinin altında, eksik istihdam düzeyinde dengeye gelmişse, üretim faktörlerinden bir kısmı atıl kalacak ve emeğin değişen oranda işsizliği mevcut olacaktır (Yıldız, 2011: 59).

3.2. İstihdam Teorileri

İstihdam, temel ekonomik ve sosyal politika araçlarından biri ve devletin ekonomiye müdahale araçlarından biridir. Bu nedenlerle iktisatçılar tarafından incelenmiş ve istihdam hakkında teoriler ortaya konmuştur (Özpınar, Demir ve Keskin, 2011: 134).

- **Klasik İstihdam Teorisi:** İstihdam teorisi, klasik iktisatçıların en önemli teorilerinden biridir ve işsizlik, gelir dağılımı, üretim, milli gelir, ekonomik kriz gibi konuları direkt olarak etkilemektedir. Klasiklere göre ekonomiye müdahale edilmediği takdirde, ekonomi kendiliğinden tam istihdamda dengeye gelecektir. J. B. Say’ın Mahreçler Kanunu ile, ekonominin tam istihdam düzeyinde dengede olacağı ve fazla üretim ya da yetersiz tüketim sonucu bir dengesizliğin

oluşmayacağı, her arzın kendi talebini yaratacağı düşünülmektedir. Kısacası klasiklere göre, hem mal ve hizmet piyasasında hem de üretim faktörleri piyasasında fiyatlar doğal fiyata doğru gitme eğiliminde ve piyasa fiyatları ile ücretler tam esnektir. Ücretler de, asgari geçim düzeyine yani doğal fiyatına doğru gitme eğilimindedir. Ekonomide krizler geçici ve sektörelidir. Bu nedenlerle klasiklere göre makro değişkenlerle çalışmak gereksizdir çünkü ekonomide tikel unsurlar dengede iken, makro unsurların zaten dengede olması gerekmektedir (Küçükkalay, 2011: 236-238).

- **Keynes İstihdam Teorisi:** J. M. Keynes'e göre ekonomide tam veya hemen hemen tam istihdama yakın bir istihdam düzeyi çok nadiren gerçekleşmekte ve kısa ömürlü olmaktadır. İstihdam ve milli gelir miktarını üç temel psikolojik unsur (tüketim eğilimi, likidite davranışı, sermaye mallarından elde edilecek beklenti), ücret birimi ve merkez bankasının davranışı sonucunda belirlenen para miktarı belirlemektedir (Keynes, 2010: 212-214). Ekonominin tam istihdam düzeyine ulaşamamasının üç nedeni, likidite tuzağı, tasarruf-yatırım uyumsuzluğu ve ücret indirimlerinin yetersizliğidir. Ekonomi likidite tuzağında bulunduğu, likidite tercihi eğrisi çok düşük faiz hadlerinde, atıl fonların elde tutulma arzusunun olduğu durumdadır ve bu nedenle likidite tuzağı tam istihdam dengesini sağlamada para politikasını etkisiz kılmaktadır. Tasarruf-yatırım uyumsuzluğu tam istihdama ulaşmada Keynes için en önemli unsurdur; ekonomide faiz haddi, para politikası ya da deflasyon ile sıfıra indirilse bile tasarruf-yatırım eğrileri bu faiz haddinde dahi kesişmeyebilir, tasarruflar yatırımlardan büyük kalabilir. Ayrıca Keynes'e göre genel parasal ücret indirimleri aynı oranda fiyatları da düşürecektir fakat böylece reel ücretler düşmeyecek, ücretlerin ve fiyatların düşmesiyle beraber talep edilen para miktarı azalacaktır. Bu nedenlerden dolayı Keynes, devletin ekonomiye maliye politikaları ile müdahale etmesi gerektiğini söylemiştir (Adaçay ve İslatince, 2013: 188-189).
- **Monetarist İstihdam Teorisi:** Monetarizmin kurucusu M. Friedman, Keynes'in aksine üretim ve fiyatların belirlenmesinde temel etmenin maliye politikası araçları olmadığını ifade etmiştir. Ona göre enflasyon, işsizlik, bütçe açığı gibi ekonomik problemlerin üzerinde en etkili iktisat politikası aracı, para

politikasıdır (Friedman, 1987). M. Friedman'a göre, işsizlikle mücadelede devlet Keynesyen maliye politikalarına başvurmamalıdır ve ekonomide doğal bir işsizlik oranı mevcuttur. Bu doğal işsizlik oranında enflasyon istikrarlıdır. Yüksek enflasyon oranının engellenmesi için doğal işsizlik oranı, katlanılabilecek en düşük orandır (Kömürcüler, 2008: 15-17).

İKİNCİ BÖLÜM

DÜNYADA VE TÜRKİYE'DE DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR

Bu bölümde dünya ve Türkiye'de gerçekleşen doğrudan yabancı yatırımlar incelenecektir. İlk olarak dünyada doğrudan yabancı yatırımların seyri, gelişmişlik düzeyine göre ülkeler açısından, sektörel açıdan ve bölgeler açısından ele alınacak, daha sonra Türkiye'de doğrudan yabancı yatırımların seyri bölgesel ve sektörel açıdan incelenecektir.

1. DÜNYADA DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR

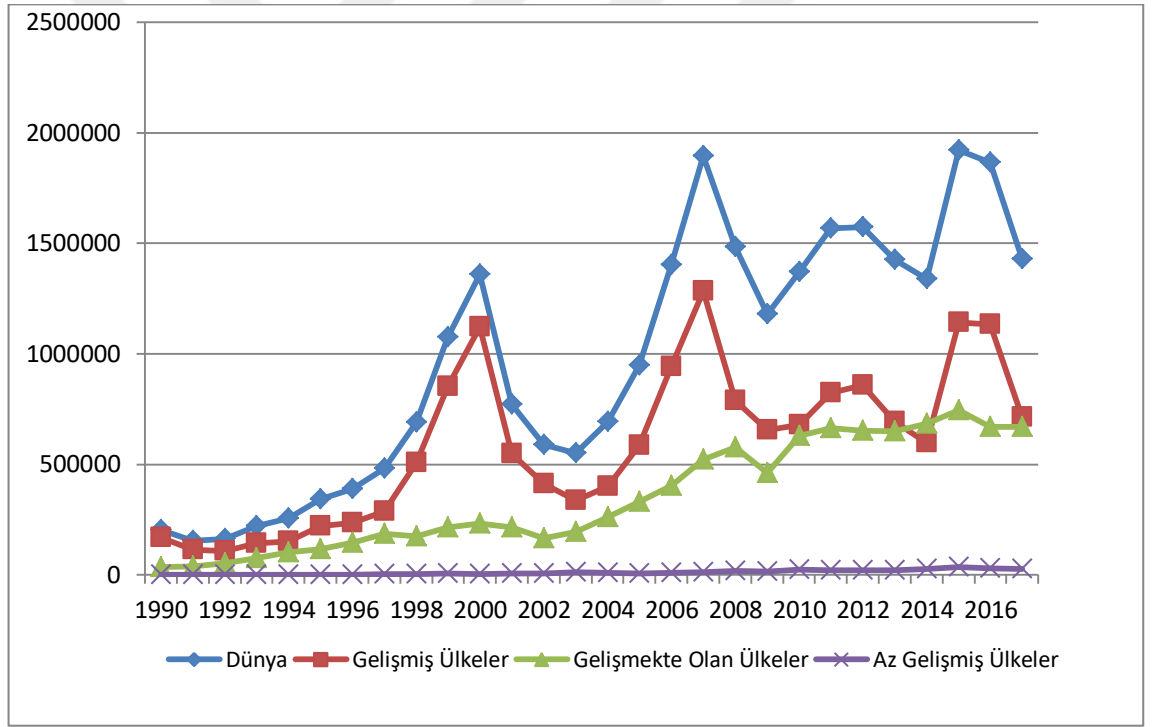
Dünya tarihinde meydana gelen ekonomik ve siyasal değişiklikler, doğrudan yabancı yatırımların hacim, nitelik ve yönünde önemli değişikliklere neden olmuştur. Doğrudan yabancı yatırımlar özellikle küreselleşme ile güç kazanmış ve küreselleşme eğiliminde itici güç rolü oynamıştır.

Avrupa ülkeleri, buharlı makinenin bulunmasıyla başlayan Sanayi Devrimi'yle birlikte hızla gelişmeye ve sanayileşmeye başlamıştır. Bu sanayileşmeyle birlikte Avrupa ülkeleri, hammadde ihtiyaçlarını karşılayabilmek ve sermaye birikimlerini yeni ve kar sağlayabilecekleri yatırım alanlarına yöneltmek için sömürgeleri ve bazı az gelişmiş ülkeler (AGÜ) ile girişimlerde bulunmuşlardır. Bu girişimler, DYY'lerin dünyadaki tarihsel sürecini başlatmıştır. DYY'lerin ilk örneklerinden biri, 1800'lü yıllarda döneminin en güçlü sömürgeci ülkesi olan İngiltere'nin maden, petrol vb. hammaddeleri elde edebilmek için gerçekleştirdiği koloni genişlemesi girişimleridir (Ayaz, 2018: 77).

Dünya geneline bakıldığında, DYY'lerin dünya ülkeleri arasında gerçekleşmeye başlaması, İkinci Dünya Savaşı sonrası döneme denk gelmektedir. Savaştan önceki dönemde yatırımlar genellikle portföy yatırımları olarak gerçekleşiyorken, savaşın ertesi dönemde ülkeler, savaş sonrası yeniden yapılanmanın sağlanabilmesi ve finansman ihtiyacının karşılanması için DYY yapmaya yönelmiştir. 1958 yılında, gümrük birliği esasına dayalı olarak, Avrupa Birliği'nin (AB) kurulmasıyla da DYY'de özellikle Amerika'dan AB'ye doğru büyük bir artış görülmüştür. Bu DYY artışının en büyük

sebebinin, Amerika'nın ticari engellerden kurtulmak istemesi olduğu söylenebilir. Ayrıca bu dönemde, AGÜ'lere yapılan yatırımlar, daha çok petrol ve doğal kaynak zengini ülkelere gerçekleşmiştir (Koçtürk ve Eker, 2012: 37).

DYY'ler 1980'li yıllara kadar genellikle gelişmiş ülkeler (GÜ) arasında gerçekleşmiştir. 1980'li yıllardan itibaren, küreleşmenin etkisiyle, ülkelerarası ticari sınırlar kalkmış ve DYY tüm dünyada yaygınlaşmaya başlamıştır. 1980'li yılların sonlarında meydana gelen borç krizinin etkisiyle DYY, 1990'lı yıllarda gelişmekte olan ülkelere (GOÜ) de önemli derecelere ulaşmıştır. Yaşanan borç krizi nedeniyle GOÜ'ler borç ödemeyemez duruma gelmiş ve ülkelerine yabancı sermaye çekme girişimlerinde bulunmuşlardır (Bayraktar, 2003: 21).

Grafik 2.1. Gelişmişlik Düzeyine Göre Ülke Gruplarında DYY Akımları

Kaynak: UNCTAD, Data Center, 2019.

Gelişmişlik düzeyine göre ülke gruplarında ve dünyada DYY akımları, görsel açıdan Grafik 2.1'de, verilerin görülebilmesi amacıyla aynı zamanda Tablo 2.1 ve Tablo 2.2'de sunulmuştur. DYY akımları 1992 yılından itibaren tüm ülke gruplarında artış eğilimindedir ve bu eğilim 2001 yılına kadar sürmektedir. 2001 yılından itibaren keskin bir düşüş yaşanmış, dünyada DYY girişleri %51, çıkışları ise %55 azalmıştır. Gelişmiş

lkelerde d %59, gelişmekte olan ülkelerdeki d ise nispeten daha az (%14) ekilde gerçekleşmiştir. Yine de GO bundan oldukça olumsuz etkilenmiştir. Ayrıca bu dn 3 yıl kadar devam ettiği görülmektedir. Bu keskin dn sebepleri olarak, büyük sanayi ekonomilerinde ekonomik aktivitenin yavaşlaması ve borsa faaliyetlerindeki keskin dn sebepleriyle yaşanan resesyon, sınır ötesi birleşme ve devralmaların değerindeki d ve 11 Eylül saldırılarının yarattığı riskli ortam sayılabilir (UNCTAD, 2002: 3).

2004 yılının ardından 2007 yılına kadar DYY akımlarında bir artış görülmektedir. 2007 yılında dünya genelinde DYY, bahsedilen yıla kadarki en yüksek seviyesinde gerçekleşmiştir. 2007 yılında dünyada DYY girişleri 1,89 trilyon dolar, ıkıları 2 trilyon dolar düzeyinde gerçekleşmiştir. Aynı yılda G'lerde DYY girişi 1,2 trilyon dolar ve ıkıı 1,8 trilyon dolar, GOÜ'lerde DYY girişi 522 milyar dolar ve ıkıı 276 milyar dolar, AG'lerde ise DYY girişi 12 milyar dolar seviyesinde gerçekleşmiştir.

2007 yılındaki yükselişin ardından DYY akımları, 2008 yılında patlak veren küresel ekonomik kriz nedeniyle tekrar d eğilimine girmiştir. Küresel ekonomik kriz, ekonomide durgunluğa neden olmuş ve çok uluslu Şirketlerin faaliyetlerini olumsuz yönde etkilemiştir. 2008 yılında G'lerde DYY girişlerinin 1,3 trilyon dolardan 789 milyar dolara düştüğü ve G'lerin krizden oldukça etkilendiği görülmektedir. Buna karşılık olarak GO, AG ve geçiş ekonomilerinde 2008 yılı DYY girişlerinde yükselme olduğu görülmektedir. Ancak büyük ihracat pazarlarındaki ekonomik gerileme, bu ülkelerin ekonomilerini ciddi ölçüde etkilemeye başladıkça ve devlet borçlarının risk primleri keskin bir Şekilde arttıkça, bu ülkelere olan DYY girişleri 2008 yılının sonlarında azalmaya balamıtır. Bu sebeple GO, AG ve geçiş ekonomilerinde DYY'lerdeki d yaklaşık bir sene sonra balamıtır (UNCTAD, 2009: 3-4).

Tablo 2.1. Gelişmişlik Düzeyine Göre Ülke Gruplarında DYY Girişleri (Milyar \$)

Ekonomi / Yıl	2006	2007	2008	2009	2010	2011
<i>Dünya</i>	1 403 548	1 893 815	1 485 205	1 179 064	1 371 919	1 567 677
<i>Gelişmiş Ekonomiler</i>	941 413	1 284 171	789 770	656 281	679 764	824 391
<i>Gelişmekte Olan Ekonomiler</i>	403 306	522 411	577 702	461 004	628 480	663 856
<i>Az Gelişmiş Ekonomiler</i>	9 746	12 127	18 416	15 604	23 517	20 029
<i>Geçiş Ekonomileri</i>	58 829	87 233	117 733	61 779	63 675	79 430
Ekonomi / Yıl	2012	2013	2014	2015	2016	2017
<i>Dünya</i>	1 574 712	1 425 377	1 338 532	1 921 306	1 867 533	1 429 807
<i>Gelişmiş Ekonomiler</i>	858 263	693 154	596 699	1 141 251	1 133 245	712 383
<i>Gelişmekte Olan Ekonomiler</i>	651 500	648 539	685 292	744 032	670 158	670 658
<i>Az Gelişmiş Ekonomiler</i>	21 808	21 267	25 756	36 802	30 817	25 549
<i>Geçiş Ekonomileri</i>	64 948	83 684	56 541	36 022	64 129	46 767

Kaynak: UNCTAD, Data Center, 2019.

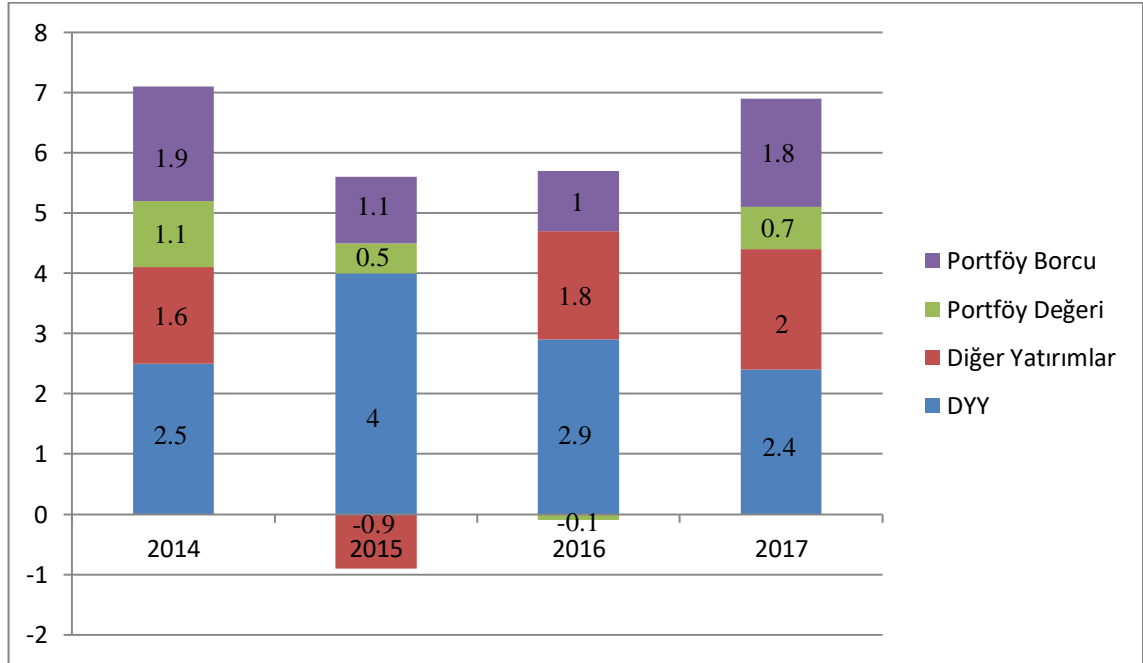
Tablo 2.2. Gelişmişlik Düzeyine Göre Ülke Gruplarında DYY Çıktıları (Milyar \$)

Ekonomi / Yıl	2006	2007	2008	2009	2010	2011
<i>Dünya</i>	1 352 327	2 169 105	1 703 548	1 101 887	1 373 658	1 563 807
<i>Gelişmiş Ekonomiler</i>	1 120 738	1 843 884	1 368 227	820 411	965 900	1 128 733
<i>Gelişmekte Olan Ekonomiler</i>	201 435	276 036	275 037	243 098	357 270	379 426
<i>Az Gelişmiş Ekonomiler</i>	-	-	3 581	-	4 352	3 283
<i>Geçiş Ekonomileri</i>	30 154	49 185	60 284	38 377	50 488	55 648
Ekonomi / Yıl	2012	2013	2014	2015	2016	2017
<i>Dünya</i>	1 369 508	1 380 875	1 262 007	1 621 890	1 473 283	1 429 972
<i>Gelişmiş Ekonomiler</i>	973 654	890 112	731 670	1 183 568	1 041 458	1 009 208
<i>Gelişmekte Olan Ekonomiler</i>	362 661	414 976	457 994	406 237	406 668	380 775
<i>Az Gelişmiş Ekonomiler</i>	4 548	7 986	3 706	2 420	4 286	2 860
<i>Geçiş Ekonomileri</i>	33 193	75 787	72 343	32 085	25 157	39 989

Kaynak: UNCTAD, Data Center, 2019.

Krizin etkisinin giderek azalmasıyla birlikte dünya genelinde DYY'lar 2010 yılında artış eğilimine girmiştir. 2013 ve 2014 yıllarındaki hafif düşüşlerin ardından 2015 yılında dünya genelinde DYY akımlarında en yüksek seviye gerçekleşmiştir.

2015 yılında dünyada DYY girişleri 1,9 trilyon dolar olarak gerçekleşerek zirve seviyesine ulaşmıştır. Bu zirvenin ardından 2016 yılında düşüş eğilimine girmiş ve 2017 yılında da bu eğilim devam etmiştir. 2017 yılında DYY girişleri %23 oranında azalmış ve 1,87 trilyon dolardan 1,4 trilyon dolara düşmüştür. Benzer şekilde DYY çıkışlarında da düşüş görülmektedir. Bu düşüşe, dünya genelinde yaşanan büyüyememe sorununun, uluslararası terör sorununun ve net birleşmeler ve devralmaların değerinin 2016 yılında 887 milyar dolardan 694 milyar dolara düşmesinin sebep olduğu söylenebilir. Ayrıca bahsedilen dönemde GÜ'lerdeki DYY akımlarında sert bir düşüş yaşanırken, GOÜ'lerdeki akımların sabit kaldığı görülmektedir. 2017 yılında gelişmekte olan Asya ülkelerine yapılan yatırımlar sabit kalmış, Latin Amerika ve Karayiplerdeki artış (%8–151 milyar dolar), Afrika'daki düşüşü (%21–42 milyar dolar) telafi etmiştir. Ayrıca tüm zamanların en yüksek seviyesine ulaşan DYY girişi ile Çin, GOÜ'ler arasında en büyük DYY ülkesi olmaya devam etmiştir (UNCTAD, 2018: 2-4).

Grafik 2.2. Küresel Sermaye Akışları (2014-2017) (GSYİH'nın yüzdesi)

Kaynak: UNCTAD, "World Investment Report 2018: Investment and New Industrial Policies", New York and Geneva, United Nations, 2018, s. 10.

Doğrudan yabancı yatırımlar, portföy yatırımları (öz sermaye ve borç) ve diğer özel sektör yatırımlarının oluşturduğu küresel sermaye akışlarının, 2014-2017 yılları arası küresel GSYİH'a oranları Grafik 2.2.'de sunulmuştur. 2017 yılına genel olarak bakıldığında, küresel sermaye akımlarında bir toparlanma görülmektedir. Sermaye akımları 2017 yılında, küresel GSYİH'nın 6.9'unu oluşturmaktadır. Uluslararası banka kredilerinde toparlanma belirtileri, portföy yatırımcılarının risk alma isteğinin artması ve küresel ticarete toparlanma yaşanması, sermaye akımları için koşulları iyileştirmiştir. Fakat bu iyileşmelere rağmen 2017 küresel sermaye akımları, küresel ekonomik kriz öncesi seviyelerin hala oldukça altındadır (UNCTAD, 2018: 10).

Tablo 2.3. En Çok Yatırım Alan / Yatırım Yapan Ülkeler (2017)

Sıra	En Çok Yatırım Alan		En Çok Yatırım Yapan	
	Ülke	Tutar (Milyar dolar)	Ülke	Tutar (Milyar dolar)
1	ABD	275	ABD	342
2	Çin	136	Japonya	160
3	Hong Kong, Çin	104	Çin	125
4	Brezilya	63	İngiltere	100
5	Singapur	62	Hong Kong, Çin	83
6	Hollanda	58	Almanya	82
7	Fransa	50	Kanada	80
8	Avustralya	46	Fransa	58
9	İsviçre	41	Lüksemburg	41
10	Hindistan	40	İspanya	41

Kaynak: UNCTAD, “World Investment Report 2018: Investment and New Industrial Policies”, New York and Geneva, United Nations, 2018, s. 4-6.

2017 yılında en çok DYY alan ve DYY yapan ilk 10 ülke Tablo 2.3'te görülmektedir. UNCTAD (2018)'in raporuna göre hem en çok yatırım alan hem de en çok yatırım yapan ülke ABD'dir.

1.1. Gelişmiş Ülkelerde Doğrudan Yabancı Yatırımlar

Sanayileşmiş batı ülkeleri, DYY'nin çıkış kaynağı olmasıyla birlikte, DYY'den en çok etkilenen ülkelerdir. Bu ülkelerdeki DYY çıkışları, bazı yıllardaki düşüşlerine rağmen istikrarlı bir biçimde artış trendi göstermekte ve dünya DYY akımlarının temel kaynağını oluşturmaktadır. Gelişmiş ülkelerdeki siyasi ve ekonomik istikrar, altyapı

sorunu olmaması, bürokrasinin az olması ve en önemlisi yabancı sermayeye karşı negatif ön yargının olmaması, DYY'nin büyük bir kısmının bu ülkelere yönelik olmasının nedenleridir. (Batmaz ve Tekeli, 2009: 61).

Tablo 2.3'te 12 gelişmiş ülkeye ait DYY giriş verileri görülmektedir. Tablo genel olarak incelendiğinde, gelişmiş ülkelere yönelik DYY akımlarında en büyük düşüş kriz dönemi olan 2008-2009 yıllarında gerçekleşmiştir. Krizin etkileri 2011 yılında atlatılmaya başlanmış ve birçok ülkede DYY girişleri artış eğilimine girmiştir. 2012 yılında İtalya ekonomisindeki daralma ve tüketici harcamalarındaki düşüşün etkisiyle 93 milyon dolar seviyesine gerileyen DYY akımı dikkat çekmektedir. Aynı yılda Belçika'da 2011 yılında yaşanan mali darboğazın etkisiyle DYY girişleri 78 milyar dolardan 6 milyar dolara gerilemiştir. 2014 yılında da yine Belçika, Fransa ve Almanya'da yaşanan ekonomik durgunluklar nedeniyle ilgili ülkelerdeki DYY seviyesi önemli düşüşler kaydetmiş fakat takip eden yıllarda DYY seviyesi artış eğilimine girmiştir. Japonya'da 2011 yılında yaşanan deprem, tsunami ve nükleer sızıntı felaketleri ekonomiyi olumsuz anlamda etkilemiş, DYY seviyeleri de bu yılda oldukça düşüş kaydetmiş, ancak 2012 yılından itibaren toparlanma yaşamıştır.

Tablo 2.4. Gelişmiş Ülkelerde DYY Akımları (2006-2017) (Milyar Dolar)

Yıllar / Ülke	Belçika	Kanada	Fransa	Almanya	İtalya	Japonya
2006	58 893	60 294	25 326	55 655	42 581	-6 506
2007	93 429	116 821	63 500	80 212	43 849	22 549
2008	-12 272	61 553	37 593	8 127	-10 835	24 425
2009	65 381	22 700	30 733	23 806	20 077	11 938
2010	43 231	28 400	13 890	65 643	9 178	-1 252
2011	78 258	39 669	31 642	67 514	34 324	-1 758
2012	6 516	43 111	16 062	28 181	93	1 732
2013	25 125	69 391	34 270	15 573	24 273	2 304
2014	-12 390	58 933	2 669	4 863	23 223	12 030
2015	23 872	45 602	45 347	33 276	19 628	3 309
2016	30 307	37 297	35 165	16 982	22 243	11 388
2017	740	24 244	49 795	34 726	17 077	10 430

Kaynak: UNCTAD, Data Center, 2019.

Tablo 2.4. Gelişmiş Ülkelerde DYY Akımları (2006-2017) (Milyon Dolar) (Devamı)

Yıllar / Ülke	Hollanda	İspanya	İsveç	İsviçre	İngiltere	ABD
2006	13 978	30 802	27 446	44 598	147 372	237 136
2007	114 161	64 264	28 593	33 538	176 839	215 952
2008	-6 776	76 993	36 947	16 215	92 158	306 366
2009	38 752	10 407	10 147	29 935	89 709	143 604
2010	-7 184	39 873	97	29 876	58 200	198 049
2011	24 156	28 379	12 929	26 415	42 200	229 862
2012	25 013	25 696	16 257	29 483	55 446	199 034
2013	51 105	37 436	3 930	1 155	51 676	201 393
2014	44 974	25 238	4 030	9 340	24 690	201 734
2015	69 565	19 560	6 897	81 884	32 720	465 765
2016	85 778	19 660	12 177	48 314	196 130	457 126
2017	57 957	19 086	15 396	40 986	15 090	275 381

Kaynak: UNCTAD, Data Center, 2019.

2017 yılına bakıldığında, hemen hemen her ülkede düşüşler yaşanmış, özellikle ABD, İngiltere ve Belçika’da bu düşüşler daha sert olmuştur. İngiltere’deki düşüşün, Avrupa Birliği’nden ayrılma kararı nedeniyle yaşadığı ticari belirsizlikten kaynaklandığı söylenebilir. Ayrıca ABD, DYY girişindeki sert düşüşe rağmen, 275 milyar dolar DYY girişi ile 2017 yılında da en çok yatırım çeken ekonomi olmuştur. İncelenen 12 ülke arasında, 2017 yılında en az yatırım çeken ülkenin ise Belçika olduğu görülmektedir.

1.2. Gelişmekte Olan Ülkelerde Doğrudan Yabancı Yatırımlar

Yurtiçi sermaye birikimlerinin yetersizliği, gelişmekte olan ülke ekonomilerinin kalkınmasındaki en büyük engellerden birini oluşturmaktadır. Bu yurtiçi sermaye birikimlerinin yarattığı açığın kapatılması için gelişmekte olan ülkelere genellikle, ülkelerine doğrudan yabancı yatırım çekmeleri önerilmektedir (Koçtürk ve Eker, 2012: 37). Son yıllarda birçok GOÜ, ülkelerine yüksek miktarlarda DYY çekmiştir. Tablo 2.5’te bazı GOÜ’lerde 2006-2017 yılları arasında gerçekleşen DYY akımları gösterilmektedir.

Tablo 2.5. Gelişmekte Olan Ülkelerde DYY Akımları (2006-2017) (Milyar Dolar)

Yıllar / Ülke	Brezilya	Çin	Çin, Hong Kong	Hindistan	Singapur	Güney Kore
2006	18 822	72 715	41 811	20 328	37 480	9 162
2007	34 585	83 521	58 403	25 350	42 609	8 827
2008	45 058	108 312	58 315	47 102	11 810	11 188
2009	25 949	95 000	55 535	35 634	18 532	9 022
2010	83 749	114 734	70 541	27 417	57 460	9 497
2011	96 152	123 985	96 581	36 190	39 992	9 773
2012	76 098	121 080	70 180	24 196	59 837	9 496
2013	53 564	123 911	74 294	28 199	57 453	12 767
2014	73 370	128 500	113 038	34 582	73 475	9 274
2015	64 291	135 610	174 353	44 064	62 746	4 104
2016	57 999	133 710	117 387	44 481	77 454	12 104
2017	62 713	136 320	104 333	39 916	62 006	17 053
Yıllar / Ülke	Arjantin	Türkiye	Endonezya	Kolombiya	Meksika	Vietnam
2006	5 537	20 185	4 914	6 751	21 098	2 400
2007	6 473	22 047	6 928	8 886	32 468	6 981
2008	9 726	19 851	9 318	10 564	29 420	9 579
2009	4 017	8 585	4 878	8 035	18 165	7 600
2010	11 333	9 086	13 771	6 430	27 319	8 000
2011	10 840	16 142	19 241	14 647	25 221	7 519
2012	15 324	13 745	19 138	15 039	21 730	8 368
2013	9 822	13 463	18 817	16 209	48 492	8 900
2014	5 065	12 739	21 811	16 167	28 672	9 200
2015	11 759	17 717	16 641	11 736	34 858	11 800
2016	3 260	12 942	3 921	13 849	29 755	12 600
2017	11 857	10 864	23 063	14 518	29 695	14 100

Kaynak: UNCTAD, Data Center, 2019.

Tablo 2.5'e bakıldığında, daha önceden de bahsedildiği gibi, birçok GOÜ'nin 2008 küresel ekonomik krizinden pek fazla etkilenmediği görülmektedir. Singapur haricindeki 11 ülkede, 2009 yılında yaşanan ufak düşüşlerin ardından, devam eden yıllarda DYY girişlerinde artış trendinin başladığı göze çarpmaktadır. Brezilya'ya yapılan DYY girişleri incelendiğinde 2010-2011 yıllarında bir çıkış yakalandığı fakat

devam eden dönemlerde yakaladığı ivmeyi kaybettiği görülmektedir. Buna rağmen Brezilya, 63 milyar dolarlık DYY girişi ile 2017 yılının en çok DYY çeken dördüncü ülkesi olmuştur. Brezilyanın ardından aynı yılda Singapur, 62 milyar dolarla en çok yatırım çeken beşinci ülkedir.

Hong Kong ve Çin incelendiğinde, 2015 yılında Hong Kong'un, Çin'i geçtiği görülmektedir. Bunun haricinde Çin, GOÜ'ler arasında tüm yıllarda rakipsiz konumunu sürdürmektedir. Ayrıca Çin, dünya genelinde 2017 yılının, 136 milyar dolar DYY girişi ile en çok yatırım çeken ikinci ülkesi, 125 milyar dolarla en çok yatırım yapan üçüncü ülkesidir.

Tablo incelendiğinde, Hindistan'da DYY girişlerinin bazı yıllardaki ufak oynamalar dışında genellikle bir artış trendinde olduğu görülmektedir. Hindistan 2017 yılında 40 milyar dolarlık DYY girişi ile en çok yatırım alan 10. ülke konumundadır.

Türkiye ile ilgili açıklamalar, ilerleyen bölümlerde yapılacaktır.

1.3. Geçiş Ekonomilerinde Doğrudan Yabancı Yatırımlar

Geçiş ekonomileri arasında, ülkesine en çok DYY çeken altı ülkenin verileri Tablo 2.6'da gösterilmektedir. Tablo incelendiğinde Kazakistan'da 2013 yılından itibaren DYY girişlerinde azalma yaşanmaya başladığı görülmektedir. Ukrayna'da ise bazı yıllardaki ufak oynamalar dışında DYY girişleri genellikle bir azalış trendi içindedir. Kazakistan ve Ukrayna dışındaki geçiş ekonomilerindeki 2006-2016 yılları arası DYY akımlarına bakıldığında, ufak değişiklikler haricinde bir artış trendi olduğu görülmektedir.

Güneydoğu Avrupa ve Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) geçiş ekonomilerinde DYY, 2017 yılında, 2005 yılından bu yana en düşük ikinci seviyesi olan 47 milyar dolara düşmüş, %27 azalmıştır. Bu azalmanın oldukça büyük bir kısmı, BDT'nin dört büyük ekonomisi olan Rusya, Kazakistan, Azerbaycan ve Ukrayna'daki durgunluktan kaynaklanmaktadır. Bazı ülkelerdeki ufak artışlar, bu düşüşü telafi etmeye yeterli olmamıştır (UNCTAD, 2018: 58).

Tablo 2.6. Geçiş Ekonomilerinde DYY Akımları (2006-2017) (Milyar Dolar)

Yıllar / Ülke	Azerbaycan	Kazakistan	Sırbistan	Rusya	Türkmenistan	Ukrayna
2006	-584	6 278	-	37 442	731	5 604
2007	-4 749	11 119	-	54 922	856	9 891
2008	14	14 322	4 514	75 856	1 277	10 913
2009	473	13 243	3 295	27 752	4 553	4 816
2010	563	11 551	2 174	31 668	3 632	6 495
2011	1 465	13 973	5 467	36 868	3 391	7 207
2012	2 005	13 337	1 593	30 188	3 130	8 401
2013	2 632	10 321	2 425	53 397	2 861	4 499
2014	4 430	8 406	2 197	29 152	3 830	410
2015	4 048	3 860	2 689	11 858	3 043	2 961
2016	4 500	8 097	2 594	37 176	2 243	3 284
2017	2 867	4 634	3 191	25 284	2 314	2 202

Kaynak: UNCTAD, Data Center, 2019.

Ayrıca 2017 yılında, toplam 18 geçiş ekonomisi arasında ilk beşte olan Rusya, Kazakistan, Azerbaycan, Sırbistan ve Türkmenistan'daki DYY girişleri, gruba ait DYY girişlerinin %81'ini oluşturmaktadır (UNCTAD, 2018: 58).

2. TÜRKİYE'DE DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR

Türkiye'de yabancı sermayenin tarihi, Osmanlı İmparatorluğu dönemindeki "1838 Ticaret Anlaşması"yla başta İngiltere olmak üzere Avrupa ülkelerine tanınan kapitülasyonlara kadar uzanmaktadır (Yavan ve Kara, 2003: 25). Osmanlı İmparatorluğu, 19. yüzyılda yaşanan ekonomik zayıflama nedeniyle dış ülkelere borçlanmaya başlamış ve yabancı sermaye girişine izin vermiştir. 1854 senesinde Kırım Savaşı'nın finanse edebilmek için "Dent Palmer and Company" adlı firma aracılığıyla Avrupa ülkelerinden 3 milyon sterlin borç, ilk dış borç olarak alınmıştır. Yıllar itibariyle alınan borçlar giderek artmış ve Osmanlı İmparatorluğu dış borçları ödenemeyecek hale geldiği için, 1881 yılında Osmanlı'da ilk yabancı sermaye yatırımı olan "Duyunu Umumiye" kurulmuştur. Devam eden yıllarda elektrik, su ve demiryolları alanlarında da yabancı yatırımlar gerçekleşmiştir (Göçer, 2013: 68).

Cumhuriyetin ilk yıllarında liberal ekonomi politikaları uygulanması düşünülmüştür. 1923 İzmir İktisat Kongresi'nde yabancı sermayeye olan görüş, teşvik edilmesi yönünde olmuştur. Atatürk, İzmir İktisat Kongresi'nde, Türkiye ekonomisinin ihtiyaç duyduğu sermayenin yabancı kaynaklı olmasını sakıncalı görmemiş, ancak bu sermayeye hiçbir ayrıcalık tanınmayacağını da belirtmiştir (Yalçın, 1989: 53). Fakat 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı ve Osmanlı dönemindeki kapitülasyonlardan kaynaklanan sorunlardan dolayı, yeni kurulan hükümet 1930'lu yıllardan itibaren katı devletçilik politikasını benimsemiştir. Bu yıllarda özel imtiyazlarla kurulan yabancı sermayeli şirketler millileştirilmiş, İkinci Dünya Savaşı'nın bitimine kadar yabancı sermayeye kapalı bir politika izlenmiştir (Bayraktar, 2003: 46). Kısacası, Cumhuriyet'in ilk yıllarında ülkeye yabancı sermayenin gelmesi istense de, Osmanlı döneminde uygulanan yanlış ekonomi politikaları nedeniyle hükümet yabancı yatırımlara karşı temkinli olmuş ve alınan tedbirlerin sonucunda ülke, istenilen seviyede yabancı yatırım çekememiştir.

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından, dünyadaki liberalleşme eğilimiyle yabancı sermayeye olumlu bakılmış ve teşvik etme yoluna gidilmiştir. 01.03.1950'de 5583 sayılı "Hazinece Özel Teşebbüsle Kefalet Edilmesine ve Döviz Taahhüdünde Bulunulmasına Dair Kanun", 09.08.1951'de ise 5821 sayılı "Yabancı Sermaye Yatırımlarını Teşvik Kanunu" çıkarılmıştır. 1950 tarihli kanunda ülkeye giren yabancı sermayeye transfer garantisi, Türk girişimcilere ise dışarıdan aldıkları borçlarının faizinin transfer hakkı sağlanmıştır. 1954 tarihli ve 6326 sayılı "Petrol Kanunu" ile de yabancı sermayeyi petrol alanına çekmek amaçlanmıştır (Batmaz ve Tekeli, 2009: 119-120; Koçtürk ve Eker, 2012: 39). 1954 yılında, 6224 sayılı "Yabancı Sermayeyi Teşvik Yasası" yürürlüğe girmiş ve tüm sınırlayıcı koşulları ortadan kaldırmıştır. Bu yasa, ülkeye DYY çekmek için özel hiçbir düzenlemeyi içermemesi ve belirsiz olması sebebiyle, DYY'yi teşvik etmekten çok engelleyici bir özelliğe sahip olmuştur (Erdilek, 2006: 21).

Türkiye'de ülkeye DYY girişi için birçok kanun çıkarılmasına rağmen, 1980'li yıllara kadar arzu edilen başarı sağlanamamıştır. 1980'den sonra ekonomik serbestleşme ile yabancı sermaye girişi artmıştır. Ayrıca yabancı yabancı yatırımcıları teşvik etmede; kambiyo rejiminin serbestleştirilmesi, bürokrasinin azalması, gümrüklerin indirilmesi ve yabancı sermaye yasasında iyileştirme yapılması etkili olmuştur (Bayraktar, 2003: 47).

24 Ocak 1980’de alınan “Ekonomik İstikrar Kararları” ile Türkiye dışı açık bir politika izlemeye başlamış ve yabancı sermaye girişi hızlanmıştır (Yavan ve Kara, 2003: 31).

24 Ocak kararlarının ardından başbakanlığa bağlı “Yabancı Sermaye Dairesi” kurulmuştur. 1995 yılında 95/6990 sayılı “Yabancı Sermaye Çerçeve Kararları” alınmış, 57 ülke arasında “Yatırımların Karşılıklı Teviki ve Korunması Antlaşması” ve 42 ülke arasında da “Çifte Vergilendirmeyi Önleme Anlaşması” imzalanmıştır. Ayrıca günümüze kadar devam eden kalkınma planlarında da ülkeye yabancı sermaye girişini teşvik edici düzenlemeler yapılması ve yatırımların artırılması hedeflenmiştir (Öztürk, 2019: 71-74).

Tablo 2.7’de Türkiye’de 1980-2005 yılları arası DYY girişleri yer almaktadır.

Tablo 2.7. Türkiye’de Doğrudan Yabancı Yatırım Girişleri (1980-2005)

Yıllar	Milyon Dolar	Yıllar	Milyon Dolar
1980	18	1993	636
1981	95	1994	608
1982	55	1995	885
1983	46	1996	722
1984	113	1997	805
1985	99	1998	940
1986	125	1999	783
1987	115	2000	982
1988	354	2001	3.352
1989	663	2002	566
1990	684	2003	688
1991	810	2004	1.092
1992	844	2005	8.134

Kaynak: TCMB, Elektronik Veri Dağıtım Sistemi, Ödemeler Dengesi Verileri, 2019.

Tabloya göre, 1980-1989 yılları arası 10 yıllık dönemde Türkiye’ye DYY girişi toplamda 1,7 milyar dolar, ortalama 168 milyon dolardır. Özellikle 1989’da DYY, 663 milyon dolarlık seviyesi ile dikkat çekmektedir. 1990-1999 yılları arasındaki 10 dönemde ise toplam DYY girişi 7,7 milyar dolar, dolayısıyla ortalama DYY girişi ise 772 milyon dolardır. DYY’ler 1994 ekonomik krizinden olumsuz etkilense de, önceki yıllara göre daha yüksek tutarlarda gerçekleşmeye başlamıştır. Fakat yine de istenen

düzeve ulaşmamıştır. 1997-1998'de dünya çapında gerçekleşen krize rağmen Türkiye'ye yönelik DYY girişleri azalmamış, istikrarını korumuştur.

2000 yılında DYY'ler 1 milyar dolara yaklaşmıştır. Bunda IMF (Uluslararası Para Fonu) ve Dünya Bankası'nın desteklediği ekonomik programın uygulanmaya başlanması ve ülke ekonomisindeki büyüme ve istikrar etkili olmuştur. 2001'de ise ilk kez 1 milyar doları aşarak 3 milyar dolar olarak gerçeklemiştir. 2000 ve 2001 yılında gerçekleşen krizler ve ekonomi programının başarısızlığına rağmen yaşanan bu büyük artış uzun sürmemiş, 2002 yılında dünyada yaşanan durgunlukla beraber DYY girişleri 566 milyon dolar düzeyine inerek sert bir düşüş yaşamıştır (Yıldırım, 2010: 19-20). 2004 yılı itibariyle DYY girişleri artış eğilimine girmiş ve 2005 yılında 8 milyar dolara ulaşmıştır. Bu DYY girişlerinin yaklaşık %80'ini sermaye transferi, kalan kısmını ise emlak alımları oluşturmuştur. Ayrıca bu büyük artışa, makro ekonomik ve siyasi istikrar ile özelleştirmeler ve banka birleşmeleri önemli ölçüde etki etmiştir (Aydemir, Arslan ve Uncu, 2012: 82).

Tablo 2.8. Türkiye'de DYY Bileşenleri (2006-2018) (Milyon Dolar)

Tarih	Giriş (Yatırım)	Sermaye (Net)	Çıkış (Tasfiye)	Diğer Sermaye*	Gayrimenkul (Net)	Net Yükümlülük Oluşumu
2006	17 639	16 982	657	281	2 922	20 185
2007	19 137	18 394	743	727	2 926	22 047
2008	14 748	14 713	35	2 201	2 937	19 851
2009	6 266	6 184	82	619	1 782	8 585
2010	6 256	6 221	35	384	2 494	9 099
2011	16 136	14 145	1 991	24	2 013	16 182
2012	10 761	10 128	633	980	2 636	13 744
2013	10 523	9 936	587	578	3 049	13 563
2014	8 632	8 371	261	645	4 321	13 337
2015	12 093	11 729	364	3 389	4 156	19 274
2016	7 525	6 904	621	3 156	3 890	13 950
2017	7 401	5 532	1 869	1 371	4 643	11 546
2018	6 534	6 064	470	1 005	5 915	12 984

Kaynak: TCMB, Elektronik Veri Dağıtım Sistemi, Ödemeler Dengesi Verileri, 2019.

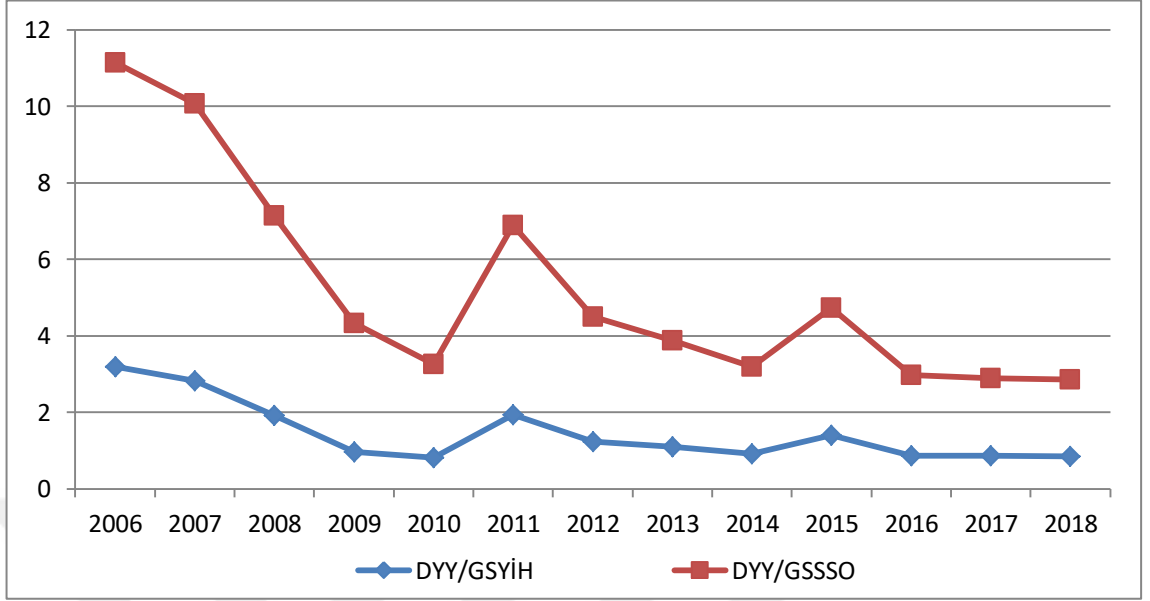
• (*), Uluslararası sermayeli firmaların yabancı ortaklarından aldıkları krediyi ifade etmektedir.

Tablo 2.8’de Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası’nın Altıncı El Kitabı’na göre oluşturduğu ödemeler dengesi değerlerindeki 2006-2018 yılları arası DYY bileşenleri görülmektedir. Bu bilgilere göre, sermaye (net), diğer sermaye ve gayrimenkul (net) toplamları, DYY net yükümlülük oluşumunu oluşturmaktadır. Sermaye (net) ve çıkış (tasfiye) bileşenleri toplandığında ise giriş (yatırım) bileşenine ulaşılmaktadır.

Tabloda net yükümlülük oluşumu incelendiğinde, 2007 yılında DYY’nin, tarihin en yüksek seviyesi olan 22 milyar dolara ulaşıldığı görülmektedir. 2009 yılına kadar istikrarlı bir seyir izleyen DYY’ler, 2008 ekonomik krizinin etkisiyle 2009 ve 2010 yıllarında düşüş yaşamış, yaklaşık 20 milyar dolardan 8 milyar dolar düzeyine gelmiştir. Krizin etkisinin atlatılmasıyla beraber 2011 yılında tekrar artmaya başlamış ve 16 milyar dolar düzeyinde gerçekleşmiştir. 2011 yılından sonra Türkiye ekonomisinde DYY’ler dalgalı bir seyir izlemiştir. 2012 yılında dünyada en çok yatırım çeken 24. ülke olmuştur. 2014 yılında 13 milyar dolar olarak gerçekleşen DYY girişi, 2015 yılında yükselerek krizden sonraki en yüksek değer olan 19 milyar dolar düzeyinde gerçekleşmiştir. Ayrıca Türkiye 2015 yılında önceki yılki konumuna göre iki basamak yükselerek dünyada en çok DYY çeken 20. ülke olmuştur (Ekonomi Bakanlığı, 2013: 10-11; Ekonomi Bakanlığı, 2016: 10-11).

2015 yılının ardından Türkiye’de DYY girişleri azalış trendine girmiştir. 2016, 2017 ve 2018 yıllarında DYY, sırasıyla 14 milyar dolar, 11 milyar dolar ve 13 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. 2017 yılında, küresel gerilemeye paralel olarak, bir önceki yıla göre yaklaşık %18 düzeyinde, düşüş yaşanmıştır (Türkiye Yatırım Destek ve Tanıtım Ajansı, 2019: 21). 2018 yılına bakıldığında ise bir önceki yıla göre %12 artış yaşandığı görülmektedir. Ayrıca 2018 yılında yaklaşık 13 milyar dolar olarak gerçekleşen DYY’nin 6,5 milyar dolarının fiili DYY girişlerinden, 5,9 milyar dolarının ise yurt dışında yerleşik gerçek ve tüzel kişilerin Türkiye’deki gayrimenkul alımlarından oluştuğu görülmektedir.

DYY’nin Türkiye ekonomisine etkisinin anlaşılabilmesi için, GSYİH (Gayri Safi Yurtiçi Hasıla) ve GSSSO (Gayri Safi Sabit Sermaye Oluşumu) içinde ne kadar pay aldığı önemlidir. Grafik 2.3’te Türkiye’deki DYY’lerin GSYİH ve GSSSO içindeki payları görülmektedir.

Grafik 2.3. Doğrudan Yabancı Yatırımların GSYİH ve GSSSO ile Oranlanması

Kaynak: TCMB verileri kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

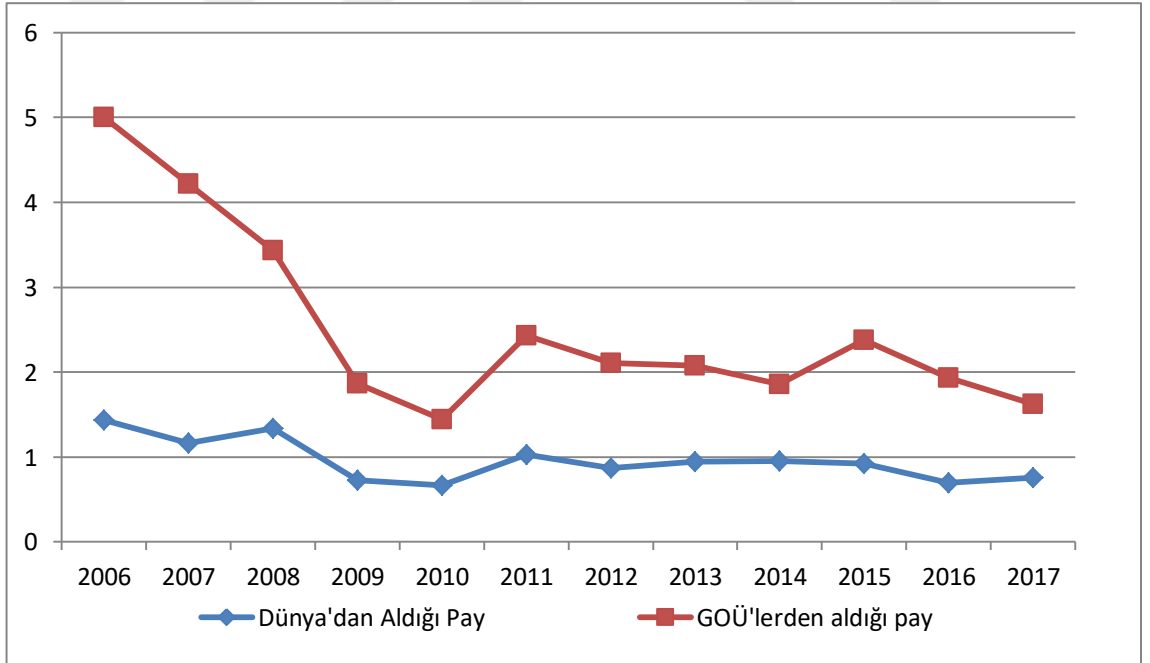
Grafik 2.3'teki TCMB EVDS'den elde edilen veriler ile oluşturulan oranlara göre, DYY'nin hem GSYİH hem de GSSSO içindeki payı 2006 yılından itibaren düşüş trendine girmiş ve 2010 yılının ardından inişli çıkışlı bir seyir izlemiştir. İncelenen dönem aralığında DYY, GSYİH içinde en düşük payı 2010 yılında (%0.81), GSSSO içinde en düşük payı ise 2018 yılında (%2.86) almıştır. DYY'nin en yüksek pay aldığı yıl ise GSYİH içinde %3.20 ile, GSSSO içinde %11.15 ile 2006 yılıdır. 2018 yılı için GSYİH içindeki DYY payı ise %0.85 olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 2.9'da ve Grafik 2.4'te Türkiye'nin 2006-2017 yılları arasında DYY çekme durumu verilmiştir. Tabloya göre 2006 yılında Türkiye'nin GOÜ'lerden aldığı pay %5 iken, bu oran git gide azalmış ve 2017 yılı verilerine göre 1.6 seviyesine gelmiştir. 2017 yılı itibariyle Türkiye'nin dünyadaki DYY girişlerinden aldığı pay ise %0.7'dir.

Tablo 2.9. Türkiye'nin Doğrudan Yabancı Yatırım Çekme Durumu

Yıllar	Dünya DYY Girişlerinden Aldığı Pay (%)	GOÜ DYY Girişlerinden Aldığı Pay (%)
2006	1.44	5.00
2007	1.16	4.22
2008	1.34	3.44
2009	0.73	1.86
2010	0.66	1.44
2011	1.03	2.43
2012	0.87	2.11
2013	0.94	2.07
2014	0.95	1.86
2015	0.92	2.38
2016	0.69	1.93
2017	0.76	1.62

Kaynak: UNCTAD verileri kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Grafik 2.4. Türkiye'nin Doğrudan Yabancı Yatırım Çekme Durumu

Kaynak: UNCTAD verileri kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Türkiye'de 1954-2011 yılları arasında 29 bin 176 şirket kurulmuştur. 2012-2017 yılları arasındaki 6 yıllık süreçte ise, neredeyse aynı sayıda, 29 bin 778 şirket

kurulmuştur. 2017 yıl sonu itibariyle Türkiye’de faaliyet gösteren yabancı sermayeli şirket sayısı 58 bin 954’tür. Bu şirketlerin 22 bin 599’u Avrupa Birliği üyesi, 21 bin 309’u Yakın ve Orta Doğu ülkesi, 5 bin 286’sı Avrupa Birliği dışındaki Avrupa ülkeleri ve 2 bin 189’u Kuzey Amerika ülkesidir (Türkiye Yatırım Destek ve Tanıtım Ajansı, 2019: 19). Ayrıca 2018 Ekim ayı itibariyle 5.934 adet yabancı sermayeli şirket ve şube kurulmuş, 90 adet de yerli sermayeli şirkete yabancı sermaye iştiraki yapılmıştır (Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2018: 5). Tablo 2.10’da 2017-2018 yılları arası kuruluş türlerine göre yabancı sermayeli şirket sayıları sunulmuştur.

Tablo 2.10. Kuruluş Türlerine Göre Yabancı Sermayeli Şirketler (2017-Ekim 2018)

	Ocak-Ekim		%Değişim
	2017	2018/Ekim	
Yeni	4 775	5 903	23.6
İştirak	170	90	-47.1
Şube	47	31	-34.0
Toplam	4 992	6 024	20.7

Kaynak: Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Uluslararası Doğrudan Yatırım Verileri Bülteni, Teşvik Uygulama ve Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, 2018, s. 5.

2018 Ekim ayı itibariyle Türkiye’de faaliyet gösteren yabancı sermayeli şirket sayısına, gerçekleştirilen yabancı sermaye iştirakleri de eklendiğinde toplamda 65.341 adet yabancı sermayeli şirketin ülkemizde faaliyette bulunduğu görülmektedir.

Tablo 2.11. Yabancı Sermayeli Şirketlerin İllere Göre Dağılımı (İlk 10 İl)

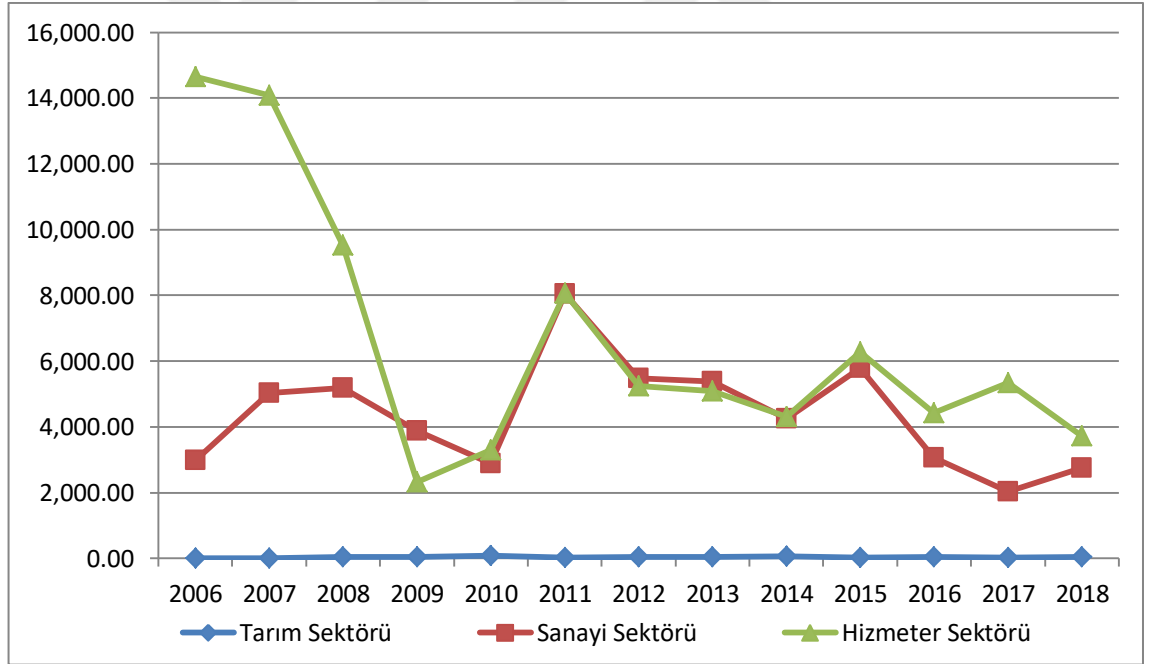
İl	Şirket Sayısı (1954-2018/Ekim)	İl	Şirket Sayısı (1954-2018/Ekim)
İstanbul	40.007	Gaziantep	1.979
Antalya	5.534	Muğla	1.693
Ankara	3.153	Hatay	1.308
İzmir	2.645	Bursa	710
Mersin	2.393	Aydın	687
Toplam		65.341	

Kaynak: Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Uluslararası Doğrudan Yatırım Verileri Bülteni, Teşvik Uygulama ve Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, 2018, s. 10.

Bu şirketlerin illere göre dağılımı Tablo 2.11’de yer almaktadır. Tabloya göre İstanbul ili 40.007 yabancı sermayeli şirket sayısı ile birinci sırada yer almaktadır. İstanbul’un ardından, 5.534 adet ile Antalya 2. sırayı, 3.153 adet ile Ankara 3. sırayı ve 2.645 adet ile İzmir 4. sırayı almaktadır (Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2018: 7-10).

2.1. Doğrudan Yabancı Yatırımların Sektörel Dağılımı

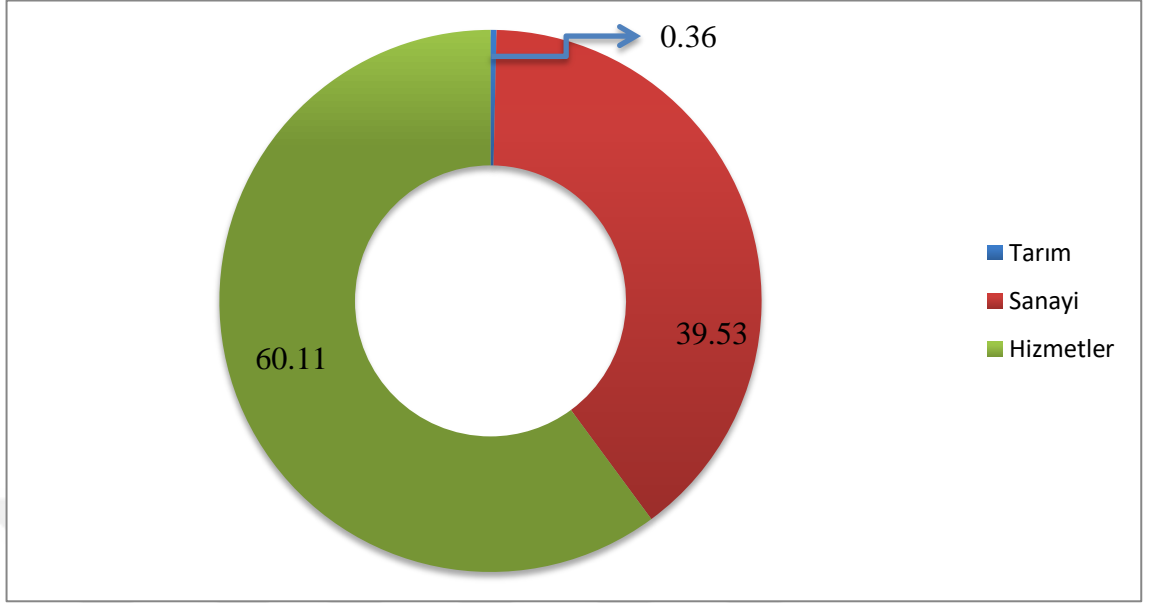
Türkiye’ye giriş yapan DYY’lerin sektörlere göre seyri Grafik 2.5’te sunulmuştur. Grafik incelendiğinde, en büyük payı hizmetler sektörünün aldığı görülmektedir. 2010-2015 yılları arasında hizmetler ve sanayi sektörü çok yakın düzeylerde seyretmiş fakat 2015 yılında sanayi sektörüne gelen DYY’nin azalmasının da etkisiyle, ilerleyen yıllarda hizmetler sektöründe gerçekleşen DYY diğer sektörler göre daha üst düzeylerde seyretmiştir.

Grafik 2.5. Türkiye’de Sektörlere Göre Doğrudan Yabancı Yatırım Girişleri

Kaynak: TCMB, Elektronik Veri Dağıtım Sistemi, Ödemeler Dengesi Verileri, 2019.

Grafik 2.6’da Türkiye’de 2006-2018 yılları arasında sektörler bazında DYY’lerin toplam DYY’den aldığı pay verilmektedir. Grafikten de görüldüğü üzere tarım sektörü %0.36 ile oldukça az bir paya sahiptir. Hizmetler sektörü %60 ile ilk sırada, sanayi sektörü ise %39 ile ikinci sıradadır.

Grafik 2.6. Sektörler Bazında Doğrudan Yabancı Yatırımların Payları

Kaynak: TCMB verileri kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 2.12’de Türkiye’de DYY girişleri bazı alt sektörler bazında sunulmuştur. En çok DYY girişini sırasıyla 2012 yılında imalat sektörü, 2013 yılında finans ve sigorta sektörü, 2014-2015-2016 yıllarında imalat sektörü, 2017 yılında finans ve sigorta sektörü almıştır.

Tablo 2.12. Sektörler Bazında Doğrudan Yabancı Yatırımlar (Milyon Dolar)

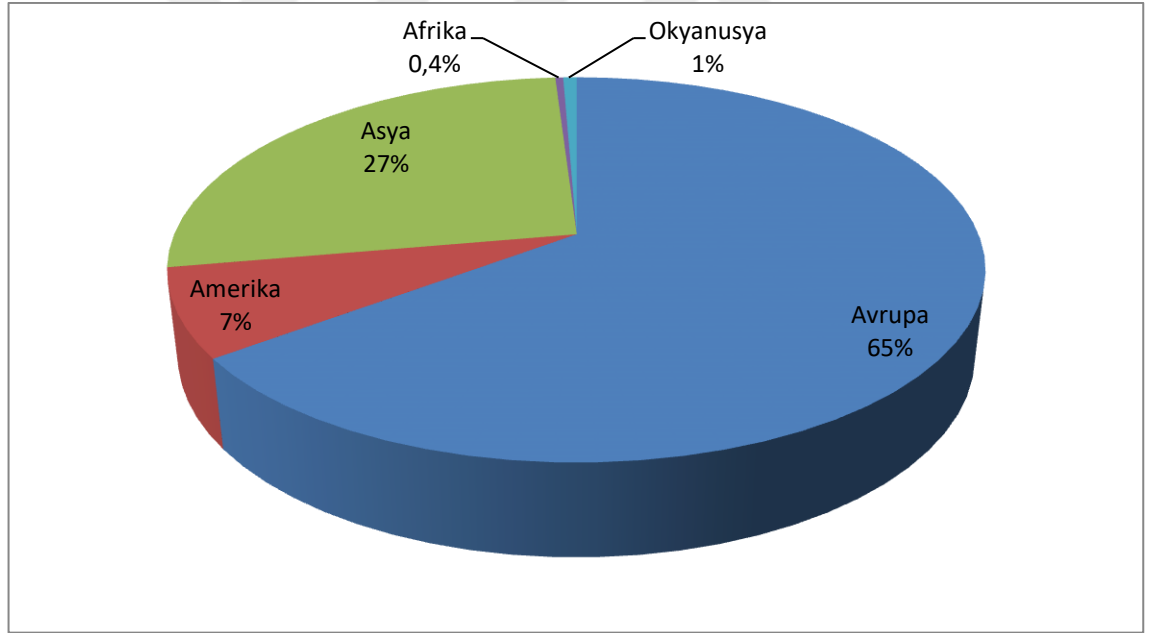
	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Tarım, Ormanlık ve Balıkçılık	43	47	61	31	38	29	44
Madencilik ve Taşocakçılığı	188	717	382	207	148	448	73
İmalat	4 519	2 843	2 742	4 237	2 240	1 202	2 000
Enerji	773	1 794	1 131	1 338	677	371	680
İnşaat	1 427	178	232	109	293	626	214
Toptan ve Perekende Ticaret	221	379	1 137	604	688	1 077	1 117
Ulaştırma ve Depolama	130	364	594	1 524	635	1 333	598
Bilgi ve İletişim	134	120	214	149	92	565	179
Finans ve Sigorta	2 084	3 415	1 470	3 515	1 765	1 464	1 041
Gayrimenkul	174	128	252	171	283	21	48
İnsan Sağlığı ve Sosyal Hizmet Faaliyetleri	232	546	106	204	58	274	65

Kaynak: TCMB, Elektronik Veri Dağıtım Sistemi, Ödemeler Dengesi Verileri, 2019.

2018 yılı verilerine göre ise en çok yatırımı 2 milyar dolar ile imalat sektörü almış, onu sırasıyla 1,1 milyar dolar ile toptan ve perakende ticaret sektörü ve 1 milyar dolar ile de finans ve sigorta sektörü takip etmiştir. Tüm yıllarda en az yatırım girişi sağlanan sektör tarım, ormancılık ve balıkçılık sektörüdür.

2.2. Doğrudan Yabancı Yatırımların Ükelere Göre Dağılımı

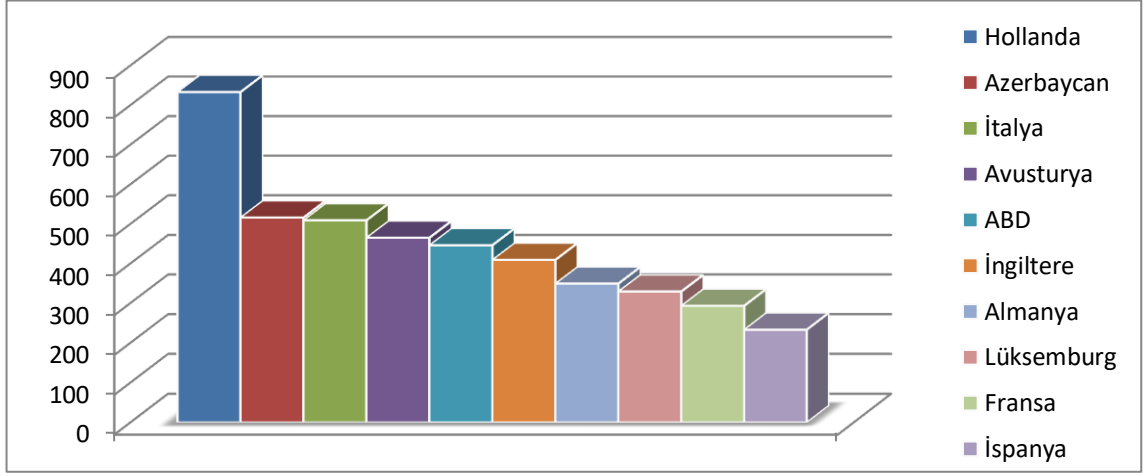
Türkiye'ye ait veriler incelendiğinde, en çok DYY girişi sağlayan bölge, tüm zamanlarda Avrupa'dır. 2018 yılı verileri ile oluşturulan ve bölgelere göre Türkiye'ye DYY girişlerinin, toplam DYY girişi içindeki payını gösteren Grafik 2.7'ye bakıldığında, Avrupa %65 oranında DYY girişi ile ilk sırada yer almaktadır. İkinci sırayı %27 oranı ile Asya, üçüncü sırayı %7 oranı ile Amerika ve dördüncü sırayı %1 ile Okyanusya almaktadır. Afrika ise %0,4'lük oran ile beşinci sıradadır.

Grafik 2.7. 2018 Yılında Bölgelere Göre Doğrudan Yabancı Yatırım Girişleri

Kaynak: TCMB verileri kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Grafik 2.8'de 2018 yılında Türkiye'ye en çok DYY yapan 10 ülke sunulmuştur. Türkiye'ye en çok DYY girişi Hollanda'dan yapılmıştır. Azerbaycan ikinci sırayı alırken, üçüncü sırayı az bir farkla İtalya almıştır. Onları da sırasıyla Avusturya, ABD, İngiltere, Almanya, Lüksemburg, Fransa ve İspanya takip etmektedir.

Grafik 2.8. Doğrudan Yabancı Yatırımların Ülkeler İtibariyle Dağılımı

Kaynak: TCMB, Elektronik Veri Dağıtım Sistemi, Ödemeler Dengesi Verileri, 2019.

Tablo 2.13'teki ülkeler, yine 2018 yılında Türkiye'ye en çok DYY girişi sağlayan ilk 10 ülkedir. Tablodaki diğer bilgiler, bu ülkelerin 2017 yılında Türkiye'ye gerçekleştirdiği yatırım miktarları, iki yıl arasındaki dolar cinsinden ve yüzde olarak farkları ile 2018 yılında ülkeye giren toplam DYY içindeki paylarıdır.

Tablo 2.13. Doğrudan Yabancı Yatırımların Ülkeler İtibariyle Dağılımı

Ülkeler	2017 (Milyon \$)	2018 (Milyon \$)	Fark (Milyon \$)	Fark (%)	Pay (%) (2018)
Hollanda	1 727	833	-894	-51.77	12.75
Azerbaycan	1 005	516	-489	-48.66	7.90
İtalya	128	509	381	297.66	7.79
Avusturya	320	465	145	45.31	7.12
ABD	180	446	266	147.78	6.82
İngiltere	328	409	81	24.69	6.26
Almanya	312	349	37	11.86	5.34
Lüksemburg	96	329	233	242.71	5.03
Fransa	107	293	186	173.83	4.48
İspanya	1 460	233	-1 227	-84.04	3.56

Kaynak: TCMB verileri kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Türkiye'ye son üç yılda en çok DYY girişini yapan Hollanda'dan gelen DYY'lerde 2018 yılında, 2017 yılına göre %52 düşüş yaşanmıştır ve aradaki fark 894 milyon dolardır. Azerbaycan'dan gelen DYY miktarı da %49 oranında azalarak 516 milyon dolara düşmüştür. Buna rağmen Azerbaycan Türkiye'ye gelen DYY

sıralamasında bir önceki yıla göre bir sıra yukarıya çıkarak ikinci olmuştur. Aynı zamanda İspanya'dan gelen DYY'ler de %84 oranında azalmış ve 2018 yılı için Türkiye'ye DYY'si en fazla azalan ülke İspanya olmuştur. Diğer yedi ülkede bir önceki yıla göre artış yaşanmış, en büyük artışı %298'le İtalya gerçekleştirmiştir. Tabloda görülen on ülkenin toplam DYY'den aldığı pay %67.05'tir.

2.3. Türkiye'nin Yurtdışı Yatırımları

TCMB Uluslararası Yatırım Pozisyonu verilerine göre, Türkiye'de yerleşik gerçek ve tüzel kişilerin yurtdışında gerçekleştirdikleri DYY'lerin 2018 yılsonu itibariyle toplam sermaye değeri 41 milyar dolardır.

Tablo 2.14. Türkiye'nin Yurtdışına DYY Bileşenleri (2006-2018) (Milyon Dolar)

Tarih	Giriş (Yatırım)	Sermaye (Net)	Çıkış (Tasfiye)	Diğer Sermaye*	Net Varlık Edinimi
2006	1 677	924	753	-	924
2007	2 275	2 106	169	-	2 106
2008	2 604	2 549	55	-	2 549
2009	2 040	1 553	487	-	1 553
2010	1 823	1 464	359	18	1 482
2011	2 542	2 349	193	21	2 370
2012	4 335	4 075	260	31	4 106
2013	3 235	3 123	112	513	3 636
2014	5 234	4 963	271	2 087	7 050
2015	5 242	4 927	315	169	5 096
2016	3 114	3 017	97	121	3 138
2017	3 177	2 624	553	77	2 701
2018	3 997	3 526	471	122	3 648

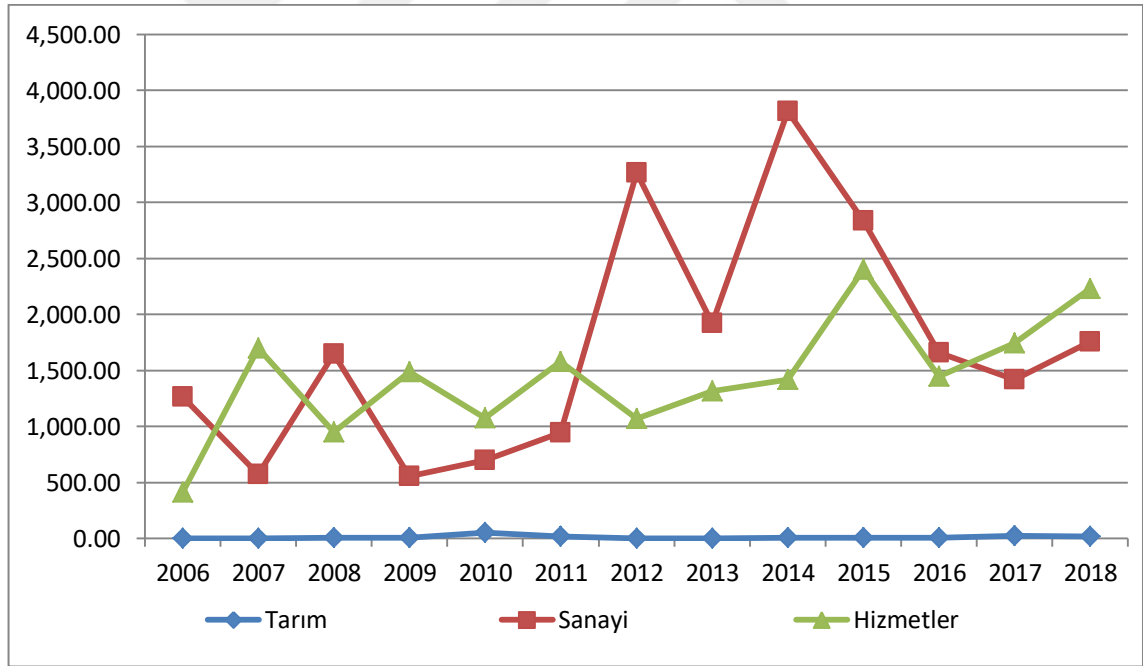
Kaynak: TCMB, Elektronik Veri Dağıtım Sistemi, Ödemeler Dengesi Verileri, 2019.

• (*), Uluslararası sermayeli firmaların yabancı ortaklarından aldıkları krediyi göstermektedir.

Türkiye'de yerleşik kişilerin 2006-2018 yılları arasında yurtdışında gerçekleştirdiği DYY bileşenleri Tablo 2.14'te görülmektedir. Sermaye ve diğer sermaye kalemlerinin toplamı net varlık edinimini, sermaye ve tasfiye kalemlerinin toplamı ise yatırım bileşenini vermektedir. Tablo 2.14 incelendiğinde, Türkiye'nin yurtdışına yaptığı DYY'nin inişli çıkışlı bir seyir izlediği görülmektedir. En yüksek

yatırım girişi 2015 yılında yapılmış ve 5,2 milyar dolar gerçekleşmiştir. 2018 yılında ise Türkiye’den yurtdışına DYY girişi 4 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir.

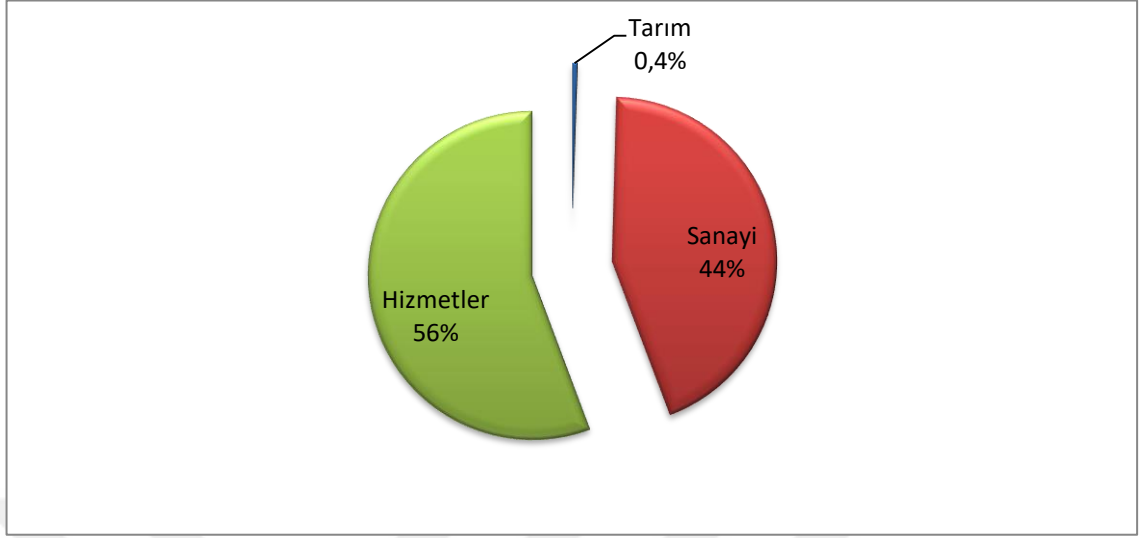
Grafik 2.9 incelendiğinde, Türkiye’nin yurtdışında en az yatırım yaptığı sektörün tarım sektörü olduğu görülmektedir. Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası (TCMB) verilerine göre Türkiye, tarım sektörüne 2017 yılında 21 milyon dolar, 2018 yılında ise 17 milyon dolar yatırım yapmıştır. 2006-2011 yılları arasında sanayi ve hizmetler sektörünün sırası sürekli olarak yer değiştirmiş ve 2011 yılının ardından 2016 yılına kadar sanayi sektörü birinci sırayı almıştır. 2016 yılının ardından Türkiye, yurtdışında en çok hizmetler sektörüne yatırım yapmaya başlamıştır. Hizmetler sektörüne yapılan DYY 2017 yılında 1,7 milyar dolar, 2018 yılında 2,2 milyar dolardır. Sanayi sektörüne yapılan DYY ise 2017 yılında 1,4 milyar dolar, 2018 yılında 1,7 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir.

Grafik 2.9. Türkiye'nin Yurtdışına DYY'lerinin Sektörlere Göre Dağılımı

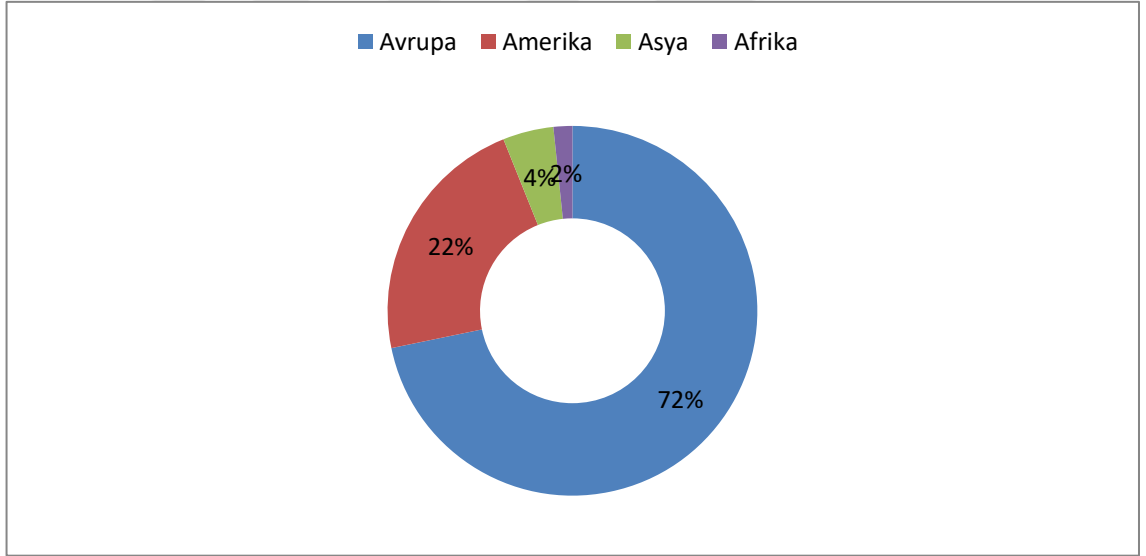
Kaynak: TCMB, Elektronik Veri Dağıtım Sistemi, Ödemeler Dengesi Verileri, 2019.

Grafik 2.10'da Türkiye'nin yurtdışına yaptığı DYY'nin sektörel bazda 2018 yılı toplam DYY girişi içindeki payları verilmiştir. Görüldüğü üzere hizmetler sektörü %56 payla birinci sırada, sanayi sektörü %44 payla ikinci sırada, tarım sektörü ise %0.4 payla üçüncü sıradadır.

Grafik 2.10. Türkiye'nin Sektörler Bazında Yurtdışına DYY Payları

Kaynak: TCMB, Elektronik Veri Dağıtım Sistemi, Ödemeler Dengesi Verileri, 2019.

Grafik 2.11. Türkiye'nin Yurtdışı DYY'lerinin Bölgelere Göre Dağılımı

Kaynak: TCMB verileri kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Türkiye'nin 2018 yılı için DYY girişlerinin bölgelere göre dağılımı Grafik 2.11'de verilmiştir. TCMB'den elde edilen verilerle oluşturulan bölgelere göre DYY girişlerinin, toplam DYY girişinden aldığı paylar incelendiğinde, en yüksek payı Avrupa'nın aldığı görülmektedir. Türkiye, 2018 yılında en çok yatırımı, %72 oranla Avrupa'ya yapmıştır. Avrupa'yı %22 oranla ikinci sırada yer alan Amerika takip etmektedir. Ayrıca 2018 yılında gerçekleştirilen yatırımların %4'ü Asya'ya, %2'si ise Afrika'ya yapılmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARIN EKONOMİK BÜYÜME VE İSTİHDAMA ETKİSİNİN EKONOMETRİK ANALİZİ

Çalışmanın bu kısmında, Türkiye ekonomisinde doğrudan yabancı yatırımların ekonomik büyüme ve istihdam üzerindeki etkileri ayrı ayrı ele alınarak incelenecektir. Ekonometrik analiz öncesinde ilk olarak dünyada ve Türkiye’de konuya ilişkin yapılan çalışmalar incelenecek, daha sonra araştırmanın modeli ve yöntemi aktarılacaktır.

1. LİTERATÜR TARAMASI

Doğrudan yabancı yatırımların ekonomik büyüme ve/veya istihdama olan etkilerinin araştırıldığı çalışmalar incelendiğinde, literatürde bir görüş birliğinin olmadığı görülmektedir. Çalışmalarda birbirlerinden farklı ülke koşulları ve dönem aralıkları olduğundan, farklı modellerde farklı sonuçlar elde edilmiştir.

Çalışmanın bu kısmında, doğrudan yabancı yatırımların ekonomik büyüme ve istihdama etkisini Türkiye için araştıran çalışmalar ve yabancı ülkeler için araştıran çalışmalar ayrı ayrı incelenecektir.

1.1. Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Ekonomik Büyüme ve İstihdam İlişkisini Türkiye İçin Araştıran Çalışmalar

Vergil ve Ayaş (2009), Türkiye’de doğrudan yabancı yatırımların istihdama olan etkisini 1992-2006 dönemi için panel veri analizi ile incelemiştir. Analiz, sektörler bazında yapılmış ve incelenen sektörler imalat sanayi, mali aracı kuruluşlar, toptan ve perakende ticaret ve madencilik ve taş ocakçılığı sektörleridir. Yapılan analizler neticesinde, doğrudan yabancı yatırımların istihdamı olumsuz yönde etkilediği ve en fazla negatif etkinin imalat sanayi sektöründe olduğu tespit edilmiştir.

Ekinci (2011), 1980-2010 dönemine ait verilerle Türkiye’de öncelikle doğrudan yabancı yatırımlar ile ekonomik büyüme ilişkisini, daha sonra doğrudan yabancı yatırımlar ile istihdam ilişkisini Johansen eşbütünleşme testi ve Granger nedensellik

testi ile araştırmıştır. Analiz sonucunda, doğrudan yabancı yatırımlar ile ekonomik büyüme arasında uzun dönemli bir ilişki ve çift yönlü nedensellik tespit edilmiştir. Doğrudan yabancı yatırımlar ile istihdam arasında ise bir ilişki tespit edilememiştir.

Üçler, Kızılkaya ve Bulut (2013), Türkiye ekonomisinde 1989-2011 dönemi için doğrudan yabancı yatırımlar ve istihdam arasındaki ilişkiyi ARDL analizi ile araştırmıştır. Gerçekleştirilen analiz neticesinde, doğrudan yabancı yatırımların istihdam üzerinde kısa ve uzun dönemde anlamlı bir etkiye sahip olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

şahin (2015), 1980-2013 dönemi için Türkiye ekonomisinde doğrudan yabancı yatırımlar ve ekonomik büyüme ilişkisini ARDL analizi ve Toda-Yamamoto nedensellik testi çerçevesinde araştırmıştır. Analizler neticesinde doğrudan yabancı yatırımlardan ekonomik büyümeye doğru anlamlı bir uzun dönem ilişkisi ve değişkenler arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi bulunmuştur.

Kahveci ve Terzi (2017), Türkiye ekonomisinde doğrudan yabancı yatırımlar ile ekonomik büyüme, istihdam ve sermaye birikimi arasındaki ilişkiyi 1984-2015 dönemi için incelemişlerdir. Araştırmalarında Sims ve DL-VAR nedensellik yöntemlerini, Johansen-Juselius eşbütünleşme testini, etki tepki analizini ve varyans ayrıştırma analizini kullanmışlardır. Analiz sonuçlarına göre, uzun dönemde değişkenler arasında bir ilişki bulunamamıştır. Kısa dönem nedensellik analizi sonuçlarına göre ise, ekonomik büyüme ve sermaye birikiminden doğrudan yabancı yatırımlara doğru pozitif nedensellik ilişkisi tespit edilmiş fakat doğrudan yabancı yatırımlardan ekonomik büyüme ve sermaye birikimine doğru nedensellik ilişkisine rastlanmamıştır. Ayrıca doğrudan yabancı yatırımlar ve istihdam arasında da herhangi bir nedensellik ilişkisi tespit edilememiştir.

Noyan Yalman ve Koşaroğlu (2017), 1988-2016 dönemine ait verilerle Türkiye’de doğrudan yabancı yatırımların ekonomik büyüme ve işsizlik üzerindeki etkisini analiz etmişlerdir. Toda-Yamamoto nedensellik testi çerçevesinde yapılan analizlerde, ilgili değişkenler arasında nedensellik ilişkisi olmadığına karar verilmiştir.

Doğrudan yabancı yatırımlar ile ekonomik büyüme ilişkisini 2006-2016 dönemi Türkiye verileri ile inceleyen Taşdemir ve Erdaş (2018), Granger nedensellik analizi, etki tepki analizi ve varyans ayrıştırma analizinden yararlanmışlardır. Uygulanan

analizler sonucunda doğrudan yabancı yatırımlardan ekonomik büyüme doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.

Güler (2018), 1980-2015 dönemi için Türkiye’de doğrudan yabancı yatırımları, dış ticaret hacmi ve beşeri sermaye seviyesinin, ekonomik büyüme üzerindeki etkisini ARDL analizi ile araştırmıştır. Analiz bulgularına göre, uzun dönemde doğrudan yabancı yatırımlar ve dış ticaret hacmi ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilemektedir. Beşeri sermaye seviyesi ile ekonomik büyüme arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Kısa dönemde ise doğrudan yabancı yatırımlardan ekonomik büyüme doğru negatif yönlü, dış ticaret hacminden ekonomik büyüme doğru ise pozitif yönlü ilişki tespit edilmiştir.

Doğrudan yabancı yatırımlar ile istihdam ilişkisini, Türkiye’nin 1990-2016 dönemi için araştıran Oğuz (2018), gerçekleştirdiği analizlerde Gregory-Hansen eşbütünlük testi ve Granger nedensellik testinden yararlanmıştır. Yapılan analizde, eşbütünlük testi sonuçlarına göre doğrudan yabancı yatırımlar ile istihdam arasında uzun dönemli bir ilişki tespit edilmiştir. Nedensellik testi sonuçlarına göre ise, iki değişken arasında nedensellik ilişkisi olmadığı sonucuna varılmıştır.

Felek, Yayla ve Çağlar (2018)’in 2005:Q1-2015:Q4 dönemi için gerçekleştirdiği ARDL analizinde AB’den Türkiye’ye gelen doğrudan yabancı yatırımlar, ekonomik büyüme ve finansal gelişme değişkenleri kullanılmıştır. Gerçekleştirilen ampirik analiz neticesinde ekonomik büyümeden, AB’den Türkiye’ye gelen doğrudan yabancı yatırımlara ve finansal gelişmeden ekonomik büyüme doğru nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.

Tablo 3.1 ve Tablo 3.2’de, yukarıda ele alınan çalışmalar ve onlara ek olarak Türkiye ekonomisi için incelenen diğer çalışmalara yer verilmiştir.

Tablo 3.1. DYY ve Ekonomik Büyüme İlişkisini Türkiye İçin Araştıran Çalışmalar

Yazar(lar)/ Yıl	Ülke(ler)	İncelenen Dönem ve Yöntem	Kullanılan Değişkenler	Sonuç
Ayaydın (2010)	Türkiye	1970-2007, Johansen-Juselius eşbütünleşme testi, VAR nedensellik analizi, Varyans Ayrıştırması	DYY, ekonomik büyüme	DYY'den ekonomik büyümeye doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi vardır.
Akıncı (2010)	Türkiye	1980-2008, Granger nedensellik testi, Eşbütünleşme testi, EKK yöntemi	DYY, ekonomik büyüme	DYY'nin ekonomik büyüme üzerinde pozitif yönlü bir etkisi vardır.
Ekinci (2011)	Türkiye	1980-2010, Johansen eşbütünleşme testi, Granger nedensellik testi	DYY, ekonomik büyüme, istihdam	DYY ile ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisi, çift yönlüdür. DYY ile istihdam arasında ise bir ilişki yoktur.
Aras (2012)	Türkiye	2000:Q1-2011:Q2, ARDL analizi	DYY, yurtiçi sermaye, ekonomik büyüme, dışa açıklık, işgücü	DYY ve yurtiçi sermaye, ekonomik büyüme üzerinde pozitif etkiye sahiptir. DYY, ekonomik büyüme üzerinde yurtiçi yatırımlara göre daha etkilidir.
Aydın (2015)	Türkiye	1980-2013, Engle- Granger eşbütünleşme analizi, Granger nedensellik analizi, VAR analizi	DYY, ekonomik büyüme	DYY, ekonomik büyümeyi pozitif etkilemektedir. DYY ile ekonomik büyüme arasındaki nedensellik çift yönlüdür.
Şahin (2015)	Türkiye	1980-2013, ARDL analizi, Toda- Yamamoto nedensellik testi	DYY, ekonomik büyüme	Değişkenler arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi vardır.
Işık (2016)	Türkiye	1970-2014, ARDL analizi, Granger nedensellik testi	DYY, ekonomik büyüme	Değişkenler arasında uzun dönemli ve çift yönlü bir ilişki mevcuttur.
Acar (2016)	Türkiye	2001-2015, Granger nedensellik testi	DYY, ekonomik büyüme	Nedensellik ilişkisi bulunamamıştır.
Taşdemir ve Erdaş (2018)	Türkiye	2006:Q1-2016:Q4, Granger nedensellik analizi, Etki tepki analizi, Varyans ayrıştırma	DYY, ekonomik büyüme	DYY'den ekonomik büyümeye doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi mevcuttur.

Tablo 3.1. DYY ve Ekonomik Büyüme İlişkisini Türkiye İçin Araştıran Çalışmalar (Devamı)

Yazar(lar)/ Yıl	Ülke(ler)	İncelenen Dönem ve Yöntem	Kullanılan Değişkenler	Sonuç
Felek, Yayla ve Çağlar (2018)	Türkiye	2005:Q1-2015:Q4, ARDL analizi	AB'den gelen DYY, ekonomik büyüme, finansal gelişme	Ekonomik büyümeden AB doğrudan yabancı yatırımlarına ve finansal gelişmeden ekonomik büyümeye doğru bir nedensellik ilişkisi olduğunu sonucuna ulaşmıştır.
Öztürk, Vergili ve Aktan (2018)	Türkiye	1974-2016, Engle Granger eşbütünleşme analizi, Granger nedensellik analizi	DYY, ekonomik büyüme	DYY ve ekonomik büyüme arasında nedensellik ilişkisi bulunamamıştır.
Güler (2018)	Türkiye	1985-2015, ARDL analizi	DYY, ekonomik büyüme, dış ticaret hacmi, beşeri sermaye	Uzun dönemde DYY ve dış ticaret hacmi büyüme pozitif etkilerken, beşeri sermaye ile büyüme arasında anlamli bir ilişki bulunamamıştır. Kısa dönemde DYY'den büyümeye doğru negatif, dış ticaret hacminden büyümeye doğru pozitif yönlü ilişki bulunmuştur.

Tablo 3.2. DYY ve İstihdam İlişkisini Türkiye İçin Araştıran Çalışmalar

Yazar(lar)/ Yıl	Ülke(ler)	İncelenen Dönem/ Yöntem	Kullanılan Değişkenler	Sonuçlar
Karagöz (2007)	Türkiye	1970-2005, Johansen eşbütünleşme testi, Granger nedensellik testi	DYY, istihdam, GSYİH	DYY ve istihdam arasında anlamli bir ilişki yoktur.
Vergil ve Ayaş (2009)	Türkiye	1992-2006, Panel veri analizi	Sektörler bazında DYY, istihdam	DYY, istihdamı olumsuz etkilemektedir. En fazla negatif etki imalat sanayi sektöründedir.

Tablo 3.2. DYY ve İstihdam İlişisini Türkiye İçin Araştıran Çalışmalar (Devamı)

Yazar(lar)/ Yıl	Ülke(ler)	İncelenen Dönem/ Yöntem	Kullanılan Değişkenler	Sonuçlar
Bülbül ve Emirmahmutoğlu (2010)	Türkiye'deki 5 yabancı sermayeli banka ve 5 Türk bankası	2001-2009, Panel veri analizi	Bankalardaki istihdam, şube sayısındaki büyüme oranı, toplam aktiflerdeki büyüme oranı	Şube sayısı ve toplam aktiflerdeki artış, istihdam üzerinde olumlu bir etki yaratmaktadır. Şube sayısındaki artışın istihdamdaki büyümeye olan etkisi Türk bankalarında daha fazladır.
Aktar, Demirci ve Öztürk (2009)	Türkiye	2000:1-2007:4, Johansen ve Jesluis eşbütünleşme testleri, VAR modeli	DYY, ekonomik büyüme, ihracat, işsizlik oranı	DYY, istihdamı artırmamaktadır. Ekonomik büyümedeki gelişmeler işsizliği azaltmamaktadır.
Saray (2011)	Türkiye	1970-2009, ARDL analizi, Hata düzeltme modeli	İstihdam, DYY, gayri safi milli harcamalar, ekonomik büyüme	İstatistiksel olarak anlamli bir ilişki bulunamamıştır.
Sandalcılar (2012)	Türkiye	1980-2011, Johansen eşbütünleşme testi, Granger nedensellik testi	DYY, istihdam	DYY girişi ile istihdam arasında anlamli bir ilişki bulunamamıştır.
Üçler, Kızılkaya ve Bulut (2013)	Türkiye	1989:Q1- 2011:Q1, ARDL analizi	İstihdam, DYY, tüketici fiyatları endeksinin, reel efektif döviz kuru	DYY, istihdam üzerinde etkiye sahip değildir.
Göçer ve Peker (2014)	Türkiye, Çin ve Hindistan	1980-2011, Çoklu yapısal kırılmalı eşbütünleşme analizi, dinamik en küçük kareler yöntemi	DYY, istihdam, GSYİH, mevduat faiz oranı, TÜFE	Uzun dönemde doğrudan yabancı yatırımlardaki %10'luk bir artış, istihdamı Türkiye'de %0.3 oranında azaltmakta, Çin ve Hindistan'da ise sırasıyla %0.3 ve %0.2 oranında artırmaktadır
Dalgıç, Fazlıoğlu ve Varol İyidoğan (2016)	Türkiye	2003-2012, Eğilim skoru eşleştirme (PSM) tekniği, Fark-İçerisinde- Fark (DID) yöntemi	Hizmetler sektöründe DYY, kadın istihdamı, ücret düzeyi, bilgi yoğunluğu	Hizmetler sektöründeki DYY, kadın istihdamını artırmakta ve işgücü piyasasında kadınlara yönelik cinsiyet eşitsizliğini azaltmaktadır.

Tablo 3.2. DYY ve İstihdam İlişkisini Türkiye İçin Araştıran Çalışmalar (Devamı)

Yazar(lar)/ Yıl	Ülke(ler)	İncelenen Dönem/ Yöntem	Kullanılan Değişkenler	Sonuçlar
Duran (2017)	Türkiye	2006(1)- 2016(7), Granger nedensellik testi	Ülke gruplarına göre DYY, toplam DYY, 15 Yaş üstü istihdam, Üniversite veya Yüksekokul mezunu 15 Yaş üstü istihdam, Üniversite veya Yüksekokul mezunu seviyesinden daha az bir eğitim seviyesine sahip olan 15 Yaş üstü istihdam	DYY'nin istihdam yaratma etkisi anlamsız düzeydedir. Bu iki değişken arasında genellikle bir etkileşim gözlenmemiş, sadece nitelsiz istihdam artışının, AB'ye aday, Yakın ve Ortadoğu ülkelerinden gelen DYY'nin artmasının Granger nedeni olduğu tespit edilmiştir.
Noyan Yalman ve Koşaroğlu (2017)	Türkiye	1988-2016, Toda- Yamamoto nedensellik testi	DYY, işsizlik oranı, ekonomik büyüme	DYY'nin büyüme ve işsizlik ile nedensellik ilişkisi yoktur.
Kahveci ve Terzi (2017)	Türkiye	1984-2015, Sims ve DL-VAR nedensellik yöntemleri, Johansen-Juselius Eş-Bütünleşme Testi, genelleştirilmiş etki-tepki analizi, varyans ayrıştırma analizi	DYY, ekonomik büyüme, istihdam, sermaye birikimi	Ekonomik büyüme ve sermaye birikiminden DYY'ye doğru pozitif ve tek yönlü bir nedensellik ilişkisi varken, DYY ile istihdam arasında herhangi bir nedensellik ilişkisi yoktur.
Oğuz (2018)	Türkiye	1990-2016, Gregoy-Hansen eşbütünleşme testi, Granger Nedensellik Testi	DYY, istihdam, devlet harcamaları, dış ticaret açığı, kişi başı reel GSYİH	DYY ile istihdam arasında uzun dönemde anlamlı bir ilişki vardır. Nedensellik sonuçlarına göre, istihdam ve DYY arasında bir nedensellik tespit edilememiştir.
Erçakar ve Güvenoğlu (2018)	Türkiye	1980-2016, Johansen eşbütünleşme testi, Granger nedensellik testi	DYY, işsizlik	Uzun dönemde DYY ve işsizlik arasında negatif yönlü bir ilişki mevcutken, kısa dönemde bir ilişki yoktur.

1.2. Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Ekonomik Büyüme ve İstihdam İlişkisini Yabancı Ülkeler İçin Araştıran Çalışmalar

Carkovic ve Levine (2002), 1960-1995 dönemi için 72 ülkedeki doğrudan yabancı yatırım ve ekonomik büyüme ilişkisini en küçük kareler yöntemi ve dinamik panel veri analizi ile araştırmışlardır. Analiz sonuçlarına göre, araştırılan dönemde doğrudan yabancı yatırımların ekonomik büyüme üzerine anlamlı bir etkisi olmadığı görülmüştür.

Kornecki, Raghavan ve Welsh (2008), Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinde doğrudan yabancı yatırım ve ekonomik büyüme ilişkisini 1993-2003 dönemi için incelemiştir. Üretim fonksiyonu modeli çerçevesinde geliştirilen analizde, doğrudan yabancı yatırımların Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin ekonomik büyümesine büyük ölçüde katkı sağladığı sonucuna ulaşmışlardır.

Doğrudan yabancı yatırım, büyüme ve istihdam ilişkisini 1985-2008 döneminde Pakistan, Çin ve Hindistan ekonomisi için araştıran Rizvi ve Nishat (2009), analiz yöntemi olarak panel veri analizini kullanmıştır. Ekonometrik uygulama sonucunda, bu üç ülkede doğrudan yabancı yatırımların istihdam yaratmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Yalnızca ekonomik büyüme, istihdam üzerinde önemli bir etkiye sahiptir.

Seçilmiş Asya ülkelerinde 1981-2008 dönemi için doğrudan yabancı yatırımlar ve ekonomik büyüme ilişkisini araştıran Roy ve Mandal (2012), yöntem olarak Granger nedensellik testini kullanmıştır. Uygulanan ampirik analiz sonucunda Çin, Hindistan, Pakistan, Sri Lanka, Endonezya, Filipinler ve Singapur'da, ilgili değişkenlerin nedensellik ilişkisinin ekonomik büyümeden doğrudan yabancı yatırımlara doğru olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca Malezya için nedensellik ilişkisi yokken, Tayland için çift yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.

Pearson, Nyonna ve Kim (2012), 50 ABD eyaletinde doğrudan yabancı yatırımlar, ekonomik büyüme ve istihdam ilişkisini, 1984-2007 dönemi için panel veri analizi yöntemiyle analiz etmiştir. Doğrudan yabancı yatırımlar, ekonomik büyüme, ekonomik özgürlük, kişi başına düşen gelir ve işsizlik oranı değişkenleriyle yapılan analize göre, yüksek ekonomik büyüme, Doğrudan yabancı yatırım girişini

artırmaktadır. Ayrıca doğrudan yabancı yatırımlarla işsizlik arasında negatif yönlü ilişki vardır.

Matthew ve Johnson (2014), 1990-2010 dönemi için Nijerya'da doğrudan yabancı yatırım ve istihdam ilişkisini araştırmışlardır. Sıradan En Küçük Kareler (EKK) yöntemi ve Granger nedensellik testi sonuçlarına göre, doğrudan yabancı yatırımlar Nijerya'da istihdam oranını belirleyen en önemli değişkendir. Ayrıca iki değişken arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi vardır.

Tshepo (2014), 1990-2013 dönemi için Güney Afrika'da doğrudan yabancı yatırımlar, ekonomik büyüme ve istihdam arasındaki ilişkiyi Johansen eşbütünleşme testi ve Granger nedensellik testi ile araştırmıştır. Analiz bulgularına göre, doğrudan yabancı yatırımların ekonomik büyüme ve istihdam üzerinde olumlu etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Petanlar, Rasekhi ve Ibrahimzahed (2016) tarafından seçilmiş 48 ülkeye 2009-2013 dönemi için panel veri analizi uygulanmıştır. Analizde doğrudan yabancı yatırımlar, turizm sektöründeki istihdam, kişi başı GSYİH, vergi oranı ve küreselleşme endeksi verileri kullanılmıştır. Uygulanan analize neticesinde, doğrudan yabancı yatırımların bu ülkelerin turizm sektöründeki istihdamını negatif yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Kuzucu (2018), 52 gelişmekte olan ülke için yaptığı panel veri analizinde, doğrudan yabancı yatırımlar, portföy yatırımları, ekonomik büyüme, kredi hacmi, cari denge, enflasyon, döviz kuru ve işsizlik verilerini kullanmıştır. 2005-2015 dönemi için uygulanan analiz sonuçlarına göre, doğrudan yabancı yatırımlar ve ekonomik büyüme arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki vardır. Portföy yatırımları ve ekonomik büyüme arasında ise istatistiki olarak anlamlı bir ilişki yoktur.

Aydın (2018), ekonomik büyüme ve doğrudan yabancı yatırım değişkenleri arasındaki ilişkiyi, 1997-2016 dönemi ve 13 gelişmiş ülke için, panel veri analizi yöntemiyle analiz etmiştir. Analizden elde edilen bulgulara göre, değişkenler arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi vardır.

Tablo 3.3 ve Tablo 3.4'te, yukarıda ele alınan çalışmalar ve onlara ek olarak yabancı ülkeler için incelenen diğer çalışmalara yer verilmiştir.

Tablo 3.3. DYY ve Büyüme İlişisini Yabancı Ülkeler İçin Araştıran Çalışmalar

Yazar(lar)/ Yıl	Ülke(ler)	İncelenen Dönem/ Yöntem	Kullanılan Değişkenler	Sonuçlar
Carkovic ve Levine (2002)	72 ülke	1960-1995, En küçük kareler yöntemi, Dinamik panel modeli	Ekonomik büyüme, DYY	DYY'nin ekonomik büyüme üzerine anamlı bir etkisi yoktur.
Kornecki, Raghavan ve Welsh (2008)	Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri	1993-2003, Üretim fonksiyon modeli	DYY, ekonomik büyüme, ihracat, sermaye, emek	DYY, ekonomik büyüme teşvik etmektedir.
Karimi ve Yusop (2009)	Malezya	1970-2005, Toda- Yamamoto nedensellik analizi, ARDL analizi	DYY, ekonomik büyüme	Değişkenler arasında uzun dönemli ve çift yönlü nedensellik ilişkisi bulunmuştur.
Öztürk, Demirgüneş ve Gözbaşı (2012)	12 Gelişmekte olan ülke	1970-2008, Panel veri analizi	DYY, ekonomik büyüme	DYY ile ekonomik büyüme arasında uzun dönemde çift yönlü nedensellik ilişkisi varken, kısa dönemde yalnızca DYY'den ekonomik büyümeye doğru nedensellik tespit edilmiştir.
Roy ve Mandal (2012)	Seçilmiş Asya ülkeleri	1981-2008, Granger nedensellik testi	DYY, ekonomik büyüme	Çin, Hindistan, Pakistan, Sri Lanka, Endonezya, Filipinler ve Singapur'da nedensellik ekonomik büyümeden DYY'ye doğrudur. Malezya için bir nedensellik yoktur. Tayland'da ise çift yönlü nedensellik vardır.
Leitao ve Rasekhi (2013)	Portekiz	1995-2008, Panel veri analizi	DYY, ekonomik büyüme, GSYİH, ikili ticaret, enflasyon, vergiler	DYY, ekonomik büyüme teşvik etmektedir.

Tablo 3.3. DYY ve Büyüme İlişkisini Yabancı Ülkeler İçin Araştıran Çalışmalar (Devamı)

Yazar(lar)/ Yıl	Ülke(ler)	İncelenen Dönem/ Yöntem	Kullanılan Değişkenler	Sonuçlar
Azam, İbrahim ve Bakhtyar (2014)	7 Asya ülkesi	1990-2012, En küçük kareler yöntemi	DYY, ekonomik büyüme, gayri safi yurtiçi yatırım, yolsuzluk endeksi, beşeri sermaye, işçi havalesi, altyapı	DYY'nin ekonomik büyüme üzerinde olumlu ve istatistiksel olarak anamlı etkileri vardır.
Nistor (2014)	Romanya	1990-2012, Durbın-Watson testi	DYY, ekonomik büyüme, devlet harcamaları, brüt sabit sermaye oluşumu	DYY girişleri ekonomik büyümeyle olumlu yönde etkilemektedir.
Emmanuel (2014)	CEMAC ülkeleri	1980-2010, Panel veri analizi	DYY, ekonomik büyüme, beşeri sermaye, özel yatırım, işçi sayısı, ticaret açıklığı, altyapı	DYY, ekonomik büyümeyle olumlu ve önemli ölçüde katkı sağlamaktadır.
Stamatiou ve Dritsakis (2014)	Yunanistan	1970-2012, ARDL analizi, VECM Granger nedensellik testi	DYY, ekonomik büyüme, işsizlik oranı	Kısa ve uzun vadede DYY'nin artmasının büyümeyle artırıp işsizliği azaltacağı sonucuna ulaşmıştır.
Furmoly (2015)	Hindistan	1970-2013, Basit doğrusal regresyon model, EKK yöntemi, Zivot-Andrews Yapısal Kırılma Testi, Breush- Godfrey Seri Korelasyon LM Testi	DYY, ekonomik büyüme	DYY, Hindistan ekonomik büyümesini pozitif yönde etkilemektedir.
Chabe (2015)	Kamerun	1977-2010, Johansen Eşbütünleşme testi	DYY, ekonomik büyüme, enflasyon, devlet harcamaları, sektörel DYY	DYY'nin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi pozitifdir. Sektörel olarak etkisi ise; birincil sektörde pozitif, sanayi ve hizmetler sektöründe ise negatiftir.
Osuji (2015)	Nijerya	1981-2013, ARDL analizi	DYY, ekonomik büyüme, brüt sermaye oluşumu, nüfus artış oranı, dış ticaret, enflasyon oranı	DYY ve büyüme arasında kısa ve uzun dönemde bir ilişki yoktur.

Tablo 3.3. DYY ve Büyüme İlişkisini Yabancı Ülkeler İçin Araştıran Çalışmalar (Devamı)

Yazar(lar)/ Yıl	Ülke(ler)	İncelenen Dönem/ Yöntem	Kullanılan Değişkenler	Sonuçlar
Bostan, Ürüt Kelleci ve Yılmaz (2016)	6 Avrasya Ülkesi	1995-2012, Panel Veri Analizi	DYY, ekonomik büyüme	Ekonomik büyümeden DYY'ye doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi mevcuttur.
Enayat (2017)	Hindistan	1985-2015, Granger Nedensellik analizi, VAR modeli	DYY, ekonomik büyüme	DYY'den ekonomik büyümeye doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi vardır.
Kuzucu (2018)	52 Gelişmekte Olan Ülke	2005-2015, Panel veri analizi	DYY, portföy yatırımları, ekonomik büyüme, kredi hacmi, cari denge, enflasyon, döviz kuru, işsizlik	DYY ve ekonomik büyüme arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki varken, portföy yatırımlarının ekonomik büyümeye olan etkisi istatistiki olarak anlamsızdır.
Aydın (2018)	13 Gelişmiş Ülke	1997-2016, Panel veri analizi	DYY, ekonomik büyüme	Değişkenler arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi vardır.
Şenalp (2019)	83 Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülke	1970-2009, Panel veri analizi	DYY, ekonomik büyüme, ekonomik özgürlük	DYY ile ekonomik büyüme arasında güçlü ve anlamlı bir ilişki vardır.
Nistor (2014)	Romanya	1990-2012, Durbin-Watson testi	DYY, ekonomik büyüme, devlet harcamaları, brüt sabit sermaye oluşumu	DYY girişleri ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilemektedir.

Tablo 3.4. DYY ve İstihdam İlişkisini Yabancı Ülkeler İçin Araştıran Çalışmalar

Yazar(lar)/ Yıl	Ülke(ler)	İncelenen Dönem/ Yöntem	Kullanılan Değişkenler	Sonuçlar
Massoud (2008)	Mısır	1974-2005, OLS tekniği, Durbin-Watson testi, TOLS regresyon tekniği,	DYY (toplam, türüne göre ve sektörel) istihdam, reel ücretler, yurtiçi yatırımlar, ekonomik büyüme, teknoloji	DYY, istihdamı olumsuz yönde etkilemektedir.
Rizvi ve Nishat (2009)	Pakistan, Çin ve Hindistan	1985-2008, Panel veri analizi	DYY, ekonomik büyüme, istihdam	DYY bu ülkelerde istihdam yaratmamaktadır. Bu ülkelerde yalnızca ekonomik büyüme istihdamda önemli bir etkiye sahiptir.
Balcerzak ve Zurek (2011)	Polonya	2005-2009, VAR modeli	DYY, işsizlik oranı, GSYİH, iç talep, ekonomideki ortalama maaş, toplam ihracatın ithalata oranı	DYY girişlerinin işsizliği azalttığı sonucuna ulaşmıştır.
Pearson, Nyonna ve Kim (2012)	50 ABD eyaleti	1984-2007, Panel veri analizi	DYY, ekonomik özgürlük, ekonomik büyüme, kişi başına düşen gelir, işsizlik oranı	Yüksek ekonomik büyüme DYY girişine yol açmaktadır. İşsizlik oranının DYY ile negatif ilişkisi vardır.
Sabic ve diğerleri (2012)	Sırbistan	2000-2010, Pearson korelasyonu	DYY, kişi başı GSYİH, ekonomik büyüme, işsizlik, ihracat, ithalat, dış ticaret dengesi	DYY girişlerinin işsizlik üzerinde belirgin bir etkisi yoktur. Büyüme ve DYY arasında geribildirim ilişkisi vardır. Ekonomik büyüme işsizliği önemli ölçüde azaltabilmektedir.
Inekwe (2013)	Nijerya	1990-2009, Johansen eşbütünleşme testi, Vektör hata düzeltme modeli	İmalat ve hizmetler sektöründe DYY, istihdam, ekonomik büyüme	Hizmetler sektöründe DYY ekonomik büyümeyle pozitif, istihdamla negatif ilişkilidir. İmalat sektöründe DYY ise ekonomik büyümeyle negatif, istihdamla pozitif ilişkilidir.

Tablo 3.4. DYY ve İstihdam İlişkisini Yabancı Ülkeler İçin Araştıran Çalışmalar (Devamı)

Yazar(lar)/ Yıl	Ülke(ler)	İncelenen Dönem/ Yöntem	Kullanılan Değişkenler	Sonuçlar
Matthew ve Johnson (2014)	Nijerya	1990-2010, Sıradan en küçük kareler yöntemi, Granger nedensellik testi	DYY, istihdam, ihracat, ithalat, döviz kuru, enflasyon oranı	Değişkenler arasında çift yönlü nedensellik vardır.
Brincikova ve Darmo (2014)	V4 ülkeleri	1993-2012, Panel veri analizi	Ekonomik büyüme, işsizlik oranı, DYY, istihdam, çıktı açığı	DYY girişinin istihdam üzerinde istatistiksel olarak önemli bir etkisi bulunamamıştır. DYY, ekonomik büyümeyi artırmaktadır.
Tshepo (2014)	Güney Afrika	1990-2013, Johansen eşbütünleşme testi, Granger nedensellik testi	DYY, ekonomik büyüme, istihdam	Değişkenler arasında uzun dönemli ve pozitif bir ilişki vardır.
Şahin (2016)	Bazı SADC ülkeleri	1992-2013, Panel dinamik en küçük kareler yöntemi	İşsizlik oranı, DYY, küresel ekonomik kriz etkisini gösteren kukla değişken	İstihdam ile DYY arasında negatif yönlü, anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
Petanlar, Rasekhi ve Ebrahimzahed (2016)	Seçilmiş 48 ülke	2009-2013, Panel veri analizi	DYY, turizm sektöründeki istihdam, kişi başı GSYİH, vergi oranı, küreselleşme endeksi	DYY bu ülkelerde turizm sektöründeki istihdamı negatif yönde etkilemektedir.
Bayar ve Şaşmaz (2017)	21 gelişmekte olan ülke	1994-2014, Panel veri analizi	DYY, yurtiçi yatırımlar, işsizlik	Uzun vadede, DYY işsizliği pozitif, yerli yatırımlar ise negatif etkilemektedir.
Mehmood ve Hassan (2017)	Hindistan, Pakistan, Bangladeş, Sri Lanka	1980-2010, SUR metodu	DYY, istihdam, GSYİH, enflasyon	DYY'nin istihdama etkisi; Pakistan ve Bangladeş'te negatif, Hindistan ve Sri Lanka'da pozitiftir.

Tablo 3.4. DYY ve İstihdam İlişkisini Yabancı Ülkeler İçin Araştıran Çalışmalar (Devamı)

Yazar(lar)/ Yıl	Ülke(ler)	İncelenen Dönem/ Yöntem	Kullanılan Değişkenler	Sonuçlar
Grahovac ve Softic (2017)	Batı Balkan ülkeleri	2000-2014, Çoklu doğrusal regresyon modeli	DYY, işsizlik oranı	Sadece Hırvatistan'daki DYY'nin işsizlik oranı üzerinde olumlu bir etkisi vardır. Diğer ülkelerde DYY girişleri işsizliği etkilemede yetersizdir.
Nikoloski (2017)	Makedonya	2009-2015, Panel veri analizi	İmalat sektöründe (13 alt grup) DYY stoku, istihdam, personel maliyetleri, brüt faaliyet fazlası, Makedonya ile Sırbistan arasındaki göreceli personel maliyeti	DYY ve personel maliyetleri etkileşim içinde olarak istihdamı olumlu yönde etkilemektedir.
Çolak ve Alakbarov (2017)	9 Bağımsız Devletler Topluluğu Ülkesi	1995-2013, Panel veri analizi	DYY, istihdam, GSYİH	Değişkenler arasında uzun dönemli ve pozitif bir ilişki vardır.
Bayar ve Şaşmaz (2017)	21 gelişmekte olan ülke	1994-2014, Panel veri analizi	DYY, yurtiçi yatırımlar, işsizlik	Uzun vadede, DYY işsizliği pozitif, yerli yatırımlar ise negatif etkilemektedir.
Wye (2018)	Çin'in 30 iline göre oluşturulan 7 bölge	1984-2012 (Her bölge için bu yıllar arasında farklı zaman dilimleri alınmıştır.), Panel veri analizi	DYY, istihdam, kişi başı enerji tüketimi, toplam ticaret, kişi başı GSYİH	Enerji tüketimi DYY çekerek Çin'de istihdamı artırmaktadır.

2. VERİ SETİ VE MODEL

Bu çalışmada Türkiye ekonomisinde 2006:Q1-2018:Q4 dönemi için doğrudan yabancı yatırımların, ekonomik büyüme ve istihdama etkisi araştırılmaktadır. Doğrudan yabancı yatırımlar, ekonomik büyüme ve istihdam olmak üzere üç değişkenin kullanıldığı çalışmada, değişkenlerin hepsi TCMB'nin Elektronik Veri Dağıtım Sistemi'nden (EVDS) çeyrek yıllık veriler olarak elde edilmiştir. Doğrudan yabancı

yatırımlar, stok değişken olarak Amerikan doları cinsinden elde edilip, dolar kuru yardımıyla Türk Lirası'na dönüştürülerek değişim oranı hesaplanmıştır. Ekonomik büyüme verisi, zincirlenmiş hacim harcama yöntemiyle reel GSYİH olarak elde edilmiş ve büyüme oranı hesaplanmış, istihdam verisi ise istihdam edilen kişi sayısı olarak elde edilmiş ve değişim oranı hesaplanmıştır.

Serilerden ekonomik büyüme ve istihdam Tramo/Seats, doğrudan yabancı yatırımlar ise Census X12 yöntemiyle mevsimsellikten arındırılmıştır. Tablo 3.5'te değişkenlere ait açıklamalar gösterilmektedir.

Tablo 3.5. Değişken Açıklamaları

Değişken	Sembol	Tanımlama	Kaynak
Doğrudan Yabancı Yatırımlar	DYY	Doğrudan yabancı yatırım stokunun değişim oranı	TCMB EVDS
Ekonomik Büyüme	GDP	Reel GSYİH'dan elde edilen ekonomik büyüme oranı	TCMB EVDS
İstihdam	IST	İstihdam edilen kişi sayısının değişim oranı	TCMB EVDS

Çalışmada iki ayrı model kullanılmıştır. İlk modelde ekonomik büyüme bağımlı değişkeni doğrudan yabancı yatırımlar bağımsız değişkeni ile, ikinci modelde ise istihdam bağımlı değişkeni doğrudan yabancı yatırımlar bağımsız değişkeni ile açıklanmaya çalışılmıştır. Kullanılan modeller denklem (3.1) ve denklem (3.2)'deki gibidir.

$$(Model 1) \text{GDP}_t = \alpha_0 + \alpha_1 \text{DYY}_t + u_t \quad (3.1)$$

$$(Model 2) \text{IST}_t = \alpha_0 + \alpha_1 \text{DYY}_t + u_t \quad (3.2)$$

Türkiye'de doğrudan yabancı yatırım ile ekonomik büyüme ilişkisi ve doğrudan yabancı yatırım ile istihdam ilişkisinin ayrı ayrı incelendiği bu çalışmada değişkenler arasındaki uzun ve kısa dönemli ilişkilerin araştırılmasında Gecikmesi Dağıtılmış Otoregresif Model (ARDL) kullanılmıştır. Eşbütünleşme ilişkisinin araştırılmasında kullanılan ARDL sınır testine ilişkin Kısıtlanmamış Hata Düzeltme Modeli (UECM) denklem (3.3) ve (3.4)'te sunulmuştur.

$$\Delta GDP_t = \alpha_0 + \sum_{i=1}^m \alpha_{1i} \Delta GDP_{t-i} + \sum_{i=0}^m \alpha_{2i} \Delta DYY_{t-i} + \alpha_3 GDP_{t-1} + \alpha_4 DYY_{t-1} + \varepsilon_t \quad (3.3)$$

$$\Delta IST_t = \beta_0 + \sum_{i=1}^m \beta_{1i} \Delta IST_{t-i} + \sum_{i=0}^m \beta_{2i} \Delta DYY_{t-i} + \beta_3 IST_{t-1} + \beta_4 DYY_{t-1} + \varepsilon_t \quad (3.4)$$

Çalışmada değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkinin¹ modeli ARDL yaklaşımına göre denklem (3.5) ve denklem (3.6)'da gösterilmektedir.

$$GDP_t = \sum_{i=1}^m \alpha_{1i} GDP_{t-i} + \sum_{i=0}^n \alpha_{2i} DYY_{t-i} + \mu_t \quad (3.5)$$

$$IST_t = \sum_{i=1}^m \beta_{1i} IST_{t-i} + \sum_{i=0}^n \beta_{2i} DYY_{t-i} + \mu_t \quad (3.6)$$

Değişkenler arasındaki kısa dönemli ilişki ARDL yaklaşımına dayalı hata düzeltme modeli ile denklem (3.7) ve denklem (3.8)'de gösterilmektedir.

$$\Delta GDP_t = \sum_{i=1}^m \alpha_{1i} \Delta GDP_{t-i} + \sum_{i=0}^n \alpha_{2i} \Delta DYY_{t-i} + \alpha_4 ECT_{t-1} + \mu_t \quad (3.7)$$

$$\Delta IST_t = \sum_{i=1}^m \beta_{1i} \Delta IST_{t-i} + \sum_{i=0}^n \beta_{2i} \Delta DYY_{t-i} + \alpha_4 ECT_{t-1} + \mu_t \quad (3.8)$$

Değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisi VAR (Vektör Otoregresyon) modeline dayalı Toda-Yamamoto nedensellik analizi ile araştırılmıştır. Doğrudan yabancı yatırımdan ekonomik büyümeye doğru nedenselliği gösteren model (3.9) nolu denklemde, ekonomik büyümeden doğrudan yabancı yatırıma doğru nedenselliği gösteren model ise (3.10) nolu denklemde sunulmuştur.

$$GDP_t = \alpha_0 + \sum_{i=1}^k \alpha_{1i} GDP_{t-i} + \sum_{j=k+1}^{dmax} \alpha_{2j} GDP_{t-j} + \sum_{i=1}^k \delta_{1i} DYY_{t-i} + \sum_{j=k+1}^{dmax} \delta_{2j} DYY_{t-j} + \mu_{1t} \quad (3.9)$$

¹ ARDL (p,q) Modeli için Uzun Dönem Katsayısı = $\frac{\sum_{i=0}^q \beta_{2i}}{1 - \sum_{i=1}^p \beta_{1i}}$

$$DYY_t = \beta_0 + \sum_{i=1}^k \beta_{1i} DYY_{t-i} + \sum_{j=k+1}^{dmax} \beta_{2j} DYY_{t-j} + \sum_{i=1}^k \theta_{1i} GDP_{t-i} + \sum_{j=k+1}^{dmax} \theta_{2j} GDP_{t-j} + \mu_{2t} \quad (3.10)$$

Doğrudan yabancı yatırımdan istihdama doğru nedenselliği gösteren model, denklem (3.11)'de, istihdamdan doğrudan yabancı yatırıma doğru nedenselliği gösteren model ise (3.12) nolu denklemde sunulmuştur.

$$IST_t = \alpha_0 + \sum_{i=1}^k \alpha_{1i} IST_{t-i} + \sum_{j=k+1}^{dmax} \alpha_{2j} IST_{t-j} + \sum_{i=1}^k \delta_{1i} DYY_{t-i} + \sum_{j=k+1}^{dmax} \delta_{2j} DYY_{t-j} + \mu_{1t} \quad (3.11)$$

$$DYY_t = \beta_0 + \sum_{i=1}^k \beta_{1i} DYY_{t-i} + \sum_{j=k+1}^{dmax} \beta_{2j} DYY_{t-j} + \sum_{i=1}^k \theta_{1i} IST_{t-i} + \sum_{j=k+1}^{dmax} \theta_{2j} IST_{t-j} + \mu_{2t} \quad (3.12)$$

3. EKONOMETRİK ANALİZ YÖNTEMLERİ

Bu çalışmada ilk olarak birim kök testleri ile serilerin durağan olup olmadığına bakılmış, daha sonra sırasıyla ARDL analizi ve Toda-Yamamoto nedensellik testiyle analizler yapılmıştır.

3.1 Birim Kök Testleri

Zaman serisi verileri kullanılarak gerçekleştirilen ekonometrik uygulamalarda, uygulamaya başlamadan önce serilerin durağan olup olmadıklarının test edilmesi gerekmektedir. Bir serinin durağan olmaması yani birim köke sahip olması, uygulanan analizlerde tutarlı sonuç elde edememeye sebebiyet verebilmektedir. Durağan olmayan serilerin meydana getirdiği yanlış sonuçlardan kaçınmak için bu önemlidir (Megbowon, Ngrava ve Mushunje, 2016: 181).

Durağan olan ve durağan olmayan seriler arasında farklılıklar vardır. Durağan bir seride; sabit uzun dönem ortalama etrafındaki dalgalanmalar ortalama olarak eski haline döner, varyansı zamanla değişmez ve gecikmelerin uzunluğu arttıkça otokorelasyonlar azalır. Bunların aksine, durağan olmayan bir seride; seriyi geri çevirebilecek bir uzun dönemli ortalama yoktur, varyansı zamandan bağımsızdır ve otokorelasyonlar zamanla azalmaz (Sevüktekin ve Çınar, 2017: 317). Yani, bir serinin

ortalaması, varyansı ve kovaryansı zamana bağlı olarak değişiklik göstermiyorsa o serinin durağan olduğundan söz edilmektedir.

Birim kök analizine göre (Ateş, 2006: 81-82; Bissaliyeva, 2011: 112-113);

Y_t değişkeninin bu dönemde aldığı değer bir önceki dönemdeki değerine karşılık gelen Y_{t-1} değişkeni ile olan ilişkisi şu şekilde yazılabilir:

$$Y_t = PY_{t-1} + u_t \quad (3.13)$$

Bu model, birinci dereceden otoregresif AR(1) modelidir. u_t , hata terimidir ve P katsayısı 1'e eşit bulunursa ($P=1$), birim kök sorunu var demektir. Bu durumda ilişki şu hali alır:

$$Y_t = Y_{t-1} + u_t \quad (3.14)$$

Bu durum, bir önceki dönemde değişkenin değerinin ve o dönemde maruz kaldığı şokun olduğu gibi sistemde kaldığı anlamına gelir. Burada ortaya çıkan sonuç, tüm dönemler için geçerli olduğundan, şokların kalıcı olması serinin durağan olmadığı anlamına gelir. P katsayısı birden küçük bulunursa, geçmiş dönemlerdeki şokların belli bir dönem etkisini sürdürse de, etkinin giderek azalarak yok olacağı anlaşılır.

Yukarıda bulunan (3.13) nolu denklemin sağ ve sol tarafından Y_{t-1} çıkarılarak (3.15) nolu denklemdeki ilişki elde edilir.

$$\Delta Y_t = (P-1)Y_{t-1} + u_t \quad (3.15)$$

Burada $\Delta Y_t = Y_t - Y_{t-1}$ birinci farktır. ($P-1$) de δ olacak şekilde ifade edilirse ilişki şu hali almaktadır:

$$\Delta Y_t = \delta Y_{t-1} + u_t \quad (3.16)$$

$P=1$ olduğunda $\delta=0$ olacaktır ve dolayısıyla denklem,

$$\Delta Y_t = (Y_t - Y_{t-1}) + u_t \quad (3.17)$$

halini alacaktır. Dolayısıyla Y_t değişkeni birinci farkında durağan olacaktır.

Birim kök analizleri sonucunda durağan olduğu belirlenen seriler I(0), birinci farkı alınarak durağanlaştırılan seriler I(1), ikinci farkı alınarak durağanlaştırılan seriler I(2) şeklinde ifade edilmektedir. Bu çalışmada serilere, Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF), Phillips-Perron (PP) ve Ng-Perron olmak üzere üç adet birim kök testi uygulanmıştır.

Birim kök testi için kurulan hipotezler ise şu şekildedir:

$$H_0: \delta = 0 \text{ (Seri birim köke sahiptir, durağan değildir)} \quad (3.18)$$

$$H_1: \delta < 0 \text{ (Seri birim köke sahip değildir, durağandır)} \quad (3.19)$$

3.1.1. Gecikmesi Artırılmış Dickey-Fuller (ADF) Birim Kök Testi

Dickey-Fuller testi, D.A. Dickey ve W.A.Fuller'ın 1979 yılında 'Journal of American Statistical Association' adlı dergide yayınlanan makaleleriyle duyurulmuş, serilerde birim kökün varlığının test edilmesinde kullanılan en yaygın yöntemdir. Test zamanla çeşitli alanlarda yeterli gelmediği için yardımcı yöntemler geliştirilmiştir (Çağlak, 2013: 72). Dickey-Fuller testinde, hata terimlerinin bağımsız ve dağılımlarının aynı olduğu varsayılırken, bazı durumlarda hata terimi farklı varyans şeklinde veya seri korelasyon şeklinde dağılabildiğinden Dickey-Fuller testi, Artırılmış Dickey-Fuller testi olarak geliştirilip değiştirilmiştir. (Halaç ve Kuştepelı, 2003: 91).

ADF birim kök testi için geliştirilmiş regresyon denklemleri aşağıdaki gibi yazılabilir (Sevüktekin ve Çınar, 2017: 336).

$$\Delta Y_t = \delta Y_{t-1} + \sum_{j=1}^p \delta_j \Delta Y_{t-j} + \varepsilon_t \quad (3.20)$$

$$\Delta Y_t = \mu + \delta Y_{t-1} + \sum_{j=1}^p \delta_j \Delta Y_{t-j} + \varepsilon_t \quad (3.21)$$

$$\Delta Y_t = \mu + \beta_t + \delta Y_{t-1} + \sum_{j=1}^p \delta_j \Delta Y_{t-j} + \varepsilon_t \quad (3.22)$$

ADF birim kök uygulaması için geliştirilen bu denklemlerden (3.20) nolu denklem sabit terimsiz ve trendsiz modellerde, (3.21) nolu denklem sabit terimli ve trendsiz modellerde, (3.22) nolu denklem ise sabit terimli ve trendli modellerde kullanılmaktadır. Bu denklemlerde (Δ) birinci farkı, (Y_t) t döneminde kullanılan zaman serisini, (μ) sabit terimi, (β_t) zaman trendini, (p) gecikme uzunluğunu, (ε_t) hata terimini sembolize etmektedir (Kılıç ve Torun, 2018: 26).

3.1.2. Phillips-Perron Birim Kök Testi

Dickey-Fuller testlerinde hata terimlerinin bağımsız, normal dağılımlı ve sabit varyanslı olduğu varsayılmaktadır. Ayrıca Dickey-Fuller birim kök testinde otokorelasyon sorununu ortadan kaldırmak için bağımlı değişkenin gecikme uzunlukları modele eklenmektedir. Bu da serbestlik derecesinin düşmesine sebep olmaktadır. Bu sebeple Phillips ve Perron (1988) birim kök için parametrik olmayan yeni bir test geliştirmişlerdir.

PP birim kök testinde, Dickey-Fuller birim kök testinin aksine ilave gecikme eklenmemiş, t testine parametrik olmayan bir düzeltme yapılmıştır ve bu sayede serbestlik serbestlik derecesi kaybı olmamaktadır. PP birim kök testi için denklemler şu şekildedir (Şahin, 2015: 166):

$$Y_t = \alpha_0 + \alpha_1 Y_{t-1} + \mu_t \quad (3.23)$$

$$Y_t = \alpha_0 + Y_{t-1} + \alpha_2 (t-T/2) + \mu_t \quad (3.24)$$

Burada T gözlem sayısını, μ_t hata terimlerinin dağılımını göstermektedir. Hata terimlerinin beklenen değeri sifira eşittir. Fakat burada hata terimlerinin arasında içsel bağlantının olmadığı veya homojenlik varsayımı gerekli bulunmamaktadır. PP birim kök testi test istatistikleri ADF birim kök testi test istatistiği için kullanılan kritik tablo değeri ile karşılaştırılır ve sifir hipotezleri kabul veya reddedilir (Torun, 2015: 60-61).

3.1.3. Ng-Perron Birim Kök Testi

PP birim kök testinde hata terimlerinin hacmindeki boyut dağılımı çarpıklığını düzeltmek amacıyla Ng ve Perron, M-testleri olarak geliştirilen yeni bir birim kök testi geliştirmişlerdir. Ng ve Perron (2001), ADF testinin AR polinomunun birden küçük

ama bire yakın olduğunda gücünün düşük olduğunu belirtmişlerdir. Bunun yanında hataların MA kökünün (moving average) -1'e yakın olduğu durumda oldukça yüksek dereceden gecikme uzunluğu kullanılması gerektiğini eklemişlerdir. Akaike (AIC) ve Schwartz (SIC) bilgi kriterleri bu durumda gecikme uzunluğunu olması gerekenden oldukça düşük gösterdiğinden MIC (Modified Information Criteria) bilgi kriterinin kullanılması gerektiğini göstererek PP birim kök testini ve bilgi kriterlerini modifiye etmişlerdir. Geliştirilen M-testleri (MZ_a , MZ_b , MSB), ERS birim kök testinin Z testi ile geliştirilmiş halidir (Alp, 2008: 11; Sevüktekin ve Çınar, 2017: 380).

Ng-Perron birim kök testinde kullanılan test istatistikleri aşağıdaki gibi hesaplanmaktadır (Ng ve Perron, 2001: 1521-1523):

Z_a testinin modifiye edilmiş hali olan MZ_a test istatistiği şu şekilde yazılabilir,

$$MZ_a = (T^{-1}y_T^2 - s_{AR}^2) \left(2T^{-2} \sum_{t=1}^T y_{t-1}^2 \right)^{-1} \quad (3.25)$$

Başka bir ifadeyle,

$$MZ_a = Z_a + (T/2)(\sigma-1)^2 \quad (3.26)$$

şeklinde de yazılabilir. MSB test istatistiği şu şekilde yazılır:

$$MSB = \left(T^{-2} \sum_{t=1}^T y_{t-1}^2 / s_{AR}^2 \right)^{1/2} \quad (3.27)$$

$MZ_t = MSB * MZ_a$ ilişkisi mevcut olduğundan MZ_t şu şekilde hesaplanmaktadır:

$$MZ_t = Z_t + (1/2) \left(\sum_{t=1}^T y_{t-1}^2 / s_{AR}^2 \right)^{1/2} (\sigma-1) \quad (3.28)$$

Yukarıdaki denklemlerdeki üç testte de örneklem tahmincisi s_{AR}^2 , $s_{AR}^2 = s_{ek}^2 / (1 - \hat{b}(1))^2$ dir. Ayrıca $\hat{b}(1) = \sum_{i=1}^k \hat{b}_i$, $s_{ek}^2 = T^{-1} \sum_{t=k+1}^T \hat{\varepsilon}_{tk}^2$ dir. Gösterilecek olan son test istatistiği ise MPT'dir. MPT testi, ADP-GLS testinin modifiye edilmiş durumudur ve iki şekilde ele alınır (Ng ve Perron, 2001: 1523):

İlk durum zaman serisinde yalnızca yığılma olması durumudur ve denklem şu şekilde oluşturulur:

$$MPT = \left[\bar{c}^2 T^{-2} \sum_{t=1}^T \tilde{y}_{t-1}^2 - \bar{c} T^{-1} \tilde{y}_T^2 \right] / s_{AR}^2 \quad (3.29)$$

İkinci durum ise zaman serisinde hem yığılma hem trend yer alıyorsa MPT test istatistiği şu şekilde hesaplanır:

$$MPT = \left[\bar{c}^2 T^{-2} \sum_{t=1}^T \tilde{y}_{t-1}^2 + (1 - \bar{c}) T^{-1} \tilde{y}_T^2 \right] / s_{AR}^2 \quad (3.30)$$

3.2. Eşbütünleşme Analizi: ARDL (AutoRegressive Distributed Lag) Sınır Testi Yaklaşımı

Eşbütünleşme, iki seri arasındaki uzun dönemli denge ilişkisinin test edilmesi için kullanılan bir analiz yöntemidir. Bu kavram basit bir model üzerinde aşağıdaki şekilde açıklanabilir (Göktaş, 2005: 113-115):

$$Y_t = \alpha + \beta X_t + u_t \quad (3.31)$$

Denklem (3.31)'de yer alan modelde Y_t ve X_t serileri durağan değilse, ortaya sahte regresyon sorunu çıkmaktadır. Dolayısıyla t ve F istatistiklerinin sonuçları güvenilir olmamaktadır. Bu nedenle eşbütünleşme analizinde tüm seriler aynı dereceden durağan olmalıdır.

Literatürde eşbütünleşme (koentegrasyon) analizinde en çok başvurulan yöntemlerin Engle-Granger ve Johansen-Juselius testleri olduğu görülmektedir. Bu eşbütünleşme testlerinde, tüm değişkenlerin düzeyde durağan olmaması yani $I(1)$ derecesinde durağan olmaları gerekmektedir.

Eşbütünleşme analizinde, Gecikmesi Dağıtılmış Otoregresif (AutoRegressive Distributed Lag-ARDL) Model'e dayalı sınır testi yaklaşımı, yukarıdan bahsedilen eşbütünleşme yaklaşımlarına göre birçok avantajının bulunduğu görülmektedir. Literatürde bu yaklaşımın tercih edilmesinde en önemli payı olan avantajı, değişkenlerin durağanlık seviyelerinin $I(0)$ veya $I(1)$ olmasını önemsemeden uygulanabiliyor

olmasıdır (Pesaran, Shin ve Smith, 2001: 290). Bununla birlikte, sınır testi yaklaşımında değişkenlerin ikinci dereceden durağan I(2) olmaması gerekmektedir. Bu yaklaşımın bir diğer avantajı ise analizde Kısıtlanmamış Hata Düzeltme Modeli kullanıldığı için Engle-Granger eşbütünlük testine göre daha sağlıklı istatistiksel sonuçlar sağlamasıdır. Bir diğer avantajı da, az gözlem sayısına sahip çalışmalarda Engle-Granger ve Johansen eşbütünlük testlerinden daha güvenilir sonuçlar sunmasıdır (Narayan ve Smyth, 2005: 103). Bu sebeplerle çalışmada ARDL sınır testi yaklaşımı benimsenmiştir.

ARDL sınır testi yaklaşımı temel olarak iki aşamadan oluşmaktadır. İlk aşamada eşbütünlük analiziyle değişkenler arasında uzun dönem ilişkisinin varlığı test edilir. İkinci aşamada ise, uygun gecikme modellerinin belirlenmesiyle, kısa ve uzun dönem parametreleri tahmin edilir (Şoltan, 2009: 61).

Sınır testine ilk aşama olarak UECM'nin en küçük kareler yöntemiyle tahmin edilmesi ile başlanır ve değişkenlerin birinci dönem gecikmelerinin katsayılarının topluca anlamlılığı F testi ile sınanır. Söz konusu model aşağıdaki şekilde gösterilebilir.

$$\Delta Y_t = \beta_0 + \sum_{i=1}^m \beta_{1i} \Delta Y_{t-i} + \sum_{i=0}^m \beta_{2i} \Delta X_{t-i} + \beta_3 Y_{t-1} + \beta_4 X_{t-1} + \varepsilon_t \quad (3.32)$$

Denklem (3.11)'de yer alan β_0 katsayısı sabit terimi, β_3 ve β_4 katsayıları uzun dönem katsayılarını, Δ ise değişkenlerin birinci farklarını sembolize etmektedir. Ayrıca modelde yer alan ΔY_t değişkeninin gecikmeli değerleri ile ΔX_t değişkeninin cari dönem ve gecikmeli değerleri (β_1 ve β_2 katsayıları) ise kısa dönem dinamiklerin yansıtılması için modele dahil edilmiştir (Kasman, Turgutlu ve Konyalı, 2005: 91). Ayrıca modelde m , gecikme uzunluğunu gösterir ve AIC ile SIC bilgi kriterleri ile belirlenir. AIC ve/veya SIC bilgi kriterlerini minimum yapan ve otokorelasyon sorunu içermeyen gecikme uzunluğu ile model tahmin edilir. Hesaplanan F istatistiği Pesaran, Shin ve Smith (2001)'in çalışmasındaki tablolardaki alt ve üst kriterleri ile karşılaştırılır. Değişkenler arasındaki eşbütünlüğe karar verilirken hesaplanan test istatistiği, değişkenlerin tümü I(0) ise alt kritik değeri aştığında, değişkenlerde I(1) olması durumunda ise üst kritik değeri aştığında eşbütünlük ilişkisinin varlığından söz edilebilir.

Sınır testinde temel ve alternatif hipotez aşağıdaki gibidir. Eşbütünleşme ilişkisinin varlığı için temel hipotezin reddedilmesi gerekmektedir.

$$H_0 : \beta_3 = \beta_4 = 0 \text{ (Eşbütünleşme ilişkisi yoktur.)} \quad (3.33)$$

$$H_1 : \beta_3 \neq \beta_4 \neq 0 \text{ (Eşbütünleşme ilişkisi vardır.)} \quad (3.34)$$

3.3. ARDL Modeli

Değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisi olduğu tespit edildikten sonra, değişkenler arasındaki uzun ve kısa dönemli ilişkiler ARDL modelinin tahmin edilmesi ile tespit edilir. Uzun dönemli ilişkinin kurulmasında incelenen model aşağıdaki gibidir (Keskin, 2008: 227).

$$Y_t = \beta_0 + \sum_{i=1}^m \beta_{1i} Y_{t-i} + \sum_{i=0}^n \beta_{2i} X_{t-i} + \mu_t \quad (3.35)$$

Denklemdaki m ve n, değişkenlere ilişkin uygun gecikme uzunluğunu gösterir. Buna göre tahmin edilen ARDL(m,n) modelinden uzun dönem katsayıları hesaplanır ve bu katsayıların istatistiksel olarak anlamlılığına bakılarak uzun dönem ilişkisi hakkında yorum yapılır.

Değişkenler arasındaki kısa dönemli ilişki ise ARDL modeline dayalı hata düzeltme modeli ile araştırılmaktadır. İlgili model aşağıdaki gibi yazılmaktadır.

$$\Delta Y_t = \beta_0 + \sum_{i=1}^m \beta_{1i} \Delta Y_{t-i} + \sum_{i=0}^n \beta_{2i} \Delta X_{t-i} + \alpha_4 ECT_{t-1} + \mu_t \quad (3.36)$$

Denklemda Δ , değişkenlerin birinci farkını göstermektedir. ECT_{t-1} ile ifade edilen değişken ise hata düzeltme teriminin bir gecikmeli değeridir. Hata düzeltme teriminin negatif değerli ve anlamlı bulunması önemlidir. Çünkü bu terimin katsayısı negatif ve anlamlı ise, analizde hem uzun dönemli ilişkileri destekleyecek hem de kısa dönemde meydana gelen bir dengesizliğin uzun dönemde ne kadarının düzeleceğini gösterecektir (Akel ve Gazel, 2014: 32).

3.4. Nedensellik Analizi: Toda-Yamamoto Nedensellik Testi

Nedensellik testleri, iki değişkenin birbirinin nedeni olup olmadığını, nedenselliğin söz konusu olduğu durumda ise yönünü belirlemek için kullanılmaktadır. Literatürde yer alan ekonometrik çalışmalarda birden çok nedensellik testi olduğu görülmektedir.

Literatürde nedensellik araştırmasında sıklıkla başvuru alan Granger nedensellik testi, düzeyde durağan olmayan ve aynı derecede durağanlaşan değişkenler arasındaki nedenselliğin araştırılmasında kullanılmaktadır. Çünkü durağan olmayan değişkenlerle yapılan analiz sahte regresyon durumunu beraberinde getireceği varsayılmaktadır. Ayrıca Granger nedensellik testinde, değişkenler arasındaki eşbütünlük ilişkisi de önemlidir. Eşbütünlük yoksa, bu yöntem kullanılamamaktadır (Gazel, 2017: 291; Tayyar, 2018: 101).

Toda ve Yamamoto (1995), nedensellik analizinde, değişkenlerin düzey değerlerinin de yer alabileceği gecikmesi artırılmış Wald (MWALD) sınavını önermiştir. Bu yöntem VAR modeline dayanmaktadır. Toda-Yamamoto nedensellik testinde, değişkenlerin durağan veya eşbütünlük olup olmadıkları önemli değildir. Önemli olan değişkenlerin maksimum bütünlük dereceleri (d_{max}). Toda-Yamamoto nedensellik testinde, optimum gecikme uzunluğuna (k), maksimum bütünlük derecesi (d_{max}) eklenerek ($k+d_{max}$) tahmin edilecek VAR modelinin derecesi belirlenir ve Wald sınavı yapılır (Akkaş ve Sayılğan, 2015: 575). Ayrıca VAR modelinin SUR (Seeming Unrelated Regressions) yöntemiyle tahmin edilmesi sonuçların daha etkin olmasını sağlamaktadır (İpek ve Ayvaz Kızılgöl, 2016: 429).

Toda-Yamamoto nedensellik testinde tahmin edilecek VAR modeli aşağıdaki şekilde yazılabilir (Yamak, Koçak ve Samut, 2018: 104).

$$X_t = \alpha_0 + \sum_{i=1}^k \alpha_{1i} X_{t-i} + \sum_{i=k+1}^{d_{max}} \alpha_{2i} X_{t-i} + \sum_{i=1}^k \delta_{1i} Y_{t-i} + \sum_{i=k+1}^{d_{max}} \delta_{2i} Y_{t-i} + \mu_{1t} \quad (3.37)$$

$$Y_t = \beta_0 + \sum_{i=1}^k \beta_{1i} Y_{t-i} + \sum_{i=k+1}^{d_{max}} \beta_{2i} Y_{t-i} + \sum_{i=1}^k \theta_{1i} X_{t-i} + \sum_{i=k+1}^{d_{max}} \theta_{2i} X_{t-i} + \mu_{2t} \quad (3.38)$$

Nedensellik analizi için kurulan birinci denklemdeki hipotezler şu şekildedir,

$$H_0 : \forall_i \delta_{1i} = 0 \text{ (Nedensellik yoktur.)} \quad (3.39)$$

$$H_1 : \forall_i \delta_{1i} \neq 0 \text{ (Nedensellik vardır.)} \quad (3.40)$$

H_0 hipotezinin reddedilmesi, X değişkeninden Y değişkenine doğru bir nedenselliğin varlığını işaret eder. İkinci denklem için ise hipotezler şu şekildedir,

$$H_0 : \forall_i \theta_{1i} = 0 \text{ (Nedensellik yoktur.)} \quad (3.41)$$

$$H_1 : \forall_i \theta_{1i} \neq 0 \text{ (Nedensellik vardır.)} \quad (3.42)$$

H_0 hipotezinin reddedilmesi halinde Y değişkeninden X değişkenine doğru bir nedenselliğin olduğunu gösterir.

4. EKONOMETRİK ANALİZLERDEN ELDE EDİLEN SONUÇLAR

Bu bölümde, ilk olarak ilgili değişkenlere birim kök testleri uygulanarak durağanlık düzeyleri belirlenecektir. Ardından DYY ve GDP değişkenleri arasındaki ilişkinin (Model 1) tespiti için ARDL sınır testi ve Toda-Yamamoto nedensellik testi uygulanacaktır. Daha sonra aynı analizler DYY ve IST değişkenleri arasındaki ilişkinin (Model 2) belirlenmesi için ilgili değişkenlere uygulanacaktır.

4.1. Birim Kök Testlerinden Elde Edilen Sonuçlar

ARDL sınır testi uygulamasında değişkenlerin durağanlık düzeyinin I(2) olmaması gerekmektedir. Ayrıca nedensellik analizi uygulamasında da serilerin maksimum bütünleşme dereceleri önemli olduğundan, bu şartların sağlanıp sağlanmadığını tespit etmek amacıyla analize birim kök testleri ile başlamak gerekmektedir. Çalışmada Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF), Phillips-Perron (PP) ve Ng-Perron birim kök testleri kullanılmıştır. Birim kök testlerinin sonuçları Tablo 3.6'da sunulmuştur.

Tablo 3.6. ADF, PP ve NG-Perron Birim Kök Testlerinin Sonuçları

DEĞİŞKEN	ADF	PP	NG- Perron				KARAR
			MZ_a	MZ_t	MSB	MPT	
DYY	-7.334 (0)^{c*}	-7.332 (2)^{c*}	-24.870 (2)^{c*}	-3.523 (2)^{c*}	0.142 (2)^{c*}	0.997 (2)^{c*}	I(0)
	-3.565 (%1)	-3.565 (%1)	-13.800 (%1)	-2.580 (%1)	0.174 (%1)	1.780 (%1)	
	-2.920 (%5)	-2.920 (%5)	-8.100 (%5)	-1.980 (%5)	0.233 (%5)	3.170 (%5)	
GDP	-4.074 (1)^{c*}	-6.219 (2)^{c*}	-26.194 (2)^{c*}	-3.538 (2)^{c*}	0.135 (2)^{c*}	1.197 (2)^{c*}	I(0)
	-3.568 (%1)	-3.565 (%1)	-13.800 (%1)	-2.580 (%1)	0.174 (%1)	1.780 (%1)	
	-2.921 (%5)	-2.920 (%5)	-8.100 (%5)	-1.980 (%5)	0.233 (%5)	3.170 (%5)	
IST	-2.062 (4)^c	-4.801 (5)^{c*}	-12.531 (5)^{c**}	-2.462 (5)^{c**}	0.196 (5)^{c**}	2.116 (5)^{c**}	I(0)
	-3.578 (%1)	-3.565 (%1)	-13.800 (%1)	-2.580 (%1)	0.174 (%1)	1.780 (%1)	
	-2.925 (%5)	-2.920 (%5)	-8.100 (%5)	-1.980 (%5)	0.233 (%5)	3.170 (%5)	
AIST	-8.917 (3)^{c*}						I(0)
	-3.578 (%1)						
	-2.925 (%5)						

• (.) parantez içindeki rakamlar ADF testinde AIC bilgi kriteri tarafından belirlenmiş olan gecikme uzunluklarıdır. PP ve NG-Perron testlerinde ise Bartlett Kernell tahmin yöntemi kullanılmış, bant genişliği Newey-West olarak belirlenmiştir. (c), regresyonun sabit terim içerdiğini ifade etmektedir. (*) %1 anlamlılık düzeyini, (**) %5 anlamlılık düzeyini göstermektedir.

Gerçekleştirilen birim kök testlerine göre DYY, GDP ve IST değişkenlerinin düzeyde durağan, yani I(0) olduğuna karar verilmiştir. Bu sonuçlara göre sınır testinin kullanılmasının önünde bir engel olmadığı ve nedensellik analizinde kullanılacak olan maksimum bütünleşme derecesinin 0 olarak alınacağı tespit edilmiştir.

4.2. Model 1'e Uygulanan ARDL Modeli ve Toda-Yamamoto Nedensellik Testi'nden Elde Edilen Sonuçlar

Sınır testine başlamadan önce DYY ve GDP değişkenlerinin ortak gecikme uzunluğunun (m) belirlenmesi gerekmektedir. Bunun için AIC ve SIC bilgi kriterlerinden yararlanılmış ve maksimum gecikme uzunluğu veri aralığı dikkate alınarak 10 olarak belirlenmiştir. Bu gecikme uzunluğu ile tahmin edilen UECM modellerinin otokorelasyon sorunu içerip içermediği LM testi ile incelenmiş ve hem SIC bilgi kriterini minimum yapan hem de otokorelasyon sorunu içermeyen 1 gecikme

uzunluğu, uygun gecikme uzunluğu olarak belirlenmiştir. Gecikme uzunluğunun belirlenmesine ilişkin bilgiler Tablo 3.7’de sunulmuştur.

Tablo 3.7. Sınır Testi için Uygun Gecikme Uzunluğunun Belirlenmesi

M	AIC	SIC	X ² BREUSCH- GODFREY (2)
1*	4.495813	4.725255	2.939284 (0.2300)
2	4.579124	4.887993	2.900152 (0.2346)
3	4.610977	5.000810	0.969030 (0.6160)
4	4.719283	5.191661	5.210234 (0.0739)
5	4.671182	5.227725	10.97508 (0.0041)
6	4.341730	4.984099	4.981635 (0.0828)
7	4.365636	5.095532	2.187038 (0.3350)
8	4.352156	5.171318	7.248049 (0.0267)
9	4.221742	5.131950	3.456441 (0.1776)
10	4.239552	5.242618	0.549615 (0.7597)

• **Not:** X², BREUSCH- GODFREY otokorelasyon test istatistiğidir. Parantez içindeki değerler olasılık değerleridir. (*), seçilen gecikme uzunluğunu göstermektedir.

Belirlenen 1 gecikme uzunluğu ile tahmin edilen UECM’den elde edilen sınır testi sonuçları Tablo 3.8’de aktarılmaktadır. Sınır testi uygulamasında Pesaran, Shin ve Smith (2001)’de yer alan kritik değerler dikkate alınmıştır. Bu kritik değerlere göre, hesaplanan F istatistiği (11.74) alt kritik değeri (6.84) aşmıştır ve iki değişken arasında eşbütünleşme ilişkisi olmadığını ifade eden temel hipotez %1 anlamlılık düzeyinde reddedilerek, eşbütünleşme ilişkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yani sınır testi sonuçlarına göre, doğrudan yabancı yatırım ve ekonomik büyüme arasında uzun dönemli bir ilişki mevcuttur.

Tablo 3.8. Sınır Testi Sonuçları

k	F istatistiği	KRİTİK DEĞERLER	
		%1 anlamlılık düzeyi	
		Alt Sınır	Üst Sınır
1	11.74572	6.84	7.84

• k, denklemdeki bağımsız değişken sayısıdır. Kritik değerler Pesaran (2001)’den alınmıştır.

Sınır testi ile değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisinin varlığının belirlenmesinin ardından, değişkenler arasındaki uzun ve kısa dönemli ilişkilerin incelenebilmesi için ARDL modeli kurulmuştur. Model kurulurken maksimum gecikme uzunluğu 10 olarak alınmış ve AIC bilgi kriterinden yararlanılmıştır. Uygun gecikme

uzunluğu GDP değişkeni için 6, DYY değişkeni için 8 olarak belirlenmiş ve ARDL modeli ile hesaplanan uzun dönem katsayısı Tablo 3.9’da gösterilmiştir.

Tablo 3.9. ARDL (6,8) Modelinden Elde Edilen Uzun Dönem Katsayıları

Bağımlı Değişken: GDP					
Değişkenler		Katsayı		t istatistiği	
GDP (-1)		0.049095		0.29638	
GDP (-2)		0.10706		0.70356	
GDP (-3)		0.021237		0.14327	
GDP (-4)		-0.090580		-0.60340	
GDP (-5)		0.11389		0.79552	
GDP (-6)		0.30660		2.0563**	
DYY		0.0040560		0.13939	
DYY (-1)		0.065023		2.2294**	
DYY (-2)		0.076067		2.3372**	
DYY (-3)		0.026948		0.88581	
DYY (-4)		0.048659		1.6280	
DYY (-5)		0.019446		0.68144	
DYY (-6)		0.0039074		0.14100	
DYY (-7)		-0.070163		-2.7695*	
DYY (-8)		0.046240		1.7541***	
Tanısal Denetim Sonuçları					
$R^2 = 0.59$	$\bar{R}^2 = 0.38$	$X^2_{BG} = 2.18$ (0.70)	$X^2_{NORM} =$ 0.61	$X^2_{WHITE} = 0.42$ (0.51)	$X^2_{RAMSEY} = 4.77$ (0.03)
Uzun Dönem Katsayısı					
Değişken		Katsayı		T istatistiği	
DYY		0.44689		3.9121*	

• (*) %1, (**) %5, (***) %10 anlamlılığı gösterir. X^2_{BG} , X^2_{NORM} , X^2_{WHITE} , X^2_{RAMSEY} sırasıyla otokorelasyon, normallik, değişen varyans ve model kurma hatası sınaması istatistikleridir. Parantez içindeki değerler olasılık değerleridir.

ARDL modelinden elde edilen uzun dönemli katsayı incelendiğinde, DYY değişkeninin GDP değişkeni üzerindeki uzun dönemli etkisinin %1 anlamlılık düzeyinde anlamlı ve pozitif olduğu görülmektedir. Bulgulara göre, doğrudan yabancı yatırımlardaki %1’lik bir artış, ekonomik büyümeyi %0.45 oranında artırmaktadır.

Uzun dönemli ilişkiye dair katsayının belirlenmesinin ardından, değişkenler arasındaki kısa dönemli ilişki ARDL modeline dayalı Hata Düzeltme Modeli ile araştırılmıştır. Hata Düzeltme Modeli sonuçları Tablo 3.10’da sunulmuştur.

Tablo 3.10. Hata Düzeltme Modeli Sonuçları

Bağımlı Değişken= Δ GDP		
Değişkenler	Katsayı	t istatistiği
Δ GDP (-1)	-0.45821	-1.7740***
Δ GDP (-2)	-0.35115	-1.4144
Δ GDP (-3)	-0.32991	-1.5632
Δ GDP (-4)	-0.42049	-2.2805**
Δ GDP (-5)	-0.30660	-2.0563**
Δ DYY	0.0040560	.13939
Δ DYY (-1)	-0.15110	-1.5052
Δ DYY (-2)	-0.075037	-.84692
Δ DYY (-3)	-0.048089	-.63850
Δ DYY (-4)	0.5694E-3	0.0092324
Δ DYY (-5)	0.020016	0.40103
Δ DYY (-6)	0.023923	0.58950
Δ DYY (-7)	-0.046240	-1.7541***
ECM(-1)	-0.49270	-2.0292***

• (*) %1, (**) %5, (***) %10 anlamlılığı gösterir.

Hata Düzeltme Modeli sonuçlarına göre hata düzeltme katsayısı (ECM(-1)) beklenildiği gibi negatif değerli ve istatistiksel olarak anlamlıdır. Bu sonuç, değişkenler arasındaki eşbütünleşme ilişkisini desteklemektedir. Ayrıca hata düzeltme katsayısı, kısa dönemde meydana gelen olağanüstü bir durumun bir sonraki dönemde yaklaşık %49'unun giderilebileceğini göstermektedir.

Elde edilen kısa dönem katsayılarına göre, doğrudan yabancı yatırımların, ekonomik büyüme üzerindeki etkisi %10 anlamlılık düzeyinde negatif yönlüdür. Bu durum, doğrudan yabancı yatırımlarda meydana gelecek %1'lik bir artışın, ekonomik büyümeyi %0.04 azaltacağını göstermektedir.

Değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisi Toda-Yamamoto nedensellik analiziyle incelenmiş ve serilerin maksimum gecikme uzunluğu (dmax) birim kök testi sonuçlarına göre 0 olarak belirlenmiştir. Optimum gecikme uzunluğu (k) ise AIC bilgi kriteri dikkate alınarak 4 olarak belirlenmiş ve $(k+dmax)=(4+0)=4$ 4. dereceden VAR modeli çerçevesinde nedensellik ilişkisi araştırılmıştır. VAR modeli için uygun gecikme uzunluğunun belirlenmesine ilişkin bulgular Tablo 3.11'de sunulmuştur.

Tablo 3.11. VAR Modeli İçin Uygun Gecikme Uzunluğunun Belirlenmesi

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	-248.5723	NA	521.2741	11.93201	12.01476*	11.96234
1	-242.5818	11.12521	474.3568	11.83723	12.08547	11.92822
2	-236.2094	11.22747	424.4406	11.72426	12.13799	11.87591
3	-234.7887	2.367903	481.8356	11.84708	12.42630	12.05939
4*	-223.9012	17.10885*	349.6192*	11.51911*	12.26382	11.79207*
5	-222.5333	2.019284	400.8871	11.64444	12.55465	11.97807
6	-220.9613	2.170881	457.7335	11.76006	12.83576	12.15435
7	-214.1241	8.790623	409.5514	11.62496	12.86615	12.07991
8	-209.6697	5.302922	413.9893	11.60332	13.01000	12.11892
9	-205.8633	4.168850	436.1655	11.61254	13.18472	12.18881
10	-203.5317	2.331675	499.4237	11.69198	13.42965	12.32891

• VAR Modeli test istatistiğidir. (*), seçilen gecikme uzunluğunu göstermektedir

Toda-Yamamoto nedensellik analizi için oluşturulan VAR modeli SUR (Seemingly Unrelated Regression) yöntemiyle tahmin edilmiş ve nedensellik analizi sonuçları Tablo 3.12’de sunulmuştur.

Tablo 3.12. Toda Yamamoto Nedensellik Analizi Sonuçları

Temel Hipotez	χ^2	Gecikmeli Katsayıların Toplamı	Nedensellik Yönü
DYY, GDP'nin Granger nedeni değildir.	16.90116*	0.185572	DYY ↔ BUY
GDP, DYY'nin Granger nedeni değildir.	23.60030*	-2.446233	

• (*) % 1 anlamlılığı, (↔) çift yönlü nedenselliği göstermektedir.

Toda-Yamamoto nedensellik analizi sonuçlarına göre doğrudan yabancı yatırımlar ile ekonomik büyüme arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Ayrıca doğrudan yabancı yatırımlardan ekonomik büyümeye doğru olan nedenselliğin pozitif yönlü, ekonomik büyümeden doğrudan yabancı yatırımlara doğru olan nedenselliğin ise negatif yönlü olduğuna karar verilmiştir.

4.3. Model 2'ye Uygulanan ARDL Modeli ve Toda-Yamamoto Nedensellik Testi'nden Elde Edilen Sonuçlar

DYY ve IST değişkenleri için gerçekleştirilen sınır testi için uygun gecikme uzunluğu (m) belirlenirken, maksimum gecikme uzunluğu 10 olarak alınmıştır. 10 gecikme uzunluğu ile tahmin edilen UEKM modellerinde otokorelasyon sorunu olup

olmadığı LM testi ile incelenmiş ve hem SIC bilgi kriterini minimum yapan hem de otokorelasyon sorunu içermeyen 1 gecikme uzunluğu, uygun gecikme uzunluğu olarak seçilmiştir. Uygun gecikme uzunluğunun belirlenmesine ilişkin bilgiler Tablo 3.13'te gösterilmektedir.

Tablo 3.13. Sınır Testi için Uygun Gecikme Uzunluğunun Belirlenmesi

M	AIC	SIC	X ² BREUSCH- GODFREY (2)
1*	2.744760	2.974203	1.126429 (0.5694)
2	2.836407	3.145276	3.152256 (0.2068)
3	2.869952	3.259786	12.82147 (0.0016)
4	2.665994	3.138372	3.917707 (0.1410)
5	2.684855	3.241398	3.949620 (0.1388)
6	2.747520	3.389889	1.483682 (0.4762)
7	2.711948	3.441844	0.754048 (0.6859)
8	2.827811	3.646974	0.812096 (0.6663)
9	2.891496	3.801704	0.315182 (0.8542)
10	3.004918	4.007985	1.259539 (0.5327)

• X², BREUSCH- GODFREY otokorelasyon test istatistiğidir. Parantez içindeki değerler olasılık değerleridir. (*), seçilen gecikme uzunluğunu göstermektedir.

Sınır testi uygulamasında Pesaran vd (2001)'de yer alan kritik değerler dikkate alınmıştır. Belirlenen 1 gecikme uzunluğu ile tahmin edilen UECM'den elde edilen sınır testi sonuçlarının gösterildiği Tablo 3.14'te görüldüğü üzere, hesaplanan F istatistiği (12.59) alt kritik değeri (6.84) aşmıştır ve iki değişken arasında eşbütünlük ilişkisi olmadığını ifade eden temel hipotez %1 anlamlılık düzeyinde reddedilerek, eşbütünlük ilişkisi olduğuna karar verilmiştir. Yani sınır testi sonuçlarına göre, doğrudan yabancı yatırımlar ve istihdam arasında uzun dönemli bir ilişki vardır.

Tablo 3.14. Sınır Testi Sonuçları

k	F istatistiği	KRİTİK DEĞERLER	
		%1 anlamlılık düzeyi	
		Alt Sınır	Üst Sınır
1	12.58629	6.84	7.84

• k, denklemdaki bağımsız değişken sayısıdır. Kritik değerler Pesaran (2001)'den alınmıştır.

Eşbütünlük ilişkisi belirlendikten sonra, DYY ve IST değişkenleri arasındaki uzun ve kısa dönemli ilişkinin incelenmesi için ARDL modeli kurulmuştur. Modelde AIC bilgi kriterinden yararlanılmış ve uygun gecikme uzunluğu 10 olarak alınmıştır. Uygun gecikme uzunluğu IST değişkeni için 5, DYY değişkeni için 2 olarak tespit edilmiştir. Analizden elde edilen bulgular Tablo 3.15'te aktarılmıştır.

Tablo 3.15. ARDL (5,2) Modelinden Elde Edilen Uzun Dönem Katsayıları

Bağımlı Değişken: IST					
Değişkenler		Katsayı		t istatistiği	
IST (-1)		0.38747		2.8501*	
IST (-2)		-0.10942		-0.77978	
IST (-3)		0.18812		1.3934	
IST (-4)		-0.29556		-2.1546**	
IST (-5)		0.44289		3.6109*	
DYY		0.014472		1.3291	
DYY (-1)		0.031407		2.8053*	
DYY (-2)		0.019940		1.7756***	
Tanısal Denetim Sonuçları					
$R^2 = 0.50$	$\bar{R}^2 = 0.40$	$X^2_{BG} = 7.37$ (0.12)	$X^2_{NORM} =$ 7.80	$X^2_{WHITE} = 0.00$ (0.94)	$X^2_{RAMSEY} = 0.01$ (0.91)
Uzun Dönem Katsayısı					
Değişken		Katsayı		T istatistiği	
DYY		0.17030		3.0565*	

• (*) %1, (**) %5, (***) %10 anlamlılığı gösterir. X^2_{BG} , X^2_{NORM} , X^2_{WHITE} , X^2_{RAMSEY} sırasıyla otokorelasyon, normallik, değişen varyans ve model kurma hatası sınaması istatistikleridir. Parantez içindeki değerler olasılık değerleridir.

ARDL modelinden elde edilen uzun dönemli katsayı incelendiğinde, DYY değişkeninin IST değişkeni üzerindeki uzun dönemli etkisinin anlamlı ve pozitif işaretli olduğu görülmüştür. Buna göre doğrudan yabancı yatırımlarda %1'lik bir artış, istihdamı %0.17 artırmaktadır.

Değişkenler arasındaki kısa dönemli ilişki ARDL modeline dayalı Hata Düzeltme Modeli ile incelenmiş ve analiz bulguları Tablo 3.16'da sunulmuştur. Kısa dönemli katsayılara göre doğrudan yabancı yatırımların istihdam üzerindeki etkisi %10 anlamlılık düzeyinde negatif yönlüdür. Bu duruma göre doğrudan yabancı yatırımlardaki %1'lik artış, kısa dönemde istihdamı %0.02 azaltmaktadır. Ayrıca negatif işaretli ve istatistiki olarak anlamlı olan hata düzeltme katsayısının eşbütünleşme ilişkisini desteklediği görülmektedir. Hata düzeltme katsayısı, kısa dönemde meydana gelen olağanüstü bir durumun bir sonraki dönemde yaklaşık %38'inin giderilebileceğini göstermektedir.

Tablo 3.16. Hata Düzeltme Modeli Sonuçları

Bağımlı Değişken= Δ IST		
Değişkenler	Katsayı	t istatistiği
Δ IST (-1)	-0.22603	-1.5537
Δ IST (-2)	-0.33545	-2.3562**
Δ IST (-3)	-0.14733	-1.1049
Δ IST (-4)	-0.44289	-3.6109*
Δ DYY	0.014472	1.3291
Δ DYY (-1)	-0.019940	-1.7756***
ECM(-1)	-0.38650	-2.7263*

• (*) %1, (**) %5, (***) %10 anlamlılığı gösterir.

DYY ve IST değişkenleri arasındaki nedenselliğin araştırıldığı Toda-Yamamoto nedensellik analizinden önce VAR modeli için uygun gecikme uzunluğu belirlenirken maksimum gecikme uzunluğu 10 olarak alınmış ve optimum gecikme uzunluğu (k) AIC bilgi kriteri esas alınarak 2 olarak belirlenmiştir. Serilerin maksimum gecikme uzunluğu (dmax) ise birim kök sonuçlarına göre 0 olarak belirlenmiştir. Buna göre (k+dmax=(2+0)=2) 2. Dereceden VAR modeli çerçevesinde nedensellik analizi yapılmıştır. VAR modeli için uygun gecikme uzunluğunun belirlenmesine ilişkin bilgiler Tablo 3.17’de sunulmuştur.

Tablo 3.17. VAR Modeli İçin Uygun Gecikme Uzunluğunun Belirlenmesi

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	-217.3137	NA	117.6568	10.44351	10.52625*	10.47384
1	-209.9990	13.58435	100.5245	10.28567	10.53391	10.37666
2*	-204.3785	9.902858*	93.22483*	10.20850*	10.62223	10.36015*
3	-203.2288	1.916194	107.2058	10.34423	10.92345	10.55654
4	-202.1373	1.715132	124.0232	10.48273	11.22745	10.75570
5	-196.5773	8.207617	116.4754	10.40844	11.31865	10.74207
6	-192.9066	5.069126	120.3432	10.42412	11.49982	10.81841
7	-192.3614	0.700898	145.2916	10.58864	11.82983	11.04359
8	-189.3684	3.563116	157.4507	10.63659	12.04328	11.15220
9	-187.0151	2.577467	177.7690	10.71500	12.28718	11.29127
10	-186.0195	0.995618	216.9224	10.85807	12.59574	11.49499

• VAR Modeli test istatistiğidir. (*), seçilen gecikme uzunluğunu göstermektedir

SUR yöntemiyle tahmin edilen nedensellik analizi sonuçları Tablo 3.18’de aktarılmıştır.

Tablo 3.18. Toda Yamamoto Nedensellik Analizi Sonuçları

Temel Hipotez	χ^2	Gecikmeli Katsayıların Toplamı	Nedensellik Yönü
DYY, IST'nin Granger nedeni değildir.	2.817152	0.025657	Nedensellik yoktur.
IST, DYY'nin Granger nedeni değildir.	2.559367	-3.139627	

Toda-Yamamoto nedensellik analizinden elde edilen sonuçlara göre, doğrudan yabancı yatırımlar ile istihdam arasında bir nedensellik ilişkisi mevcut değildir.

5. BULGULAR VE TARTIŞMA

Bu çalışmada, doğrudan yabancı yatırımlar değişkeni ile ekonomik büyüme ve istihdam değişkeni arasındaki ilişki ampirik olarak analiz edilerek, doğrudan yabancı yatırımların ekonomik büyüme ve istihdama olan etkisi ayrı ayrı araştırılmıştır. 2006-2018 yılları arası çeyrek dönemlik veriler kullanılarak gerçekleştirilen analizler; birim kök testleri, ARDL sınır testi ve Toda-Yamamoto nedensellik analizi yöntemleriyle yapılmıştır.

Bu çalışmanın ekonometrik analizinde doğrudan yabancı yatırımlar, stok değişken ve onun değişim oranı şeklinde kullanılmıştır. Çünkü doğrudan yabancı yatırımların, yalnızca o yılki giriş miktarının değil, tüm yılların birikimli değerinin ekonomiye genel olarak etki ettiği düşünülmektedir. Ayrıca istihdam oranının da değişim oranı hesaplanarak analize dahil edilmiştir. Çünkü çalışmada, doğrudan yabancı yatırımlardaki değişimlerin, ekonomik büyüme ve istihdamdaki değişmelere yaptığı etki, yani bu değişimlerdeki payı araştırılmak istenmiştir. Çalışma bu yönleriyle, literatüre farklı bir bakış açısı katmaktadır.

Analize başlamadan önce ilgili değişkenlerin durağanlığının sınanması için ADF, PP Ng-Perron olmak üzere üç tane birim kök testi uygulanmıştır. Birim kök testlerinin uygulanmasının neticesinde ilgili üç değişkenin de düzeyde durağan olduğuna karar verilmiştir.

Doğrudan yabancı yatırımlar ve ekonomik büyüme arasındaki eşbütünleşme ilişkisinin incelendiği sınır testi sonuçlarına göre, iki değişken arasında %1 anlamlılık düzeyinde uzun dönemli bir ilişkinin olduğu yani iki değişkenin eşbütünleşik olduğu tespit edilmiştir. Doğrudan yabancı yatırımlar ile istihdam arasındaki ilişkinin incelendiği sınır testinde de, iki değişken arasında %1 anlamlılık düzeyinde eşbütünleşme ilişkisi tespit edilmiş ve uzun dönemli bir ilişki olduğu görülmüştür.

ARDL modelinden elde edilen uzun dönemli katsayılar incelendiğinde, doğrudan yabancı yatırımlar değişkeninin, ekonomik büyüme değişkeni üzerinde %1 anlamlılık düzeyinde anlamlı ve pozitif yönlü bir etkisi olduğu görülmüştür. Elde edilen bulgulara göre doğrudan yabancı yatırımlarda gerçekleşecek olan %1'lik bir artış, ekonomik büyümeyi %0.45 oranında artırmaktadır. Değişkenler arasındaki kısa dönemli ilişkinin araştırılması için kurulan, ARDL modeline dayalı Hata Düzeltme Modeli'nden elde edilen sonuçlara göre ise, kısa dönemde doğrudan yabancı yatırımların ekonomik büyüme etkisi %10 anlamlılık düzeyinde negatif yönlüdür. Ayrıca istatistiksel olarak anlamlı, negatif değerli ve mutlak değer olarak 1'den büyük bulunan hata düzeltme terimi, kısa dönemde şok sonucu meydana gelen dengeden sapma durumlarının ortadan kalkacağı ve uzun dönem denge düzeyine tekrar ulaşacağını işaret etmektedir.

Doğrudan yabancı yatırımlar değişkeni ile istihdam değişkeni için uygulanan ARDL modelinden elde edilen uzun dönemli katsayılara göre, doğrudan yabancı yatırımların istihdam üzerindeki etkisi %1 anlamlılık düzeyinde anlamlı ve pozitif yönlüdür. Elde edilen bulgular incelendiğinde, doğrudan yabancı yatırımlar değişkenindeki %1'lik bir artışın, istihdam değişkenini %0.17 artırdığı görülmektedir. Hata Düzeltme Modeli'nden elde edilen bulgular değerlendirildiğinde ise, doğrudan yabancı yatırımların kısa dönemde ekonomik büyümeye etkisi %10 anlamlılık düzeyinde ve negatif yönlüdür. Yine istatistiksel olarak anlamlı, negatif değerli ve mutlak değer olarak 1'den büyük bulunan hata düzeltme terimi, kısa dönemde şok sonucu meydana gelen dengeden sapma durumlarının ortadan kalkacağı ve uzun dönem denge düzeyine tekrar ulaşacağını işaret etmektedir.

Değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisi Toda-Yamamoto nedensellik analiziyle araştırılmıştır. Doğrudan yabancı yatırımlar ve ekonomik büyüme için elde edilen bulgular incelendiğinde, iki değişken arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi

olduğu tespit edilmiştir. Doğrudan yabancı yatırımlardan, ekonomik büyümeye doğru %1 anlamlılık düzeyinde pozitif yönlü, ekonomik büyümeden doğrudan yabancı yatırımlara doğru ise %1 anlamlılık düzeyinde negatif yönlü nedensellik olduğu görülmüştür.

Doğrudan yabancı yatırımlar ve istihdam değişkenlerinin nedensellik analizi bulgularına göre, iki değişken arasında bir nedensellik ilişkisi olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 3.19’da doğrudan yabancı yatırımlar, ekonomik büyüme ve istihdam arasındaki ilişkide beklenen etki ve analiz sonuçlarından elde edilen bulguların özeti yer almaktadır. Buna göre, gerçekleştirilen analizlerde beklenen sonuca ulaşılmış, yalnızca “doğrudan yabancı yatırımlardan istihdama doğru pozitif yönlü nedensellik vardır” şeklinde beklenen sonuca ulaşılamamıştır.

Tablo 3.19. Analiz Bulgularından Beklenen Etki ve Ulaşılan Sonuç

Beklenen Etki	Kabul	Red
Doğrudan yabancı yatırımlar ve büyüme arasında eşbütünleşme vardır.	*	
Doğrudan yabancı yatırımlar ve istihdam arasında eşbütünleşme vardır.	*	
Doğrudan yabancı yatırımlar uzun dönemde büyümeyi pozitif etkilemektedir.	*	
Doğrudan yabancı yatırımlar uzun dönemde istihdamı pozitif etkilemektedir.	*	
Doğrudan yabancı yatırımlardan büyümeye doğru pozitif yönlü nedensellik vardır.	*	
Doğrudan yabancı yatırımlardan istihdama doğru pozitif yönlü nedensellik vardır.		*

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

- (*) Kabul ya da Red’i göstermektedir.

Çalışmanın ampirik bulgularını genel olarak değerlendirmek gerekirse, Türkiye ekonomisinde doğrudan yabancı yatırımlar uzun dönemde ekonomik büyümeyi pozitif etkilerken, nedenselliğin yönü de pozitiftir. Elde edilen bulgular, Akıncı (2010), Aydın (2015), Güler (2018), Şahin (2015), Işık (2016), Karimi ve Yusop (2009), Kornecki, Raghavan ve Welsh (2008), Ekinci (2011), Tshepo (2014), Furmoly (2015) ve Nistor (2014)’un bulgularını desteklemektedir. Ayrıca çalışma, Acar (2016), Öztürk, Vergili ve Aktan (2018), Carkovic ve Levine (2002), Osuji (2015) ve Noyan Yalman ve Koşaroğlu (2017)’nin bulgularını desteklememektedir.

Türkiye ekonomisinde doğrudan yabancı yatırımların istihdam üzerine etkisi ise uzun önemde pozitifdir fakat etkisi yetersizdir. Ayrıca değişkenler arasında nedensellik ilişkisi yoktur. Çalışmadan elde edilen bulgular, uzun dönemli sonuçlar açısından değerlendirildiğinde, Oğuz (2018), Çolak ve Alakbarov (2017), Tshepo (2014) ve Pearson, Nyonna ve Kim (2012)'in bulgularını; nedensellik analizi açısından değerlendirildiğinde Sandalcılar (2012), Üçler, Kızılkaya ve Bulut (2013), Duran (2017), Oğuz (2018), Brincikova ve Darmo (2014), Noyan Yalman ve Koşaroğlu (2017) ve Kahveci ve Terzi (2017)'nin bulgularını desteklemektedir. Matthew ve Johnson (2014) ve Göçer ve Peker (2014)'in bulgularını ise desteklememektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Küreselleşmenin hızla artmasıyla birlikte, uluslararası ticari sınırlar kalkmış ve uluslararası sermaye, avantajlı bulunduğu ekonomilere yönelmiştir. Özellikle 1990'lı yılların ortalarından itibaren doğrudan yabancı yatırımlar tüm dünyada yaygınlaşmıştır.

Geldiği ülkeye ekonomik büyüme ve gelişim, istihdam hacminde artış, uluslararası pazarlara erişim, teknoloji transferi ve ödemeler dengesine pozitif etki yaratma gibi faydaları olan doğrudan yabancı yatırımları her ülke bu olumlu etkileri sebebiyle ülkesine çekmek istemektedir. Özellikle gelişmekte olan ülkeler, tasarruf-yatırım açığı sebebiyle ihtiyaç duyduğu sermayeye doğrudan yabancı yatırımlar ile ulaşabilmektedir.

Gelişmişlik düzeyine göre ülke grupları incelendiğinde, dünya genelinde doğrudan yabancı yatırımlardan en büyük payı gelişmiş ülkeler almaktadır. Ülke olarak ele alındığında ise hem en çok yatırım yapan hem de en çok yatırım alan ülkenin ABD olduğu görülmektedir.

Türkiye'de yabancı sermayenin tarihi Osmanlı dönemine dayansa da, doğrudan yabancı yatırımlar yine küreselleşme ile artmaya başlamış ve 2000'li yıllarda hız kazanmıştır. Doğrudan yabancı yatırımların GSYİH içindeki payına bakıldığında, 2006 yılından itibaren bazı ufak oynamalar haricinde azalış eğilimine girdiği ve son üç yıldır durağan şekilde seyrettiği görülmektedir. Türkiye'nin doğrudan yabancı yatırım çekme potansiyelinin ise hem dünya içindeki hem de gelişmekte olan ülkeler içindeki payına bakıldığında oldukça yetersiz düzeyde olduğu görülmektedir.

Türkiye'ye gelen doğrudan yabancı yatırımlar il bazında değerlendirildiğinde en çok İstanbul iline gelmekte, onu Antalya ve Ankara illeri takip etmektedir. Sektörel bir değerlendirme yapıldığında ise 2006-2018 yılları arasında %60 oranında pay ile hizmetler sektörünün en çok yatırım yapılan sektör olduğu görülmüştür. Onu %39 ile sanayi sektörü ve %0.39 ile tarım sektörü takip etmektedir. Tarım sektörüne yapılan doğrudan yabancı yatırımlar oldukça azdır. Alt sektörler bazında bakıldığında ise en çok yatırım imalat sanayiine gelmektedir.

Türkiye'ye yatırım yapan bölgeler ele alındığında, en çok yatırım yapan bölge Avrupa'dır. 2018 verileri ele alındığında Türkiye'ye gelen yabancı yatırımların %65'i

Avrupa, %27'si Asya ve %7'sini Amerika gerçekleştirmektedir. Ülke bazında bakıldığında ise 2018 yılında ilk üçte sırasıyla Hollanda, Azerbaycan ve İtalya yer almaktadır.

Çalışmada ayrıca Türkiye'nin yurtdışına gerçekleştirdiği yatırımlar da incelenmiştir. Buna göre 2018 yılında Türkiye'ye yurtdışına 4 milyar dolar doğrudan yabancı yatırım gerçekleştirmiştir. Türkiye 2016 yılına kadar en çok sanayi sektörüne yatırım yapmış, 2016 yılının ardından sanayi sektörünün yerini hizmetler sektörü almıştır. Ayrıca Türkiye, en çok Avrupa'ya yatırım gerçekleştirmiştir.

Doğrudan yabancı yatırımların, ekonomik büyüme ve istihdama etkisinde beklenen durum, pozitif yönde olmasıdır. Çalışmada Türkiye için gerçekleştirilen analizlerde, ekonomik büyümeye etkisinin, uzun dönemde pozitif yönde olduğu görülmektedir. Yani doğrudan yabancı yatırımlar arttıkça, ekonomik büyüme de artmaktadır. İstihdama olan katkısının da, uzun dönemde pozitif olduğu görülmektedir. Yani, doğrudan yabancı yatırımlar arttıkça istihdam da artmaktadır. Fakat doğrudan yabancı yatırımların istihdamı artırıcı etkisi, ekonomik büyümeyi artırıcı etkisi ile kıyaslandığında yetersiz kalmaktadır.

Doğrudan yabancı yatırımların ekonomik büyüme ve istihdama olan pozitif katkısının ilerleyen dönemlerde de devam etmesi ve artması için yabancı yatırımları teşvik edici düzenlemelerin getirilmesinin yanında ve ekonomik ve siyasal istikrarın sağlanması gerektiği düşünülmektedir. Ayrıca bu noktada, gelen doğrudan yabancı yatırımın türü önemlidir. Zaten var olan sermayeyi satın alma ya da birleşme şeklinde gelen doğrudan yabancı yatırımların hem ekonomik büyümeyi hem de istihdamı olumlu etkilemesinin, sermaye stokunda bir artış yaratmaması sebebiyle, beklenen bir durum olmadığı düşünülmektedir. Bu nedenle gelen yatırımların yeşil alan yatırımları şeklinde gelmesi, yani sıfırdan bir fabrika ya da tesis kurulması şeklinde gerçekleşmesi önemli bir husustur. Yatırımın üretim yaratması açısından da, sanayi sektörüne gerçekleşen yatırımların artırılmasının daha faydalı olacağı düşünülmektedir.

Gerçekleştirilen nedensellik analizinden edinilen sonuca göre, doğrudan yabancı yatırımların istihdamı etkilememesinin nedeninin, makroekonomik değişkenlere kısa dönemde hemen etki göstermemesi olduğu düşünülmektedir. Doğrudan yabancı

yatırımların, istihdam yaratılabilecek sektörlere yönlendirilmesi, istihdama olan katkısını artırmak için yerinde olacaktır. Ayrıca Türkiye'nin kendi içinde istihdamı artırıcı yönde stratejiler geliştirmesi yararına olacaktır. Bu doğrultuda işsizliği azaltmaya yönelik yurtiçi yatırımlar artırılabilir ya da ülkeye yatırımda bulunacak olan yabancı şirketlerden istihdamı korumaya ve arttırmaya yönelik tedbirlerin alınması istenebilir. Ayrıca ülkeye doğrudan yabancı yatırımlar aracılığıyla gelen teknoloji ve yönetsel beceriyi içselleştirebilecek işgücünün oluşmasını sağlayabilmek için eğitim sistemini de iyileştirmeye yönelik düzenlemelerin yapılmasının faydalı olacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- ACAR, M. (2016) “Doğrudan Yabancı Sermayenin Ekonomik Büyümeye Etkisi: Türkiye Örneği”, **Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt 13, Sayı 3, ss. 92-105.
- ADAÇAY, F. R.; H. ISLATİNCE (2013) **İktisadi Düşünceler Tarihi**, Bursa, Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- AGUN, B. H. (2008) “Çevre Sorunlarına Yönelik Vergisel Düzenlemeler ve Doğrudan Yabancı Yatırımlar”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, **Marmara Üniversitesi, S.B.E.** İstanbul.
- AKEL, V.; S. GAZEL (2014) “Döviz Kurları ile BİST Sanayi Endeksi Arasındaki Eşbütünleşme İlişkisi: Bir ARDL Sınır Testi Yaklaşımı”, **Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Sayı 44, ss. 23-41.
- AKINCI, M. (2010) “Türkiye’de Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Ekonomik Büyümeye Etkisi (1980-2008)”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Atatürk Üniversitesi, S.B.E.** Erzurum.
- AKKAŞ, M. E.; G. SAYILGAN (2015) “Housing Prices and Mortgage Interest Rate: Toda-Yamamoto Causality Test”, **Journal of Economics, Finance and Accounting**, Volume 2, Issue 4, ss. 572-583.
- AKSAÇ, E. (2016) **İktisat Ders Notları**, Ankara, 657 Yayınevi.
- AKTAR, İ.; N. DEMİRCİ, L. ÖZTÜRK (2009) “Can Unemployment be Cured by Economic Growth and Foreign Direct Investment?”, **Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, Cilt 9, Sayı 17, ss. 452-467.
- ALP, E. A. (2008) “Türkiye’de Reel Ücretlerin TAR Modeli ile Analizi ve Birim Kök Sınaması”, Tartışma Metni, **Türkiye Ekonomi Kurumu**, Sayı 2008/10, Ankara.
- ALPER, A. E.; G. ORANSAY (2015) “Doğrudan Yabancı Yatırımların Belirleyicileri Üzerine Bir Analiz: Üst Orta Gelir Ülkeleri Grubu ile OECD Karşılaştırması”, **4. Anadolu International Conference in Economics**, 10-12 Haziran, Eskişehir, “Çevrimiçi” <https://www.researchgate.net/publication/289523195> Erişim Tarihi 18/02/2018.
- ALTOMONTE, C.; E. PENNING (2003) “Oligopolistic Reaction to Foreign Direct Investment in Discrete Choice Panel Data Models”, “Çevrimiçi” <https://pdfs.semanticscholar.org/fa88/8f176bad615e2d29ccc4a2d94c8a81fe93da.pdf> Erişim Tarihi: 12/11/2018.
- ARAS, O. (2012) “Doğrudan Yabancı Yatırımlar Ekonomik Büyüme İlişkisi”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Cumhuriyet Üniversitesi, S.B.E.** Sivas.

- ATAMTÜRK, B (2007) “Büyüme Teorileri ve IMF Politikaları”, **Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt 22, Sayı 1, ss. 89-103.
- ATEŞ, M. (2006) “Doğrudan Yabancı Yatırımların İstihdam Üzerindeki Olası Etkileri: Türkiye Örneği, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Zonguldak Karaelmas Üniversitesi, S.B.E.** Zonguldak.
- AYANWALE, A. B. (2007) “FDI and Economic Growth: Evidence from Nigeria”, **African Economic Research Consortium**, Issue 165, “Çevrimiçi” <https://opendocs.ids.ac.uk/opendocs/ds2/stream/?#/documents/8892/page/1> Erişim Tarihi 12/11/2018.
- AYAYDIN, H. (2010) “Doğrudan Yabancı Yatırımlar ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: Türkiye Örneği”, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 26, ss. 1-13.
- AYAZ, S. (2018) “Gelişmekte Olan Ülkelerde Doğrudan Yabancı Yatırımların Belirleyicileri”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Atatürk Üniversitesi, S.B.E.** Erzurum.
- AYDEMİR, C.; İ. ARSLAN, F. UNCU (2012) “Doğrudan Yabancı Yatırımların Dünya’daki ve Türkiye’deki Gelişimi”, **Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı 23, ss. 69-104.
- AYDIN, N. (2018) “Dışa Yabancı Doğrudan Yatırımlar ve Ekonomik Büyüme: Panel Nedensellik Analizi”, **Sakarya İktisat Dergisi**, Cilt 7, Sayı 4, ss. 37-56.
- AYDIN, R. (2015) “Doğrudan Yabancı Yatırımlar ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Karadeniz Teknik Üniversitesi, S.B.E.** Trabzon.
- AYDINTAN, B. (2003) “Dışa Açılma Yolunda Stratejik Ortaklıklar ve Türk Şirketleri Açısından Önemi”, **Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt 5, Sayı 2, ss. 135-152.
- AYTEMİZ, S. (2009) “Küreselleşme Koşullarında Dünya Ekonomisinde Doğrudan Yabancı Yatırımlara Genel Bir Bakış”, **Toplum ve Demokrasi**, Cilt 3, Sayı 6-7, ss. 189-202.
- AZAM, M.; Y. İBRAHİM; B. BAKHTYAR (2014) “Foreign Direct Investment and Economic Growth in Asia”, **Actual Problems of Economics**, Volume 11, Issue 161, ss. 58-67.
- BALCERZAK, A. P.; M. ŻUREK (2011) “Foreign Direct Investment and Unemployment: VAR Analysis for Poland in the Years 1995-2009”, **European Research Studies**, Volume 14, Issue 1, ss. 3-14.

- BALTAN, A. Y. (2017) “Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları ve İstihdam İlişkisi”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Süleyman Demirel Üniversitesi, S.B.E.** Isparta.
- BATMAZ, N.; S. TEKELİ (2009) **Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkileri: Polonya, Çek Cumhuriyeti, Macaristan ve Türkiye Örneği (1996-2006)**, Bursa, Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- BAYAR, Y.; M Ü. ŞAŞMAZ (2017) “Impact of Foreign Direct Investments on Unemployment in Emerging Market Economies: A Co-integration Analysis”, **International Journal of Business and Economic Sciences Applied Research**, Volume 10, Issue 3, ss. 90-96.
- BAYRAKTAR, F. (2003) “Dünyada ve Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları” **Türkiye Kalkınma Bankası Araştırma Müdürlüğü**, Ankara.
- BİSSALİYEVA, G. (2011) “Kazakistan’da Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Büyüme ve İstihdam Üzerine Etkisi”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **İstanbul Üniversitesi, S.B.E.** İstanbul.
- BOSTAN, A.; S. ÜRÜT KELLEÇİ, A. YILMAZ (2016) “Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Avrasya Ekonomileri Örneği”, **7th International Congress on Entrepreneurship**, Bishkek, Kırgızistan, 12-14 Mayıs, ss. 638-653.
- BRINCIKOVA, Z.; L. DARMO (2014) “The Impact of FDI Inflow on Employment in V4 Countries”, **European Scientific Journal**, Volume 1, ss. 245-252.
- BÜLBÜL, O. G.; F. EMİRMAHMUTOĞLU (2010) “Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının İstihdam Etkisi: Türk Bankacılık Sektörü Örneği”, **Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt 12, Sayı 1, ss. 205-238.
- CANDEMİR, A. (2009) “Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarını Etkileyen Faktörler”, **Ege Akademik Bakış**, Cilt 9, Sayı 2, ss. 659-675.
- CARKOVIC, M.; R. LEVINE (2002) “Does Foreign Direct Investment Accelerate Economic Growth?”, “Çevrimiçi” <http://siteresources.worldbank.org/INTFR> Erişim Tarihi 30/10/2017.
- CHABE, L. (2015) “The Impact of Foreign Direct Investment on the Economic Growth of Cameroon”, Master Thesis, **Eastern Mediterranean University, Institute of Graduate Studies and Research**, Gazimağusa, North Cyprus.
- ÇAĞLAK, E. (2013) “Türkiye’de Finansal Krizlerin Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Dış Ticaret ve Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Gaziosmanpaşa Üniversitesi, S.B.E.** Tokat.

- ÇOLAK, O.; N. ALAKBAROV (2017) “Does Foreign Direct Investments Contribute to Employment? Empirical Approach for the Commonwealth of Independent States”, **Bilig**, Issue 83, ss. 147-169.
- DALGIÇ, B.; B. FAZLIOĞLU, P. VAROL İYİDOĞAN (2016) “Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kadın İstihdamını Artırır mı? Türkiye’de Hizmetler Sektörüne Yakından Bakış”, **Munich Personal RePEc Archive**, Paper No 70790, ss. 1-28.
- DIKOVA, D.; A. van WITTELOOSTUIJN (2007) “Foreign Direct Investment Mode Choice: Entry and Establishment Modes in Transition Economies”, **Journal of International Business Studies**, Volume 38, Issue 6, ss. 1013-1033.
- DİNLER, Z. (2003) **İktisada Giriş**, 9.bs., Bursa, Ekin Basım Yayın.
- DUCE, M. (2003) “Definitions of Foreign Direct Investment (FDI): A Methodological Note”, “Çevrimiçi” <https://www.bis.org/publ/cgfs22bde3.pdf> Erişim Tarihi 19/02/2019.
- DUNNING, J. H. (1994) “Re-Evaluating the Benefits of Foreign Direct Investment”, **UNCTAD Transnational Corporations**, Volume 3, Issue 1, ss. 23-51.
- DUNNING, J. H. (2000) “The Eclectic Paradigm As an Envelope for Economic and Business Theories of MNE Activity, **International Business Review**, Volume 9, ss. 163-190.
- DURAN, H. E. (2017) “Doğrudan Yabancı Yatırımlar İstihdam Yaratıyor mu? Türkiye Örneği”, **Ekonomik Yaklaşım**, Cilt 28, Sayı 103, ss. 1-22.
- DUTTA, B. (2009) **Entrepreneurship Management: Text and Cases**, New Delhi, Excel Books, “Çevrimiçi” <https://books.google.com.tr/books> Erişim Tarihi 20/02/2019.
- EKİNCİ, A. (2011) “Doğrudan Yabancı Yatırımların Ekonomik Büyüme ve İstihdama Etkisi: Türkiye Uygulaması (1980-2010)”, **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi**, Cilt 6, Sayı 2, ss. 71-96.
- Ekonomi Bakanlığı (2013) **Uluslararası Doğrudan Yatırımlar 2012 Yılı Raporu**, Teşvik Uygulama ve Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü.
- Ekonomi Bakanlığı (2016) **Uluslararası Doğrudan Yatırımlar 2015 Yılı Raporu**, Teşvik Uygulama ve Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü.
- Ekonomi Bakanlığı (2018) **Yurtdışı Yatırım Anketi**, Ankara, Serbest Bölgeler, Yurtdışı Yatırım ve Hizmetler Genel Müdürlüğü.
- EMMANUEL, O. N. B. (2014) “Foreign Direct Investment and Economic Growth: The Experience of CEMAC Countries”, **Journal of Finance and Economics**, Volume 2, Issue 1, ss. 1-14.

- ENAYAT, W. (2017) “Doğrudan Yabancı Yatırımlar ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: Hindistan Örneği”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Erciyes Üniversitesi, S.B.E.** Kayseri.
- ERÇAKAR, M. E.; H. GÜVENOĞLU (2018) “Doğrudan Yabancı Yatırımların İşsizlik Üzerine Etkisi: Türkiye Uygulaması (1980-2016)”, **Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 6, Sayı ICEESS’18, ss. 349-356.
- ERDİLEK, A. (2006) “Türkiye’nin Osmanlı’dan Günümüze Kadar Uzanan Doğrudan Yabancı Yatırım Ortamına ve Politikalarına Tarihsel Bir Bakış”, **Muhasebe ve Finansman Dergisi**, Sayı 30, ss. 16-35.
- ERGÜL, N. (2004) “Ülkemizde Doğrudan Yabancı Yatırımların Durumu”, **Vergi Dünyası**, Sayı 270, ss. 147-153.
- ERİM, N. (2007) **İktisadi Düşünce Tarihi**, Ankara, Palme Yayıncılık.
- FELEK, Ş.; N. YAYLA, A. ÇAĞLAR (2018) “Türkiye’de AB Doğrudan Yatırımları, Finansal Gelişme ve Ekonomik Büyüme İlişkisine ARDL Yaklaşımı”, **UIİİD-IJEAS**, Sayı 20, ss. 63-82.
- FRIEDMAN, M. (1987) “Quantity Theory of Money”, **The New Palgrave: A Dictionary of Economics**, Der: John Eatwell, Murray Milgate, Peter Newman, ss. 3-20, “Çevrimiçi” <https://miltonfriedman.hoover.org> Erişim Tarihi 19/02/2019.
- FURMOLY, H. (2015) “Doğrudan Yabancı Yatırımların Ekonomik Büyümeye Etkileri: Hindistan Ekonomisi Üzerine Ampirik Bir İnceleme”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Ankara Üniversitesi, S.B.E.** Ankara.
- GAZEL, S. (2017) “BİST Sınai Endeksi ile Çeşitli Metaller Arasındaki İlişki: Toda-Yamamoto Nedensellik Testi”, **Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Sayı 52, ss. 287-299.
- GENÇ, M. C.; Y. ATASOY (2010) “Ar&Ge Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Panel Veri Analizi”, **Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi**, Cilt 5, Sayı 2, ss. 27-34.
- GLOBERMAN, S.; D. SHAPIRO (2003) “Governance Infrastructure and US Foreign Direct Investment”, **Journal of International Business Studies**, Volume 34, Issue 1, ss. 19-39.
- GÖÇER, İ. (2013) “Yabancı Doğrudan Yatırımların Verimlilik ve Makroekonomik Etkileri: Türkiye, Çin ve Hindistan Örneği”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, **Adnan Menderes Üniversitesi, S.B.E.** Aydın.
- GÖÇER, İ.; O. PEKER (2014) “Yabancı Doğrudan Yatırımların İstihdam Üzerindeki Etkisi: Türkiye, Çin ve Hindistan Örneğinde Çoklu Yapısal Kırılmalı Eşbütünleşme Analizi”, **Yönetim ve Ekonomi**, Cilt 21, Sayı 1, ss. 107-123.

- GÖKTAŞ, Ö. (2005) **Teorik ve Uygulamalı Zaman Serileri Analizi**, İstanbul, Beşir Kitabevi.
- GRAHOVAC, D.; S. SOFTIC (2017) “Impact of the FDI on Unemployment Rate in Countries of West Balkan”, **Review of Innovation and Competitiveness**, Volume 3, Issue 2, ss. 65-82.
- GÜLER, A. (2018) “Beşeri Sermaye, Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Dış Ticaretin Milli Gelir Üzerine Etkisi: Türkiye İçin ARDL Sınır Testi Uygulaması”, **UIİİD-IJEAS**, Prof. Dr. Harun Terzi Özel Sayısı, ss. 347-360.
- HALAÇ, U.; Y. KUŞTEPELİ (2003) “Türkiye’de Para Dolanım Hızının İstikrarı: 1987-2001”, **Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt 5, Sayı 1, ss. 85-102.
- HİSARCIKLILAR, M.; D. GÜLTEKİN-KARAKAŞ, A. A. AŞICI (2014) “Can FDI Be a Panacea for Unemployment: The Turkish Case”, “Çevrimiçi” <http://www.esam.itu.edu.tr/NottinghamWorkshopPapers/Hisarciklilar-Karakas-Asici-NW.pdf> Erişim Tarihi 17/02/2018.
- INEKWE, J. N. (2013) “FDI, Employment and Economic Growth in Nigeria”, **African Development Review**, Volume 25, Issue 4, ss. 421-433.
- IŞIK, C. (2016) “Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Sınır Testi Yaklaşımıyla Türkiye Örneği”, **IUJEAS**, Cilt 1, Sayı 1, ss. 1-12.
- İPEK, E.; Ö. AYVAZ KIZILGÖL (2016) “Türkiye Ekonomisinde Üçüz Açık”, **Ege Akademik Bakış**, Cilt 16, Sayı 3, ss. 425-442.
- İSPIROĞLU, F. (2018) “Yükselen Piyasa Ekonomilerinde Ticari Dışa Açıklığın Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Ekonometrik Bir Uygulama”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, **Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, S.B.E.** Kahramanmaraş.
- KAHVECİ, Ş. (2016) “Türkiye’de Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Ekonomik Büyüme İlişkisi (1984-2013)”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Karadeniz Teknik Üniversitesi, S.B.E.** Trabzon.
- KAHVECİ, Ş.; H. TERZİ (2017) “Türkiye’de Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkilerin Nedensellik Analizleri ile Testi”, **Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Sayı 49, ss. 135-154.
- KARAGÖZ, K. (2007) “Bir Sosyal Politika Aracı Olarak Doğrudan Yabancı Yatırımların İstihdama Etkisi”, **Sosyoloji Konferansları**, Cilt 0, Sayı 36, ss. 99-106.

- KARIMI, M. S.; Z. YUSOP (2009) "FDI and Economic Growth in Malaysia", **Munich Personal RePEc Archive**, Paper No 14999.
- KARLUK, R. (2001) "Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ekonomik Büyümeye Katkısı", Ekonomik İstikrar, Büyüme ve Yabancı Sermaye, **TCMB**, Ankara, "Çevrimiçi" <http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB> Erişim Tarihi 30/11/2018.
- KASMAN, A.; E. TURGUTLU, G. KONYALI (2005) "Cari Açık Büyümenin mi Aşırı Değerli TL'nin mi Sonucudur?", **İktisat, İşletme ve Finans Dergisi**, Cilt 20, Sayı 233, ss. 88-98.
- KAYA KANLI, N. (2015) "Doğrudan Yabancı Yatırımların Belirleyicileri ve Ekonomik Etkileri: Gelişmekte Olan Ülkeler ve Türkiye Açısından Bir Değerlendirme", Yayınlanmamış Doktora Tezi, **Ege Üniversitesi, S.B.E.** İzmir.
- KAYAN, A. (2006) "Doğrudan Yabancı Yatırımın Belirleyicilerinden Biri Olarak Yerli Ortağın Etkinliği", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Sakarya Üniversitesi, S.B.E.** Sakarya.
- KESKİN BENLİ, Y.; E. YENİSU (2017) "Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ekonomik Büyümeye Etkisi: Türkiye İçin Eşbütünlük ve Nedensellik Analizi", **Gazi İktisat ve İşletme Dergisi**, Cilt 3, Sayı 2, ss. 49-71.
- KESKİN, N. (2008) "Finansal Serbestleşme Sürecinde Uluslararası Sermaye Hareketleri ve Makroekonomik Etkileri: Türkiye Örneği", Yayınlanmamış Doktora Tezi, **Dokuz Eylül Üniversitesi, S.B.E.** İzmir.
- KEYNES, J. M. (2010) **Genel Teori: İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi**, Çeviren: Uğur Selçuk Akalın, 2.bs., İstanbul, Kalkedon Yayınları.
- KILIÇ GÖRMEZÖZ, K. (2007) "Türkiye'de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının İstihdam Üzerine Etkileri", Uzmanlık Tezi, **Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı**, Ankara.
- KILIÇ, F.; M. TORUN (2018) "Bireysel Kredilerin Enflasyon Üzerindeki Etkisi: Türkiye Örneği", **Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi**, Cilt 16, Sayı 1, ss. 18-40.
- KNICKERBOCKER, F. T. (1973) **Oligopolistic Reaction and the Multinational Enterprise**, Cambridge, MA, Harvard University Press.
- KOÇTÜRK, O.; M. EKER (2012) "Dünyada ve Türkiye'de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Çok Uluslu Şirketlerin Gelişimi", **Tarım Ekonomisi Dergisi**, Cilt 18, Sayı 1, ss. 35-42.

- KOMIYA, R.; R. WAKASUGI (1991) "Japan's Foreign Direct Investment", **The Annals of the American Academy of Political and Social Science**, Volume 513, ss. 48-61.
- KORNECKI, L.; V. RAGHAVAN, D. H. B. WELSH (2008) "Foreign Direct Investment Stimulates Economic Growth: An Empirical Evidence from Central and Eastern Europe", **USASBE**, ss. 94-103.
- KÖMÜRCÜLER, E. (2008) "Türkiye'de İstihdam Üzerindeki Vergi ve Benzeri Mali Yükümlülüklerin İstihdam Üzerindeki Etkileri: Avrupa Birliği ile Bir Karşılaştırma", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Celal Bayar Üniversitesi, S.B.E.** Manisa.
- KURTARAN, A. (2007) "Doğrudan Yabancı Yatırım Kararları ve Belirleyicileri", **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt 10, Sayı 2, ss. 367-382.
- KUZUCU, S. (2018) "Do Foreign Direct Investment and Portfolio Investment Stimulate Economic Growth? Evidence from Developing Countries", **JEFA**, Volume 5, Issue 4, ss. 331-338.
- KÜÇÜKKALAY, A. M. (2011) **İktisadi Düşünce Tarihi**, İstanbul, Beta Basım Yayım Dağıtım.
- LEITAO, C.; S. RASEKHI (2013) "The Impact of Foreign Direct Investment on Economic Growth: The Portuguese Experience", **Theoretical and Applied Economics**, Volume 20, Issue 1 (578), ss. 51-62.
- LIM, E. G. (2001) "Determinants of, and the Relation Between, Foreign Direct Investment and Growth: A Summary of the Recent Literature", **IMF Working Paper**, No 01/175, pp. 1-27.
- MASSOUD, N. (2008) "Assessing the Employment Effect of FDI Inflows to Egypt: Does the Mode of Entry Matter?", **International Conference on "The Unemployment Crisis in the Arab Countries"**, Cairo, Egypt, 17-18 March.
- MATTHEW, O. H.; A. A. JOHNSON (2014) "Impact of Foreign Direct Investment on Employment Generation in Nigeria: A Statistical Investigation", **IOSR Journal of Business and Management**, Volume 16, Issue 3, ss. 44-56.
- MEGBOWON, E. T.; S. NGARAVA, A. MUSHUNJE (2016) "Foreign Direct Investment Inflow, Capital Formation and Employment in South Africa: A Time Series Analysis", **International Journal of Economics and Finance Studies**, Volume 8, Issue 2, ss. 175-189.
- MEHMOOD, K. A.; S. HASSAN (2017) "Neglected Heteroscedasticity on Foreign Direct Investment Outcomes and Employment Labor Force in South Asia", **Pakistan Journal of Commerce and Social Sciences**, Volume 11, Issue 2, ss. 542-558.

- MEYER, K. E.; S. ESTRIN (2001) "Brownfield Entry in Emerging Markets", **Journal of International Business Studies**, Volume 32, Issue 3, ss. 575-584.
- MUCUK, M. (2011) **Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları: Teori ve Türkiye Uygulaması**, Konya, Çizgi Kitabevi.
- MUTLU, M. (2011) "Gelişmekte Olan Ülkelerdeki Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Ülke Ekonomisine Katkıları ve Türkiye Örneği", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Eskişehir Anadolu Üniversitesi, S.B.E.** Eskişehir.
- NARAYAN, P.K. ve R. SMYTH (2005). "Trade Liberalization and Economic Growth in Fiji: An Empirical Assesment Using the ARDL Approach", **Journal of the Asia Pacific Economy**, Volume 10, Issue 1, ss. 96-115.
- NG, S.; P. PERRON (2001) "Lag Length Selection and the Construction of Unit Root Tests with Good Size and Power", **Econometrica**, Volume 69, Issue 6, ss. 1519-1554.
- NIKOLOSKI, D. (2017) "The Impact of Foreign Direct Investments on Employment: The Case of the Macedonian Manufacturing Sector", **Eastern Journal of European Studies**, Volume 8, Issue 2, ss. 147-165.
- NISTOR, P. (2014) "FDI and Economic Growth, the Case of Romania", **Procedia Economics and Finance**, Volume 15, ss. 577-582.
- NOYAN YALMAN, İ.; Ş. M. KOŞAROĞLU (2017) "Doğrudan Yabancı Yatırımların Ekonomik Büyüme ve İşsizlik Üzerindeki Etkisi", **Uluslararası Ekonomi, İşletme ve Politika Dergisi**, Cilt 1, Sayı 2, ss. 191-205.
- OECD (2008) **OECD Benchmark Definition of Foreign Direct Investment: Fourth Edition**, "Çevrimiçi" <https://www.oecd.org/daf/inv/> Erişim Tarihi 13/02/2018.
- OĞUZ, A. (2018) "Makro Ekonomi Açısından Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve İstihdam", **İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi**, Cilt 7, Sayı 2, ss. 671-683.
- OKUYAN, H. A.; E. ERBAYKAL (2008) "Gelişmekte Olan Ülkelerde Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Ekonomik Büyüme İlişkisi", **Ekonomik Yaklaşım**, Cilt 19, Sayı 67, ss. 47-58.
- OSUJI, E. A. (2015) "Foreign Direct Investment and Economic Growth in Nigeria: Evidence from Autoregressive Distributed Lag (ARDL) Models", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Çankaya Üniversitesi, S.B.E.** Ankara.
- ÖZCAN, B.; A. ARI (2010) "Doğrudan Yabancı Yatırımların Belirleyicileri Üzerine Bir Analiz: OECD Örneği", **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi**, Sayı 12, ss. 65-88.

- ÖZPINAR, Ş.; Ö. DEMİR, S. KESKİN (2011) “Türkiye’de İstihdamın Yapısının Değerlendirilmesi (2000-2010)”, **Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi**, Cilt 3, Sayı 2, ss. 133-142.
- ÖZTÜRK, A. C. (2019) “Orta Gelir Tuzağına Doğrudan Yabancı Yatırımların Etkisi, Türkiye Değerlendirmesi”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, **Maltepe Üniversitesi, S.B.E.** İstanbul.
- ÖZTÜRK, M. B.; G. VERGİLİ, C. AKTAN (2018) “Türkiye’de Doğrudan Yabancı Yatırımlar ile Ekonomik Büyüme İlişkisi: Eşbütünleşme ve Nedensellik Analizi”, **Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi**, Özel Sayı, ss. 132-147.
- ÖZTÜRK, M. B.; K. DEMİRGÜNEŞ, O. GÖZBAŞI (2012) “Gelişmekte Olan Ülkelerde Uluslararası Doğrudan Yatırımlar ve Ekonomik Büyüme Etkileşimi: Panel Eşbütünleşme ve Nedensellik Analizi”, **Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt 14, Sayı 2, ss. 1-16.
- PEARSON, D.; D. NYONNA, K. J. KİM (2012) “The Relationship Between Economic Freedom, State Growth and Foreign Direct Investment in US States”, **International Journal of Economics and Finance**, Volume 4, Issue 10, ss. 140-146.
- PESARAN, M. H.; Y. SHIN, R. J. SMITH (2001) “Bounds Testing Approaches to the Analysis of Level Relationships”, **Journal of Applied Econometrics**, Volume 16, ss. 289-326.
- PETANLAR, S. K.; S. RASEKHI, S. EBRAHİMZAHER (2016) “The Effect of Foreign Direct Investment on Employment in Tourism Industry: A Case Study of Selected Countries”, **International Journal of Management, Accounting and Economics**, Volume 3, Issue 9, ss. 459-472.
- PHILLIPS, P. C. B.; P. PERRON (1988) “Testing for a Unit Root in Time Series Regression”, **Biometrika**, Volume 75, Issue 2, ss. 335-346.
- REYHAN, H.; A. MUTLU (2012) “Türkiye’de Çok Uluslu Şirketlerin Yatırımlarının Geleceği: Çevresel ve Doğal Kaynak Yatırımları Üzerinden Bir Değerlendirme”, **International Conference on Eurasian Economies**, Almaty, Kazakistan, 11-13 Ekim.
- RIZVI, S. Z. A.; M. NISHAT (2009) “The Impact of Foreign Direct Investment on Employment Opportunities: Panel Data Analysis, Empirical Evidence from Pakistan, India and China”, Unpublished Manuscript, **Institute of Business Management (IBM)**, Karachi.
- ROY, S.; K. K. MANDAL (2012) “Foreign Direct Investment and Economic Growth: An Analysis for Selected Asian Countries”, **Journal of Business Studies Quarterly**, Volume 4, Issue 1, ss. 15-24.

- SABIC, D.; ve diğ erleri (2012) “The Impact of FDI on the Transitional Economy in Serbia – Changes and Challenges”, **Acta Polytechnica Hungarica**, Volume 9, Issue 3, ss. 65-84.
- Sanayi ve Teknoloji Bakanlı ğ ı (2018) **Uluslararası Doğ rudan Yatırım Verileri Bülteni**, Teş vik Uygulama ve Yabancı Sermaye Genel Müdürlü ğ ü.
- SANDALCILAR, A. R. (2012) “Türkiye’de Doğ rudan Yabancı Yatırımların İstihdama Etkisi: Zaman Serisi Analizi”, **Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt 26, Sayı 3-4, ss. 273-285.
- SARAY, M. O. (2011) “Doğ rudan Yabancı Yatırımlar-İstihdam İliş kisi: Türkiye Örneğ i”, **Maliye Dergisi**, Sayı 161, ss. 381-403.
- SEVÜKTEKİN, M.; M. Ç INAR (2017) **Ekonometrik Zaman Serileri Analizi: EViews Uygulamalı**, 5.bs., Bursa, Dora Yayıncılık.
- SKENDERE, M. (2012) “The Impact of Technological Transfer from Foreign Direct Investment (FDI) on Host Economies: The Case of Albania”, Doctorate Thesis, **University of Sheffield School of Management**, Thessaloniki, Greece, “Ç evrimiç i” <http://etheses.whiterose.ac.uk/15017/1/578029.pdf> Eriş im Tarihi 11/03/2019.
- STAMATIOU, P.; N. DRITSAKIS (2014) “The Impact of Foreign Direct Investment on the Unemployment Rate and Economic Growth in Greece: A Time Series Analysis”, **International Work-Conference on Time Series Analysis**, Volume 1, ss. 97-108.
- STEIN, E.; C. DAUDE (2001) “Institutions, Integration and the Location of Foreign Direct Investment” **New Horizons and Policy Challenges for Foreign Direct Investment in the 21st Century**, Mexico City, OECD Global Forum on International Investment.
- Ş AHİN, D. (2015) “Türkiye’de Doğ rudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Ekonomik Büyüme İliş kisi: ARDL Sınır Testi Yaklaş ımı”, **Akademik Sosyal Araşt ırmalar Dergisi**, Sayı 19, ss. 159-172.
- Ş AHİN, L. (2016) “Doğ rudan Yabancı Yatırımların İstihdama Etkisinin Ampirik Analizi: SADC Ülkeleri”, **Ç ankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt 6, Sayı 2, ss. 103-118.
- Ş ENALP, B. (2019) “FDI and Economic Growth: The Role of Economic Freedom”, **İktisat Politikası Araşt ırmaları Dergisi**, Cilt 6, Sayı 1, ss. 54-73.
- Ş OLTAN, T. (2009) “Enerji Tüketimi ile Gayri Safi Yurtiç i Hasıla Arasındaki Nedensellik İliş kisinin Granger, Toda-Yamamoto ve ARDL Testleri ile İncelenmesi”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Marmara Üniversitesi, S.B.E.** İstanbul.

- TAŞDEMİR, F. D.; H. ERDAŞ (2018) “Doğrudan Yabancı Yatırım Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği”, **Trakya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt 7, Sayı 1, ss. 140-152.
- TAYYAR, A. E. (2018) “Endojen Para Arzının Politik Yönü: Türkiye İçin Toda-Yamamoto Nedensellik Analizinin Uygulanması”, **Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 26, ss. 89-107.
- TCMB Elektronik Veri Dağıtım Sistemi, Ödemeler Dengesi Verileri, “Çevrimiçi” <https://evds2.tcmb.gov.tr/index.php?evds/serieMarket/#collapse> 18 Erişim Tarihi 21/01/2019.
- TORUN, N. (2015) “Birim Kök Testlerinin Performanslarının Karşılaştırılması”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **İstanbul Üniversitesi, S.B.E.** İstanbul.
- TSHEPO, M. (2014) “The Impact of Foreign Direct Investment on Economic Growth and Employment in South Africa: A Time Series Analysis”, **Mediterranean Journal of Social Sciences MCSER Publishing**, Volume 5, Issue 25, ss. 18-27.
- TUNCA, H. (2005) “Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Türkiye Örneği: Bir Zaman Serisi Analizi Uygulaması (1992-2003)”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Pamukkale Üniversitesi, S.B.E.** Denizli.
- Türkiye Yatırım Destek ve Tanıtım Ajansı (2019) **Uluslararası Doğrudan Yatırımlar**, “Çevrimiçi” <http://www.invest.gov.tr/TR/infocenter/publications/Documents> Erişim Tarihi 20/02/2019.
- UĞURLU YAZICI, H. (2018) “Türkiye’de İşsizlik ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki (1960-2015)”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Bartın Üniversitesi, S.B.E.** Bartın.
- UNCTAD (1998) **World Investment Report 1998: Trends and Determinants**, New York and Geneva, United Nations.
- UNCTAD (2002) **World Investment Report 2002: Transnational Corporations and Export Competitiveness**, New York and Geneva, United Nations.
- UNCTAD (2009) **World Investment Report 2009: Transnational Corporations, Agricultural Production and Development**, New York and Geneva, United Nations.
- UNCTAD (2018) **World Investment Report 2018: Investment and New Industrial Policies**, New York and Geneva, United Nations.
- UNCTAD Data Center, “Çevrimiçi” <https://unctadstat.unctad.org> Erişim Tarihi 10/01/2019.

- UZUN, S. (2010) “Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Belirleyicileri: AB’ye Üyelik Sürecinin Etkisi”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Ankara Üniversitesi, S.B.E.** Ankara.
- ÜÇLER, G.; O. KIZILKAYA, Ü. BULUT (2013) “Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ile İstihdam Arasındaki İlişki: 1989-2011 Dönemi İçin Türkiye Örneği”, **Ekonomi Bilimleri Dergisi**, Cilt 5, Sayı 2, ss. 17-30.
- ÜNSAL, E. M. (2013) **Makro İktisat**, 10.bs., Ankara, İmaj Yayıncılık.
- VERGİL, H.; N. AYAS (2009) “Doğrudan Yabancı Yatırımların İstihdam Üzerindeki Etkileri: Panel Veri Analizi”, **İktisat İşletme ve Finans**, Cilt 24, Sayı 275, ss. 89-114.
- WYE, C. K. (2018) “Incorporating Foreign Direct Investment and Trade into Energy-Employment Nexus: Evidence from China”, **The China Economy**, Volume 51, Issue 1, ss. 69-96.
- YALÇIN, C. (1989) **Derslerimizde Atatürk**, 3. bs., Ankara, Yalçın Emel Yayınevi.
- YAMAK, N.; S. KOÇAK, S. SAMUT (2018) “Türkiye’de İnşaat Sektörünün Kısa ve Uzun Dönem Dinamikleri”, **Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi**, Cilt 7, Sayı 1, ss. 97-113.
- YAPRAKLI, H. (2010) “Gelişmekte Olan Ülkelerde Doğrudan Yabancı Yatırımların Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Ekonometrik Bir Analiz”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Afyon Kocatepe Üniversitesi, S.B.E.** Afyonkarahisar.
- YAVAN, N.; H. KARA (2003) “Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Bölgesel Dağılışı”, **Coğrafi Bilimler Dergisi**, Cilt 1, Sayı 1, ss. 19-42.
- YILDIRIM, K. (2010) “Doğrudan Yabancı Yatırımların İstihdam ve Ücretler Üzerine Etkileri: Türkiye Ekonomisi İçin Bir Uygulama”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Hacettepe Üniversitesi, S.B.E.** Ankara.
- YILDIZ, S. (2011) “Turizmin Sektörünün Gelişimi ve İstihdam Üzerindeki Etkisi”, **Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi**, Cilt 3, Sayı 5, ss. 54-71.
- YILMAZ, M. (2008) “Gelişmekte Olan Ülkelerde Doğrudan Yabancı Yatırımlar-Ekonomik Büyüme İlişkisi: Panel Veri Analizi”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Dokuz Eylül Üniversitesi, S.B.E.** İzmir.

ÖZGEÇMİŞ

26.05.1994 Menemen/İzmir doğumludur. İlkokul, ortaokul ve liseyi Bandırma'da okuduktan sonra, 2016 yılında Balıkesir Üniversitesi Bandırma İ.İ.B.F. İktisat Bölümü'nden mezun oldu. Aynı yıl Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Ana Bilim Dalı'nda yüksek lisans eğitimine başladı.

